

ISSN 2410-5333

Міністерство культури України
Харківська державна академія культури
Ministry of Culture of Ukraine
Kharkiv State Academy of Culture

Вісник
Харківської державної академії культури
Visnyk
of Kharkiv State Academy of Culture

Серія: Соціальні комунікації
Series: Social Communications

Збірник наукових праць
Scientific Papers

За загальною редакцією В. М. Шейка
Editor-in-Chief V. Sheyko

Засновано в 1999 р.
Founded in 1999.

Випуск 51
Issue 51

Харків, ХДАК, 2017
Kharkiv, KhSAC, 2017

УДК [008+316.77+378](062.552)

В 53

**Засновник і видавець — Харківська
державна академія культури**

Свідectво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія KB №13567-2541P від 26.12.2007 р.

Затверджено наказом
Міністерства освіти і науки України
№ 1328 від 21.12.2015 р. як фахове
видання із соціальних комунікацій

Рекомендовано до друку
рішенням ученої ради
Харківської державної академії культури
(протокол № 2 від 29.09.2017 р.)

Збірник поданий на порталі ([http://
www.nbuv.gov.ua](http://www.nbuv.gov.ua)) в інформаційному
ресурсі «Наукова періодика України»,
у реферативних базах «Україніка науко-
ва» та «Джерело»

Індексується в наукометричній базі
«Російський індекс наукового циту-
вання» та в пошуковій системі Google
Scholar

Видання зареєстровано ISSN
International Centre (Paris, France):
**ISSN 2522-1132 (Online),
ISSN 2410-5333 (Print)**

Веб-сайт збірника:
<http://v-khsac.in.ua>

E-mail ред.-видавн. відділу ХДАК:
rvv2000k@ukr.net

**Founder and publisher — Kharkiv State
Academy of Culture**

Certificate of state registration of the
printed mass media, series KB №13567-
2541P of 26.12.2007

Approved by the Ministry of Education
and Science of Ukraine № 1328 of
21.12.2015 as a Specialist Social
Communications Publication

Recommended for publication
by the decision of the Academic Board
of the Kharkiv State Academy of Culture
(record № 2 of September 29, 2017)

The journal is submitted on
the portal (<http://www.nbuv.gov.ua>)
in the information resource “Scientific
Periodicals Ukraine”, in bibliographic
databases “Ukrainika scientific”
and “Djereło”

Submitted for indexing to the bibliographic
database “Russian Science Citation Index”.
Is being indexed in the Web search engine
Google Scholar

The journal is registered ISSN
International Centre (Paris, France):
**ISSN 2522-1132 (Online),
ISSN 2410-5333 (Print)**

Website of the journal:
<http://v-khsac.in.ua>

E-mail of Publishing dep. of KhSAC
rvv2000k@ukr.net

В 53 Шейко, В. М. (Ред.). (2017). *Вісник Харківської державної академії культури. Серія: Соціальні комунікації, Збірник наукових праць*, 51. Харківська державна академія культури. Харків: ХДАК.

ISSN 2410-5333

У науковому збірнику розглядаються методологічні, історичні, теоретичні, методичні й організаційні проблеми інформаційної, бібліотечної діяльності; сучасні тенденції розвитку інформатики та наук соціально-комунікаційного циклу.

Для науковців, викладачів, аспірантів, докторантів, працівників сфер інформаційної та соціально-комунікаційної діяльності.

УДК [008+316.77+378](062.552)

ISSN 2410-5333

© Харківська державна академія культури, 2017

Редакційна колегія

Шейко В. М., д-р іст. наук, проф., академік Національної академії мистецтв України, ректор, Харківська державна академія культури (головний редактор);

Кушнарєнко Н. М., д-р пед. наук, проф., проректор з наукової роботи, Харківська державна академія культури (заступник головного редактора)

Серія: Соціальні комунікації

Асєєв Г. Г., д-р техн. наук, проф., Харківська державна академія культури;

Давидова І. О., д-р наук із соціальних комунікацій, проф., Харківська державна академія культури;

Дубровіна А. А., д-р іст. наук, проф., Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського;

Ельбєсхаузен Х., д-р філософії, доц., Королівська школа бібліотекознавства та інформатики Університету Копенгагена (Данія);

Кобєлев О. М., д-р наук із соціальних комунікацій, доц., Харківська державна академія культури;

Кулєшов С. Г., д-р іст. наук, проф., Інститут архівної справи та документознавства Держкомархіву України;

Лиман С. І., д-р іст. наук, проф., Харківська державна академія культури;

Лорєнз Б., д-р філософії, доц., Університет прикладних наук у галузі державного управління і правових питань (м. Мюнхен, Німеччина);

Лосєєвський І. Я., д-р філол. наук, доц., Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка;

Мазур П., д-р пед. наук, проф., Державна вища професійна школа в Холмі (Польща);

Маркова В. А., д-р наук із соціальних комунікацій, проф., Харківська державна академія культури;

Мотульський Р. С., д-р пед. наук, проф., Національна бібліотека Білорусі (Білорусь);

Петрова Л. Г., д-р пед. наук, проф., Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв;

Потрашков С. В., д-р іст. наук, проф., Харківська державна академія культури;

Рижанова А. О., д-р пед. наук, проф., Харківська державна академія культури;

Сєнченко М. І., д-р техн. наук, проф., Книжкова палата України;

Соляник А. А., д-р пед. наук, проф., Харківська державна академія культури;

Філіпова Л. Я., д-р пед. наук, проф., Харківська державна академія культури;

Швецова-Водка Г. М., д-р іст. наук, проф., Рівненський державний гуманітарний університет;

Шемаєва Г. В., д-р наук із соціальних комунікацій, проф., Харківська державна академія культури;

Булах Т. Д., канд. пед. наук, доц., Харківська державна академія культури (відповідальний секретар)

Editorial Board

Sheyko V. M., Doctor of Historical Sciences, Professor, an Academician of the National Academy of Arts of Ukraine, Rector, Kharkiv State Academy of Culture (Editor-in-Chief);

Kushnarenko N. M., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice Rector for Research, Kharkiv State Academy of Culture (Deputy Editor-in-Chief)

Series: Social Communications

- Asieiev G. G.**, Doctor of Technical Sciences, Professor, Kharkiv State Academy of Culture;
- Davydova I. O.**, Doctor of Sciences in Social Communications, Professor, Kharkiv State Academy of Culture;
- Dubrovina L. A.**, Doctor of Historical Sciences, Professor, Vernadsky National Library of Ukraine;
- Ebelshausen H.**, Ph. D, Associate Professor, Royal School of Library and Information Science, University of Copenhagen (Denmark);
- Kobeliev O. M.**, Doctor of Sciences in Social Communications, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture;
- Kuleshov S. H.**, Doctor of Historical Sciences, Professor, Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Records Management of State Archival Service of Ukraine;
- Lyman S. I.**, Doctor of Historical Sciences, Professor, Kharkiv State Academy of Culture;
- Lorenz B.**, Ph.D, Associate Professor, University of Applied Sciences (Munich, Germany);
- Losievskiy I. Ya.**, Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, V. Korolenko Kharkiv State Scientific Library;
- Mazur P.**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, the State School of Higher Education in Chelm (Poland);
- Markova V. A.**, Doctor of Sciences in Social Communications, Professor, Kharkiv State Academy of Culture;
- Motulskiy R. S.**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, National Library of Belarus (Belarus);
- Petrova L. H.**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts;
- Potrashkov S. V.**, Doctor of Historical Sciences, Professor, Kharkiv State Academy of Culture;
- Ryzhanova A. O.**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kharkiv State Academy of Culture;
- Senchenko M. I.**, Doctor of Technical Sciences, Professor, National Book Chamber of Ukraine;
- Solianyk A. A.**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kharkiv State Academy of Culture;
- Stoliarov Yu. M.**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Moscow State Institute of Culture, Chief Scientific Officer of the Scientific Research Centre of Book Culture "Science" at the Russian Academy of Sciences (Russia);
- Filipova L. Ya.**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kharkiv State Academy of Culture;
- Shvetsova-Vodka H. M.**, Doctor of Historical Sciences, Professor, Rivne State Humanities University;
- Shemaieva H. V.**, Doctor of Sciences in Social Communications, Professor, Kharkiv State Academy of Culture;
- Bulakh T. D.**, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture (Executive Editor)

Зміст (Contents)

Розділ 1. Теорія та історія соціальних комунікацій

(Part 1. Theory and History of Social Communications)

В. М. Шейко (V. M. Sheyko)

Учительство й українська революція (1917–1921 рр.)

(The Teachers and the Ukrainian Revolution (1917–1921)) 8

М. Б. Кушнарова (M. B. Kushnarova)

**Від користі до задоволення: мотиваційний спектр читачів
раннього італійського Ренесансу** (From Usefulness to Pleasure:
Motivation Spectrum of Readers of Early Italian Renaissance)

..... 43

М. В. Дяченко (M. V. Diachenko)

Етичний раціоналізм Епікрета (Epictetus's Moral Rationalism) 53

О. В. Щербань (O. V. Shcherban)

**Глиняний посуд у народній культурі харчування українців Центральної
та Східної України XIX–XX ст. як об'єкт музеологічних студій:
соціально-комунікативний аспект** (Clayware in the Folk Culture
of Nutrition of the Ukrainians of Central and Eastern Ukraine
in the Nineteenth and Twentieth Centuries as an Object of Museological
Studies: The Social and Communication Aspect) 61

Розділ 2. Теоретико-методологічні засади книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства

(Part 2. Theoretical and Methodological Foundations of Book Science,
Library Science and Bibliography)

Г. В. Шемаєва (H. V. Shemaieva)

Пошуки стратегій розвитку бібліотек: коеволюційний підхід

(The Search for the Strategies of the Development of Libraries:
A Co-Evolutionary Approach) 68

Ян Чен (Yang Cheng)

**Критерії економічної ефективності функціонування мережі
бібліотек КНР** (Criteria of Economic Efficiency of Functioning
of a Network of Libraries of the People's Republic of China)

..... 79

В. І. Дніпренко (V. I. Dniprenko)

**Електронне видання як об'єкт стандартизації: основні етапи
та перспективи розвитку** (Electronic Edition as an Object
of Standardization: Background and Future Development)

..... 93

Розділ 3. Документознавство та інформаційна діяльність

(Part 3. Document Science and Information Activity)

О. О. Вдовіна (O. O. Vdovina)

**Стратегічні завдання впровадження електронного судового
діловодства в контексті Концепції розвитку електронного
уряду в Україні** (The Strategic Tasks of the Implementation
of Electronic Judicial Proceedings in the Context of the Concept
of E-Governance Development of Ukraine)

..... 104

Н. С. Кравець (N. S. Kravets) Метод відбору ігрових механік для використання в навчальних гейміфікованих системах (The Method of Selection of Game Mechanics for use in Gamified Training Systems)	116
К. Ю. Редька (K. Yu. Redka) Система електронно-документальної комунікації та інтернет (The System of Electronic Document Communication and the Internet)	126
Ю. Д. Мусієнко (Yu. D. Musienko) Релігійні православні журнали як складові документаційного забезпечення діяльності релігійних організацій (Religious Orthodox Journals as a Component of Documentation Support of the Activities of Religious Organizations)	133
Розділ 4. Журналістика та засоби масової інформації (Part 4. Journalism and Mass Communication)	
О. О. Косачова (O. O. Kosachova) Бібліотечна журналістика північного регіону США: актуальні події та методика їх висвітлення (Library Journalism of the Northern Region Usa: Actual Events and Methods of Their Elucidation)	146
Н. С. Подоляка (N. S. Podolyaka) Культура ділового спілкування автора і редактора у 20-ті рр. XX ст. на прикладі діяльності харківського кооперативного видавництва «Рух» (The Culture of Business Communication of an Author and an Editor in the 1920s: the Case of the Activities of the Kharkiv Cooperative Publishing House «Rukh»)	157
Розділ 5. Прикладні соціокомунікаційні технології (Part 5. Applied Communication Technologies)	
О. С. Гумен (O. S. Humen) Галузеві інформаційні ресурси готельно-ресторанної справи: модернізація та перспективи розвитку (Sectoral Information Resources of Hotel and Restaurant Business: Modernization and the Prospects of Development)	168
S. S. Rostovtsev (C. C. Ростовцев) Digital Marketing Tools for Restaurant Business (Інструменти інтернет-маркетингу в діяльності ресторанів)	179
Розділ 6. Рецензії (Part 6. Reviews)	
Н. М. Кушнаренко (N. M. Kushnarenko) Інтеграція бібліотек до цифрового інформаційного простору (The Integration of Libraries to Digital Information Space)	188
Правила оформлення авторських оригіналів для наукових збірників та умови їх опублікування	192

Розділ 1
ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ
СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Part 1
THEORY AND HISTORY
OF SOCIAL COMMUNICATIONS

УДК 37.011.3-051:323.27(477)“1917/1921”

В. М. Шейко, доктор історичних наук, професор, Харківська державна академія культури, м. Харків

УЧИТЕЛЬСТВО Й УКРАЇНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ (1917–1921 РР.)

Проаналізовано на основі фундаментальних, переважно архівних, матеріалів проблему трансформації політичних, професійних, моральних і побутових поглядів учительства України під час Української революції 1917–1921 рр. Основну увагу приділено взаєминам учительства й різних влад у період Української революції, громадянської війни та інтервенції в 1917–1921 рр. в Україні. При цьому акцентовано на політичних, економічних, соціальних, моральних та побутових взаєминах учительства та радянської влади, оскільки саме остання остаточно закріпилася в Україні.

Ключові слова: *учительство, інтелігенція, влада, радянська влада, Українська революція, громадянська війна, інтервенція, освітянський профспілковий рух.*

В. Н. Шейко, доктор исторических наук, профессор, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

УЧИТЕЛЬСТВО И УКРАИНСКАЯ РЕВОЛЮЦИЯ (1917–1921 ГГ.)

Анализируется в широком круге фундаментальных, преимущественно архивных, материалов проблема трансформации политических, профессиональных, моральных и бытовых взглядов учительства Украины во время Украинской революции 1917–1921 гг. в Украине. Основное внимание уделено отношениям учительства и разных властей в период Украинской революции, гражданской войны и интервенции в 1917–1921 гг. При этом акцентировано на освещении политических, экономических, социальных, моральных и бытовых отношений учительства и советской власти, так как именно последняя окончательно укрепились в Украине.

Ключевые слова: *учительство, интеллигенция, власть, советская власть, Украинская революция, гражданская война, интервенция, просветительское профсоюзное движение.*

V. M. Sheyko, Doctor of Historical Sciences, Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

THE TEACHERS AND THE UKRAINIAN REVOLUTION (1917–1921)

In this paper the author analyzes the issue of transformation of political, professional, moral and everyday life views of the Ukrainian teachers during the Ukrainian revolution of 1917–1921. This analysis is based on fundamental, mainly, archival documents concerning this issue. Particular attention is paid to the interrelations of the teachers and authorities within the period of the Ukrainian revolution, civil war and intervention of 1917–1921 in Ukraine. The paper focuses on political, economic, social, moral and everyday life interrelations of the teachers and the Soviet authorities, since it was the Soviet power that had finally achieved a dominant position in Ukraine at that time.

Keywords: *the teachers, the intelligentsia, authorities, the Soviet authorities, the Ukrainian revolution, civil war, intervention, educational trade union movement.*

Постановка проблеми. 17 березня 2017 р. виповнилося 100 років від початку Української революції та з дня утворення Української Центральної Ради. У зв'язку із цим Верховна Рада України прийняла Постанову «Про визначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2017 році». У ній, зокрема, відзначається, що «з метою консолідації та розвитку історичної свідомості українського народу, збереження національної пам'яті та належного відзначення і вшанування пам'ятних дат і ювілеїв Верховна Рада України постановляє:

1. Урочисто відзначити на державному рівні у 2017 р. пам'ятні дати і ювілеї згідно з додатком: ... 100 років з часу початку Української революції та з дня утворення Української Центральної Ради (17.03.1917)» (Власенко, 4 березня 2017 р., с. 1).

І дійсно, вказані події надзвичайно важливі. Адже вони, як зазначається на шпальтах «Голосу України», свідчили про відродження не тільки української державності, а й про початок Української національно-демократичної революції (Власенко, 4 березня 2017 р., с. 1). До речі, у зверненні Президента України П. О. Порошенка до українського народу з нагоди відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 рр. підкреслюється: «Сьогодні ми не скільки святкуємо, скільки аналізуємо помилки наших далеких попередників. Аналізуємо для того, щоб зараз уникнути подібного самим».

Далі Президент України у зверненні «Мужність творить перемогу, єдність творить непереможених» підкреслив: «Сьогодні, як і сто років тому, Україна захищає свою незалежність від російського агресора» (Порошенко, 18 березня 2017 р., с. 2).

Зважаючи на історичну важливість указаних подій, **мета** статті — проаналізувати взаємини одного із наймасовіших прошарків старої інтелігенції України — учительства — із різними владами в період Української революції 1917–1921 рр.

За 39 місяців — з березня 1917 р. по червень 1921 р. — влада в Києві змінювалась 14 разів (Гирав, 28 декабля 2016 г., с. 8). І все ж головну увагу приділено взаєминам учительства з радянською владою, яка й була «нав'язана» Україні більшовицькою Росією. Джерела та література за вказаними питаннями проаналізовані в попередніх публікаціях (Шейко В. М. «Інтелігенція й революція в Україні (кінець XIX — початок XX ст.)», 2017, с. 225–243; Шейко В. М. «Жовтневий переворот 1917 р. та інтелігенція в Україні», 2017, с. 138–154). Слід додати, що за останні роки вийшло друком немало публікацій, присвячених окремим питанням соціального захисту вчительства та професійному освітянському рухові часів Української революції 1917–1921 рр. тощо (Литовський, 2012, с. 140–147; Маньківська, 2012, с. 147–154). До того ж, джерела та існуюча література надають

обмалъ матеріалів про взаємини старої інтелігенції з іншими владами, окрім радянської.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, В. Ленін, розробляючи план побудови соціалістичного суспільства, долучав до нього, поряд із господарським, і культурне будівництво. У роки Української революції, коли вирували громадянська війна та інтервенція, радянська влада в Україні прагнула підкорити й культурне життя. І це було для неї особливо важливо, адже Україна була центром не тільки воєнної боротьби за владу, а й вирішення національного питання, передусім боротьби українців — за національну свободу, національну культуру. А носіями культурних цінностей, знань була, як відомо, стара інтелігенція. В. Ленін стверджував, що буржуазна інтелігенція була безсилою сама по собі, однак могла стати потужною силою за умови зближення з народом (Ленін В. І. «В хвості у монархічної буржуазії...», 1970, с. 188).

Особливий інтерес для радянської влади становив один із найпотужніших прошарків інтелігенції — учительство, яке в селі часто було єдиним представником інтелігенції. Учителство, як і основна маса старої інтелігенції, не сприйняло ні радянської влади, ні пролетарської революції. Виступаючи 3 листопада 1920 р. на всеросійській нараді політосвіт губернських і повітових відділів народної освіти, В. Ленін змушений був констатувати, що вчителство тривалий час боролось із соціалістичним переворотом. Він пояснював такий саботаж нової влади педагогами тими «буржуазними забобонами», які були начебто притаманні вчителству (Ленін В. І. «Промова на Всеросійській нараді політосвіт...», 1974, с. 403).

На момент наступного повернення в Україну радянської влади, на початку 1919 р., основи культурного життя були значно зруйновані. Декрет тимчасового робочо-селянського уряду України «Про задачі радянської влади в області освіти» від 26 січня 1919 р. передбачав завдання освіти мас як одне із пріоритетних («Із декларації тимчасового робітничо-селянського уряду України...», 1979, с. 73). При цьому основна увага мала приділятися єдиній трудовій школі. 1-го лютого 1919 р. постановою Наркомосу України «Про середню школу» робота середньої школи мала бути докорінно змінена. Так, скасовувалися посади директора, інженера, завідувача школи, керівництво передавалося педрадам, до складу яких входили учні старших класів, службовці й представники — від місцевих рад. У школах анулювалися перехідні й випускні іспити, атестати замінювалися свідоцтвами, скасовувалася уніформа службовців, учнів і вчителів

у всіх навчальних закладах Наркомосу України («О средней школе (Временное положение)», 1919, с. 59). Дещо раніше, 18 січня 1919 р. прийнято декрет про відокремлення церкви від держави і школи від церкви («Про відокремлення церкви...», 1959, с. 28–30)¹. До того ж, радянська влада підкреслювала, що, на відміну від гетьманського уряду, який начебто підвищив плату за навчання до 400–600 руб. і виключав дітей бідняків із гімназій, влаштованих туди представниками радянської влади (Золотоверхий, 1961, с. 148), вона знову скасувала плату за навчання в школах, формально закріпила право робочих та бідних селян, їх дітей на повну й безплатну освіту («Декрет Ради Народних Комісарів УСРР...», 1979, с. 85; «Декларация прав и обязанностей...», 1979, с. 87).

Подібні заходи радянської влади сприймала основна маса вчителівства України з насторогою, про що й свідчив, наприклад, секретар Одеського губкому КП(б)У Ф. Корнюшин. Виступаючи на з'їзді вчителів міста й округу в грудні 1924 р., він, до речі, підкреслював, що, починаючи з жовтня 1917 р., учительство, як і основна маса старої інтелігенції України, не визнавало радянської влади та її заходів стосовно перебудови школи (*ЦДАВО України*, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 167, арк. 24). Про це, наприклад, свідчило й те, що навіть після декрету про відокремлення церкви від держави і школи від церкви та нагадування про його неухильне виконання Наркомосом України в кінці січня 1919 р. («Постанова Народного комісаріату освіти УСРР про заборону виконання...», 1979, с. 72), у школах часто продовжували викладати релігію (*ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 1, од. зб. 321, арк. 5).

Щоправда, окремі вчителі, а іноді й колективи вчителів підтримували радянську владу та її заходи стосовно реформи школи й освіти. Так, учителі Конотопа В. А. Барицький, Н. М. Дога, В. П. Ключев, К. Ф. Лебединцев та інші, котрі мали майже двадцятирічний педагогічний стаж, не тільки заявили про своє лояльне ставлення до нової влади, але й взяли активну участь у роботі Наркомосу України в 1919 р. як члени комісії з реформи педагогічних шкіл і курсів при шкільному відділі (*ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 1, од. зб. 341, арк. 5, 7, 8, 9). Той же конотопський відділ народної освіти після повернення радянської влади 10 січня 1919 р. засвідчив підтримку ідеї єдиної трудової школи й бажання розпочати її реалізацію (*ЦДАВО України*, ф. 155, оп. 1, од. зб. 322, арк. 39). А шкільні працівники Ананіївського повіту на з'їзді в червні 1919 р. ухвалили рішення про підтримку радянської

1 Необхідно зауважити, що в збірнику декрет датовано не точно – 19 січня, хоча він був прийнятий – 18 січня 1919 р. (*Культурне будівництво в Українській РСР. 1917–1927*, 1979, с. 596).

влади та її заходів (*ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 1, од. зб. 405, арк. 35). Безумовно, підтримало владу та її заходи робоче-селянське учнівство, що, наприклад, засвідчує резолюція зборів учнів м. Павлоград Катеринославської губернії від 1 лютого 1919 р. («Резолюція учнівських зборів...», 1979, с. 76).

Мотивація позиції вчителства України в його ставленні до радянської влади залежала від багатьох факторів як минулого, так і подій того часу. Але час минав, ситуація змінювалася. Пролетарська влада в Україні зміцнилася та почала перебудову суспільного життя. Однак був ще один фактор, який надзвичайно впливав на відносини вчителства й радянської влади, особливо його сільської частини, — національне питання. Його невирішеність не сприяла налагодженню ділових відносин з радянською владою. Більше того, часто національне питання слугувало базою для агітації до участі вчителства в антирадянських угрупованнях (*ЦДАВО України*, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 167, арк. 2).

Нагадаємо, що вчителство, звільнившись від самодержавного тягаря, вітало лютневу революцію, яка була для них взірцем демократії. Жовтень 1917 р. здавався їм ворожою силою для культури й освіти, оголошена ним диктатура пролетаріату, як підкреслював у доповіді на першому всеукраїнському з'їзді вчителів у 1925 р. відомий радянський і партійний діяч В. Я. Чубарь, не була зрозумілою і сприйнятою широкими верствами інтелігенції, зокрема й більшістю вчителства («Первый Всеукраинский учительский съезд...», 13 янв. 1925 г., с. 3).

Однак суворий досвід Української революції, жорстокої трирічної війни, голод і жорстокі поневіряння, особливо найнезахищеніших верств населення, передусім основної маси інтелігенції, свідчили, що подібні учасники кривавих перегонів за владу — переважну більшість інтелігенції загалом не влаштовували: згубна для України політика Денікіна, котрий ставив за мету відновлення єдиної й неподільної Росії з усіма жахами самодержавної влади, режими інтервентів, які мріяли про захоплення України і гноблення її народу, різноманітні воєнізовані формування, що під виглядом борців за національні інтереси України, торгували нею то з німецьким, то з англо-французьким, то з польським урядами, керуючись, переважно, своїми вузькокорпоративними інтересами. Щодо радянської влади, то вона теж не влаштовувала основну масу інтелігенції, оскільки оголосила диктатуру пролетаріату й мала свої інтереси, пов'язані зі спробою використання України для блага Росії. Щоправда, радян-

ська влада в Україні в декретах і постановах оголошувала себе як єдину владу, яка начебто боролася за дійсно економічну, політичну й культурну свободу України, за звільнення українського народу, української культури від поміщиків, капіталістів та інтервентів «різних мастей» («Первый Всеукраинский учительский съезд...», 13 янв. 1925 г., с. 3).

На кінець громадянської війни селянство України з різних причин змушене було співпрацювати з радянською владою, як і учительство, передусім сільське («Село про школу», 4 січня 1925 р., с. 3). Учителство за часів Української революції пройшло жорстку школу випробувань. Українське вчителство в боротьбі за українську школу підтримало уряд гетьмана, з іншого боку, вони виступили проти Денікіна, особливо сільське вчителство. Але вчителство не влаштувала й політика радянської влади в цьому питанні (*ЦДАВО України*, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 167, арк. 19, 20), хоча воно і змушене були визнати нову владу формально. До речі, у 1919 р., коли Одесу захопили білогвардійці, члени ради робітників мистецтв узяли участь у спасінні комуністів — членів ради (*ЦДАВО України*, ф. 2708, оп. 2, од. зб. 407, арк. 5-зв.).

Цікаву точку зору щодо політичної диференціації вчителства України висловила відомий радянський і партійний діяч С. Гопнер у своєму виступі на харківському окружному з'їзді вчителів у грудні 1924 р. Вона зокрема зазначила, що не згодна з тими, хто вважав учительство революційним або контрреволюційним, бездіяльним у роки громадянської війни. Вона власні висновки обґрунтувала єдиним чинником — соціальною неоднорідністю педагогів. «Два роки по тому, — стверджувала С. Гопнер, — майже усі учителі Правобережжя, майже кожна школа була петлюрівським штабом. Звинувачуємо чи ми зараз учительство за це? Звичайно, ні... Є вчителі, які ще до цього часу не позбавилися від релігійних забобонів, як є вчителі, які і зараз ще не йдуть в ногу із радянською владою» (*ЦДАВО України*, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 171, арк. 18, 19).

Відвертіше, хоча, на нашу думку, і не зовсім об'єктивно, стосовно позиції значної частини вчителства під час громадянської війни в Україні висловився на сторінках органу Центрального і Харківського губернського комітетів КП(б)У газети «Комуніст» відомий партійний і радянський державний діяч В. П. Затонський у 1921 р. Він стверджував, що в роки громадянської війни «<...> значна частина вчителства взяла в ній участь як ідеолог, керівник куркульської частини села. Це, природньо, створило, принаймні,

насторожене, якщо не відверто вороже ставлення до учительства пролетарських верств» (Затонський, 14 января 1923 г., с. 3). Слід зауважити, що ставлення до вчителів пролетарської влади, зазвичай, було невинувачено ворожим. Часто лунали необґрунтовані соціальні звинувачення вчительства в антирадянській діяльності. Були випадки, особливо на містах, коли вчителів безпідставно й огульно звинувачувалися в співпраці з петлюрівськими формуваннями та арештовували (*ЦДАВО України*, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 167, арк. 20). Щоправда, при цьому нарком освіти України В. П. Затонський у згаданій публікації підкреслював, що «які б не були гріхи інтелігенції загалом і вчителів зокрема в минулому, необхідно створити умови, за яких учитель міг би змінитися і стати дійсно корисним. Це тривалий процес» (Затонський, 14 января 1923 г., с. 3).

Дійсно, під час Української революції та громадянської війни в Україні вчительство перебувало на рівні виживання. За повідомленнями відділу зв'язку й інформації ЦК КП(б)У навесні та влітку 1919 р. матеріальний стан учителів оцінювався як катастрофічний (*ЦДАГО України*, ф. 1, оп. 4, од. зб. 194, арк. 38). Такі повідомлення надходили з усієї України. Наркомос України змушений був попередити Наркомфін: якщо не буде знайдено коштів на фінансування та утримання шкіл, то доведеться закривати (*ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 1, од. зб. 343, арк. 2). Подібна ситуація спричинила паніку навіть у керівників апарату Наркомосу України (*ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 1, од. зб. 53, арк. 16). Центральне бюро всеукраїнського вчительського союзу констатувало, що влітку 1919 р. матеріальне становище вчительства було надзвичайно складним. Вони по декілька місяців не отримували зарплати, школи не ремонтувалися й руйнувалися (*ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 1, од. зб. 44, арк. 80). До Наркомосу і ВУЦВК на ім'я В. П. Затонського і Г. І. Петровського масово надходили повідомлення про голодне існування педагогів (*ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 1, од. зб. 53, арк. 4; од. зб. 603, арк. 90).

Зрозуміло, що в умовах жорстокої громадянської війни та інтенсивності неймовірно страждало вчительство, особливо сільське як один із найбільших і найнезахищеніших прошарків старої інтелігенції. На засіданні Раднаркому УРСР у червні 1919 р. на потреби Наркомосу заплановано асигнувати на 1919 р. більше 17 млн крб., а на засіданні 14 червня — більше 28 млн крб. (Підраховано за документами архіву — *ЦДАВО України*, ф. 2, оп. 1, од. зб. 26, арк. 1–3, 32, 54, 55). Водночас Наркомосу України Раднарком запланував виділити 20 млн крб. на придбання навчальних посібників у 1919 р. («Із

протоколу засідання Раднаркому УСРР...», 1979, с. 119). До того ж, передбачалося виділити немалі кошти для вчителів і шкіл на місцях. Однак погіршення воєнно-політичного становища України — наступ Денікіна, окупація значної частини республіки — унеможливило реалізувати намічені заходи стосовно поліпшення матеріального забезпечення вчителів і шкіл. Денікінська влада жорстко переслідувала все, що пов'язано з українською культурою, українською школою, українським учительством. Шкільні приміщення руйнувалися або перетворювалися на казарми. Шкільне життя майже замерло (Золотоверхий, 1967, с. 275).

З приходом радянської влади — з кінця 1919 — на початку 1920 р. — здійснено спроби поліпшити стан шкільної справи. Так, 18 грудня 1919 р. чугуївський відділ народної освіти розпочав роботу й одним із перших його заходів була спроба пошуку відомостей щодо чисельності викладачів, котрі втекли, і заміни їх іншими («Звіт завідуючого Чугуєвським відділом народної освіти...», 1979, с. 130, 131), а Харківський повітовий відділ народної освіти (ВНО) у лютому 1920 р. зібрав з'їзд учителів. На ньому обговорювали нагальні питання організації шкільної роботи та участі в ній учителів (Золотоверхий, 1961, с. 135, 138). Але на заваді реалізації цих завдань стала польська навала. Окупація України білополяками та Врангелем призвела до нової руйнації шкіл. Волинський губернський ВНО, наприклад, повідомляв, що в прикордонних повітах школи були зруйновані, майно розграбоване, учителі розбіглися, тисячі дітей залишилися без батьків і житла (Золотоверхий, 1961, с. 353). Слід зауважити, що вчительство Волині на своєму з'їзді в Житомирі виступило, радше за все вимушено, — за співпрацю з радянською владою, адже до цього на Волині було немало прибічників петлюрівських формувань (*Комуніст*, 29 листопада 1923 р., с. 3).

Зауважимо, що ситуація, особливо на Правобережній Україні, ускладнювалась епідеміями й бандами (Чубар, 7 січня 1925 р., с. 2; *ЦДАВО України*, ф. 2, оп.7, од. зб. 916). Після звільнення Правобережної України від окупантів і бандформувань Наркомос України 24 червня 1920 р. закликав працівників освіти до об'єднання з робочими та селянами для оновлення господарства, освіти й культури («Звернення Народного комісаріату освіти УСРР...», 1979, с. 146, 147).

Однак спроба відбудови народного господарства й налагодження освітньої діяльності ускладнювалась багатьма об'єктивними труднощами як політичними, так і матеріальними. По-перше, радянська влада у своєму прагненні побудови нової школи змушена

була схилити й залучити на свою сторону вчительство, виховане в умовах буржуазного суспільства. По-друге, для прискореного оновлення освіти й культури бракувало наявних ресурсів, передусім коштів. Необхідно було підвищити матеріальний рівень учительства, і Раднарком України 22 червня 1920 р. прийняв спеціальну постанову «Про постачання продовольства працівникам освіти» («Про постачання харчами робітників освіти...», 1921, с. 319). Постанова передбачала забезпечення пайками працівників дошкільних, поза-шкільних і шкільних закладів сільської місцевості. У голодний час постанова була спрямована переважно на порятунок найменше забезпечених категорій працівників освіти. З іншого боку, саме населення, особливо сільське, підтримувало вчителя та школу. Так, наприклад, у Київській губернії в Таращанському повіті селяни самі ремонтували школи, забезпечували їх паливом, а вчителів — продуктами (*Більшовик*, 23 листопада 1922 р., с. 2). У с. Воронковка Литвинівської волості Київського повіту селяни вирішили засіяти громадську землю, зібрати врожай і на виручені кошти побудувати нову школу (*Більшовик*, 3 жовтня 1920 р.).

До речі, часткові мобілізації на місцях практикувалися вже в 1919 р. Так, у Чернігівській губернії Городнянський повітовий комітет КП(б)У 29 серпня 1919 р. запропонував виконкому залишити всіх учительок на робочих місцях до особливого розпорядження, а вчителів мобілізувати в продовольчий батальйон (*ЦДАГО України*, ф. 26, оп. 1, од. зб. 18, арк. 17). У подальшому кампанію мобілізації працівників освіти розгорнула радянська влада в масштабах України. Так, за постановою Наркомосу України «Про мобілізацію професорів і учителів» від 24 травня 1920 р. передбачалася мобілізація всіх учителів. І жоден заклад, окрім військового, не мав права без дозволу Наркомосу затримувати учительський персонал («Постанова Народного комісаріату освіти “Про мобілізацію...”», 1979, с. 141). На місцях цю роботу здійснювали також і контрольні комісії з мобілізації працівників освіти. Київська губернська комісія, наприклад, 4 серпня 1920 р. постановила, що мобілізації підлягали всі члени Робоса, котрі не мали на своєму утриманні тяжко хворих або самотніх батьків. Не мобілізували освітян, які проводили культурно-освітню роботу в Червоній армії, а також керівних губернських працівників (*ЦДАВО України*, ф. 2717, оп. 2, од. зб. 4, арк. 171). Умови обліку вчителів в Україні викладені в спеціальних інструкціях Наркомосу України «Про облік культосвітніх працівників» від 1 липня 1920 р. («Про облік культурно-освітніх робітників...», №18, 1921, с. 347).

Отже, радянська влада з метою прискорення залучення працівників освіти до оборони й культурного будівництва в Україні практикувала заходи суворого примусового обліку та мобілізації. Це, на думку радянських керівників, в умовах військового часу мало на меті прискорити залучення до шкільного будівництва й перебудов у галузі освіти та культури такого масового прошарку старої інтелігенції, як учительство.

Радянська влада, незважаючи на матеріальні труднощі, змусила виділити кошти для організації і проведення зазначених курсів. Тільки в перші місяці 1919 р. це питання декілька разів обговорювали на засіданні Раднаркому України. Так, на засіданні Раднаркому 6 червня 1919 р. прийнято рішення про виділення 180 тис. руб. на інструкторські курси працівників освіти. А рішенням Раднаркому України від 14 червня для організації літніх учительських курсів з підготовки керівників дитячих трудових комун виділено 167 тис. руб., на розвиток позашкільної освіти, зокрема й курсів з перепідготовки вчителів, — 5 млн руб. Окрім того, міжвідомча нарада при Наркомосі України 31 травня 1919 р. постановила асигнувати на рахунок кошторису Наркомосу для підготовки керівників інструкторських учительських курсів по єдиній трудовій школі — 472 305 руб. (*ЦДАВО України*, ф. 2, оп. 1, од. зб. 26, арк. 1, 2, 3, 15 зв., 52, 54, 55).

На курси приймали педагогів та осіб, котрі готувалися до педагогічної діяльності та були рекомендовані відділами народної освіти. Перевага надавалася, безумовно, тим, хто дотримував лояльної позиції стосовно радянської влади та її заходів у галузі освіти. Курси були розраховані на п'ять тижнів, їх планувалося організувати в Києві, Одесі й у 45 повітах України, основна увага мала приділятися вивченню історії й теорії комунізму (*ЦДАВО України*, ф. 161, оп. 7, од. зб. 15, арк. 24).

У цьому сенсі цікавим і показовим був досвід роботи літніх п'ятиденних учительських курсів з підготовки працівників єдиної трудової школи I-го ступеня, організованих з 2 липня 1919 р. Київським губернським відділом народної освіти. На них навчалося 600 осіб. Програма курсів передбачала загальнотеоретичний цикл і трудові процеси. У загальнотеоретичному циклі основна увага приділялася історії комунізму, конституції радянської влади, теорії та практиці єдиної трудової школи. Трудові процеси надавали практичні навички з різних видів ремесла. Секційні заняття мали на меті розробку орієнтовних планів навчання в школі. Курсанти проводили на заняттях не менше 10 годин на день («Інформаційне повідомлення Київського губернського відділу...», 1979, с. 126, 127, 128).

Цей процес політичної та професійної перепідготовки дореволюційного вчителства набув поширення в наступному 1920 р. У звіті Наркомосу України за 1920 р., до речі, вказувалося, що в 1920 р. організовано близько 30 курсів і семінарів з підготовки працівників освіти в Луганську, Юзівці, Глухові, Новгород-Сіверському, Катеринославі, Києві, Харкові, Одесі, Чернігові, Ніжині тощо. На цих курсах введено новий предмет — українознавство, яке, на думку організаторів, мало стати джерелом розуміння соціально-економічного, культурно-побутового становища України на той час. Для підготовки працівників позашкільної освіти (головно вчителів, котрі мали працювати в масах) відкрито курси й семінари в Харкові, Чернігові, Луганську, Бахмуті та інших містах, а також організовано відповідні курси в інститутах і семінаріях, що вже існували. Тоді ж у звіті підкреслювалося, що в Харкові Наркомос України підготував до відкриття в 30 пунктах інструкторсько-лекторські курси, метою яких було виховання необхідної кількості лекторів для подібних курсів. Для боротьби з неписьменністю організовано короткотермінові курси, які надавали загальні знання початкової педагогіки й методики з роботи в школах для дорослих. Вони базувалися в Одесі, Луганську, Чернігові, Бахматі, Миколаєві та Києві (Ніколаєнко, 1965, с. 175, 176).

Загалом у 1920 р. організовано близько 100 курсів для перепідготовки вчителів, на яких навчалось більше 6 тис. осіб. Більше того, у червні 1920 р. за постановою Наркомосу організовано вищі педагогічні курси, навчання на яких тривало до 3-х місяців. У 1920 р. реформовано й вищу педагогічну освіту. Так, реорганізовано університети й учительські інститути в інститути народної освіти з 3–4-річним терміном навчання. Наприкінці 1920 р. в Україні налічувалося 12 таких вищих навчальних закладів (Ніколаєнко, 1965, с. 26).

Слід зауважити, що перепідготовку проходили й інші групи працівників освіти: бібліотечні працівники в 1919 р. на 5-денних курсах, які функціонували при Наркомосі України. Курсанти здобули переважно середню освіту й набули стажу роботи до революції (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, од. зб. 570, арк. 1, 70).

Радянська влада та її керівники добре розуміли, що питання розвитку української культури й української мови в справі схилення на свою сторону старої інтелігенції є одним з основних. Воно було особливо важливим для вчителства, зокрема сільського, яке багато років мріяло про його вирішення. Мабуть, саме тому VIII всеросійська конференція в грудні 1919 р. прийняла рішення «Про радян-

ську владу на Україні». Відповідно до цього рішення, здійснено певні формальні заходи, спрямовані на усунення перепон на шляху «до вільного розвитку української мови і культури». Так, Наркомос України в травні 1920 р. зобов'язав місцеві органи народної освіти внести в програми педагогічних навчальних закладів вивчення української мови й літератури. І фактично чи не вперше в історії вітчизняної педагогічної освіти почав здійснюватися, хоча й дуже формально, перехід на українську мову викладання (Ставицький, 1971, с. 9).

Отже, під час громадянської війни радянська влада заформалізувала й розпочала залучення старого вчительства до професійної співпраці. Реальною запорукою успіху таких заходів мали стати різні курси політичної та професійної перепідготовки, програма яких мала сприяти налагодженню ділової співпраці з радянською владою, зближенню вчительства з робочо-селянськими масами.

Завершувалася громадянська війна в Україні, перед країною постали питання відбудови народного господарства, налагодження культурного життя й реалізації завдань освіти населення, які потребували залучення до їх рішення старої інтелігенції. Наркомос України в кінці 1920 р. звернувся до працівників освіти із закликом об'єднатися та допомогти робочим і селянам у культурній перебудові суспільства, у задоволенні прагнення мас до освіти, культури та знань. При цьому визначено основні завдання, які, на думку керівників радянської влади, на той час були нагальними: суспільне виховання дітей, професійно-технічна освіта і політико-освітня робота серед населення (*ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 1, од. зб. 937, арк. 197).

Вирішення питання співпраці вчительства з радянською владою багато в чому залежало від позиції та дій професійних об'єднань учителів, зокрема відділення всеросійського вчительського союзу в Україні (ВУС) і всеукраїнського вчительського союзу (ВУУС). Щоправда, ліквідація ВУС на території України зменшила на кінець 1918 р. можливості сил серед учительства, котрі виступили проти радянзації освіти. Наприкінці 1918 р. всеросійський Центральний Виконавчий Комітет (ВЦВК) обговорив ситуацію з ВУС і зазначив, що після Жовтня 1917 р. ця організація начебто вступила в контрреволюційний «Комітет порятунку Вітчизни і революції» й виступила проти нової влади та її заходів в освіті й культурі. ВЦВК прийняв рішення про розпуск ВУС і закриття їх друкованих органів. При цьому вказувалося, що ні члени колишнього ВУС, ні їх організатори покаранню за свою антирадянську діяльність не підлягають (*ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 1, од. зб. 18, арк. 4). Також закривалися й відді-

лення ВУС в Україні. Подібні рішення на той час були досить радикальними, оскільки вчителство категорично не сприймало радянську владу як серйозний і тривалий фактор. Так, наприклад, документи вовчанської й дебальцевської профорганізацій ВУС свідчать, що приблизно на початку 1919 р. вчителство негативно поставилося до пропозиції комуністичного її осередку привітати Наркомос УРСР, за що вони та їх прихильники були виключені із організації ВУС (*ЦДАВО України*, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 174, арк. 33-зв.).

Відділення ВУС в Україні ще деякий час проіснувало. Під час гетьманщини вони здійснили спробу створити «Всеукраїнську раду» на чолі з реакційними представниками міського вчителства, що призвело до фактичної ліквідації відділень ВУС в Україні.

З іншого боку, національно-визвольний рух в Україні під час громадянської війни сприяв зміцненню позицій ВУУС серед основної маси вчителства, особливо під час правління Директорії. Гасла боротьби за «самостійну» Україну, її національне відродження були досить популярними, особливо серед сільських педагогів. За ініціативи ВУУС створено Українське товариство шкільної освіти (УТШО), яке часто виступало як політична організація і брало активну діяльність у роботі петлюрівських штабів. Після оновлення радянської влади в 1919 р. ВУУС продовжувала таємно чи відкрито підтримувати ідеї Української народної республіки.

Щоправда, члени ВУУС представляли різні верстви працівників освіти та були політично неоднорідними, різні угруповання обстоювали власні позиції, що призвело до розпуску ВУУС. У подальшому частина колишніх членів ВУУС разом із союзом учителів-інтернаціоналістів взяла участь у створенні нової професійної спілки — «Союзу працівників освіти і соціалістичної культури» [Матеріали про професійний рух працівників освіти взяті в основному із праці видатного профпрацівника того часу, Голови Всеукраїнського комітету союзу працівників освіти (ВУКРобос) — О. Мізерницького (7 листопада 1927, с. 2, 3), яка була присвячена 10-річчю Жовтня 1917 р.]. Зауважимо, що радянська влада, розуміючи впливовість профспілок серед учительства й важливість залучення їх на свою сторону, не здійснювала в той час каральних заходів проти них і мас учительства, які підтримували ці профспілкові освітні організації.

Зрозуміло, що втрата авторитету старих профспілкових організацій та їх ліквідація зовсім не свідчили про зникнення антирадянських настроїв серед учительства. І радянська влада розгорнула широку кампанію з роз'яснення своєї політики в галузі осві-

ти й культури та завдань освітян, вважаючи, що важливу роль в об'єднанні вчителів навколо нової влади та її завдань мав відіграти Союз учителів-інтернаціоналістів. В. Ленін, виступаючи на II всеросійському з'їзді учителів-інтернаціоналістів 18 січня 1918 р., ставив завдання об'єднання навколо нового союзу широких мас учительства (Ленін В. І. «Промова на II Всеросійському з'їзді учителів-інтернаціоналістів...», 1973, с. 412–413). Указаний союз розгорнув діяльність, особливо після того, як із його назви вилучили термін «соціалістичної культури», тобто підкреслили суто професійний, освітянський характер. Це, до речі, і в Україні сприяло зростанню його популярності й долученню до нього нових прихильників, зокрема й наукових працівників (*ЦДАВО України*, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 167, арк. 77, 78, 182).

Зауважимо, що в Україні процес консолідації вчительства в межах професійного союзу, який визнав би радянську владу, відбувся набагато складніше, суперечливо й активізувався пізніше, ніж у центральних районах Росії. Певну роль у цьому процесі відіграло створення (з квітня 1919 р.) союзу вчителів і комуністів, котрі навчалися. Серед його завдань були такі: організація освітньої роботи разом з урядом України, ведення культурно-освітньої роботи в дусі соціалізму, створення народної трудової школи (*ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 1, од. зб. 407, арк. 1, 2, 3; од. зб. 85, арк. 536). Цю ідею підтримував і союз учителів-інтернаціоналістів, особливо — в організації єдиної трудової школи (*Комуніст*, 22 березня 1919 р., с. 4). Однак союз учителів-інтернаціоналістів, виступаючи за радикальні й каральні заходи стосовно освітян, котрі не підтримували радянську владу, поступово втрачав своїх прихильників.

І хоча об'єднання в Україні професійних освітянських організацій, лояльно налаштованих до радянської влади, було безпосередньо пов'язано з подібними процесами в Росії, Україна мала свої особливості їх функціонування, пов'язані як з досить активними формами боротьби із внутрішніми й зовнішніми ворогами, так і з багатьма іншими причинами, пов'язаними, передусім, з національним питанням. Голова всеукраїнської Ради професійних спілок (ВРПС) п. Угаров на I всеукраїнському з'їзді вчителів у 1925 р. заявив, що в Україні існувало два напрями у формуванні масових професійних союзів учителів (*Народний учитель*, 28 липня 1926 р., с. 1). З одного боку — націоналістичне сільське вчительство, котре гуртувалося навколо ВУУС, з іншого — міське вчительство, яке називали «денікінським» і об'єднувалося у відділеннях ВУС в Україні (Угаров,

13 січня 1925 р., с. 3). І хоча вони дискредитували себе та зникли, їхні настрої тривалий час домінували серед учительства. Оскільки верхівка міського учительства була русифікована, не підтримувала українізацію професійного руху освітян, націоналістично налаштовані сили сільського вчительства виступили за створення самостійних українізованих профспілок (*Більшовик*, 9 березня 1924 р., с. 2).

Слід зауважити, що в 1919 р. активізувалися спроби радянської влади стосовно об'єднання профспілкових освітянських організацій. Показовим у цьому аспекті був приклад Києва. Після організації Київського губерньського відділення союзу працівників освіти й соціалістичної культури в червні 1919 р. до його складу ввійшли представники обласних і місцевих відділень ВУС, всеукраїнського й місцевих союзів учителів-комуністів, інтернаціоналістів і соціалістів, союз молодших викладачів внз, союз службовців і кур'єрів навчальних закладів та ін. Кількість працівників освіти, котрі ввійшли в нову асоціацію, швидко зростала. Так, тільки в Київському міському й губерньському відділах на квітень 1921 р. налічувалося длизько 15 тис. членів, зокрема в Києві — 7024, а на вересень відповідно: 17792 і 9422 членів союзу (*ЦДАВО України*, ф. 2717, оп. 2, од. зб. 4, арк. 6). Зауважимо, що саме на відповідному з'їзді освітянських профспілок у червні 1919 р. вирішено питання про вказане об'єднання (*Вісті ВУЦВК*, 3 березня 1924 р., с. 3). Ці дані підтверджує й надрукована в 1925 р. доповідь тодішнього голови всеукраїнського союзу професійних спілок п. Угарова на I всеукраїнському з'їзді вчителів, котрий свідчить, що на вказаному з'їзді виникла дискусія стосовно можливого об'єднання освітянського профспілкового руху з подібним рухом в Росії. Національно налаштовані освітянські представники — головним чином сільське вчительство — не підтримали об'єднання, а комуністична група виступала за об'єднання. І лише після кількадечних жорстких дебатів більшістю всього в один голос учасники з'їзду затвердили ідею єдиного з Росією профосвітнього руху (Угаров, 13 січня 1925 р., с. 3).

Однак не слід перебільшувати значення фактично вимушеного об'єднання різнорідних профспілкових організацій освітян у червні 1919 р. Це жодним чином не впливало на позицію негативного ставлення основної маси вчительства до радянської влади, по-друге, не слід забувати, що влітку 1919 р. територія України майже всю другу половину 1919 р. перебувала під окупацією денікінських військ. Останні події негативно вплинули на господарство України, її культуру й освіту, на об'єднавчі рухи в освітніх профспілках (*ЦДАГО України*, ф. 29, оп. 1, од. зб. 13, арк. 128).

Стосовно теми — радянська влада, інтелігенція і профспілковий рух у роки Української революції й громадянської війни — становить своєрідний інтерес архівний матеріал про функціонування однієї із найпотужніших на той час Катеринославської профспілкової вчительської організації. Як згадувалося, після лютневої революції на Катеринославщині виникли численні профспілкові вчительські організації. І в умовах різних влад учительство прагнуло врятуватися, пристосуватися до швидкоплинних обставин. Слід зауважити, що в 1918 р. в середовищі народного вчительства почалася боротьба міських і повітових педагогів. Міське вчительство виступало за загальний союз, а повітове — за українську спілку й за приєднання до ВУУС. Зрештою перемогла друга точка зору.

Після тривалого періоду окупації України на початку 1919 р. в Катеринослав знову прийшла радянська влада. На нараді завідувачів і представників працівників освіти 10 січня 1919 р. завгубвідділення народної освіти П. Мітєсов запропонував підтримати радянську владу, це рішення схвалили учасники наради. Тоді ж, у січні 1919 р., відбулися вибори до Катеринославської ради робочих і селянських депутатів, у яких взяли участь і вчителі. Окремих із них обрано в члени Ради, однак інші представники освітян, особливо члени відділення всеросійської вчительської спілки, виступили проти участі в таких виборах (*ЦДАВО України*, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 177, арк. 29).

За ініціативи вчителів і освітянських профспілок Катеринославщини, які дотримували позиції ділової співпраці із робочо-селянською владою, розгорнувся рух за об'єднання профспілок учительства. І 28–30 квітня 1919 р. відбувся з'їзд 50 представників із 16 різних учительських організацій міста й губернії, розгорнулася дискусія з питань шкільного будівництва, про які доповідав губернський відділ народної освіти. І все таки перемогла точка зору щодо об'єднання всіх учительських профспілкових організацій. Необхідно нагадати, що в Катеринославі після лютневої революції виникли і продовжували функціонувати в 1919 р. такі профспілкові об'єднання: союз народних учителів міста — найчисленніша та найвпливовіша організація, яка налічувала більше 400 членів; союз народних учителів Катеринославського повіту (до 300 членів); союз учителів-українців; Катеринославське відділення ВУС; союз учителів-євреїв; союз учителів вищих початкових училищ тощо. Зазначалося, на з'їзді освітян Катеринославщини після тривалих дискурсів вирішено об'єднати вчительські союзи в один губернський союз учителів (*ЦДАВО України*, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 177, арк. 29). Тоді ж стало зро-

зуміло, що основна маса вчителів не сприймала радянської ідеї єдиної трудової школи. Для її роз'яснення організовано тримісячні курси для вчителів, які почали працювати 3 червня 1919 р. На них записалось більше 500 вчителів, хоча курси були розраховані на 300 осіб. Зауважимо, що ініціатива організації курсів належала Правлінню союзу народних учителів Катеринослава. Програма курсів зацікавила вчителів, про що свідчила й зростаюча кількість учасників. Проводилися і практичні заняття. Курси функціонували до захоплення міста білогвардійцями. Показово, що курсанти-вчителі взяли участь у копанні окопів для Червоної армії, а представник губвідділу народної освіти (п. Мітясов) отримав у банку мішок грошей і роздав учителям з метою погасити заборгованість за червень (*ЦДАВО України*, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 177, арк. 41).

Денікінці, котрі почали окупувати Україну, жорстоко карали всіх, хто допомагав радянській владі. Публічно закатовано, окрім радянських працівників, і немало безпартійних учителів. Зауважимо, що подібні дії білогвардійців не завадили вчителів Катеринослава на загальних зборах прийняти рішення про поїздку в ставку Денікіна (Ростов) своєї делегації з клопотанням про допомогу народним учителям. На цих же зборах заслухано доповіді, зміст яких свідчив про надзвичайно різноманітні політичні настрої різних верств учительства Катеринославщини, утім, мабуть, це можна розцінювати як свідчення загальної строкатої картини політичних настроїв учительства України. На нараді заслухано такі доповіді: 1) завдання добровольчої армії в політичному устрої в Росії; 2) похід Корнілова; 3) сибірський уряд; 4) історія розвитку більшовизму в Росії. І це, звернемо увагу, учительство Катеринославщини розглядало на загальному зібранні.

А на той час, як неодноразово вказувалося, учительство в основній своїй масі дотримувало позиції очікування й виживання в тих неймовірно складних умовах війни, розрухи, голоду та жахливих поневірянь (*ЦДАВО України*, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 177, арк. 51).

Із середини жовтня й до останньої декади грудня 1919 р. Катеринославщину контролював режим махновщини, до якого вчителів ставилося по-різному. Але вони не могли не відзначити, що він супроводжувався розгулом беззаконня, п'яними оргіями, масовими розстрілами й погромами. Часто під цей молот попадали і вчителі. Профспілкове та шкільне життя, зазвичай, на той час замирало. Страждали й учні шкіл. Так, денікінці, коли відступали, мобілізували учнів середніх навчальних закладів, а Махно, який їх

захопив, хотів розстріляти. І тільки на прохання правління Союзу вчителів, котрі підтримували зв'язок з культвідділом штабу Махна, учнів врятовано від загибелі.

Наприкінці грудня 1919 р. Червона армія захопила Катеринослав. Ось як характеризував загальні настрої вчителів голова правління союзу народних учителів Катеринославщини: «Усі були надзвичайно паралізовані усіма попередніми подіями, усе було так незрозуміло і заплутано — позаду кошмарна анархія, попереду невідомість, невпевненість, а життя тупотіння на місці не терпить, і учительство, навіть його краща, передова частина мотилася і кружляла, як зірваний лист в осінній завірюсі <...> (ЦДАВО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 177, арк. 57–58). Щоправда, на початку 1920 р. настрої вчителів дещо змінилися на краще. На межі 1920 р. більше 400 членів союзу народних учителів Катеринославщини вступають у союз працівників освіти й соціалістичної культури. Зауважимо, що цей факт не слід переоцінювати, він, радше за все, свідчив про вимушеність цих дій.

3 березня 1920 р. при губернському відділі народної освіти створено ініціативну групу, котра склала декларацію, яку мали заповнювати вступники в союз робітників освіти й соціалістичної культури. І вчителі, особливо міських середніх навчальних закладів, відмовлялися це робити, убачаючи в цьому політичний примус. І все ж таки на кінець березня 1920 р. союз працівників освіти і соціалістичної культури (СПОСК) Катеринославщини налічував до 1200 членів, хоча міське вчительство, особливо групи колишніх членів всеросійського вчительського союзу, негативно поставилося до такого союзу.

Утім, з квітня 1920 р. радянська влада почала активно реалізувати ідею будівництва єдиної трудової школи. Керівництво союзу працівників освіти й соціалістичної культури констатувало, що подібну реформу школи не сприйняла основна маса вчительства. І тоді влада мобілізувала відповідних працівників губернського та міського відділів народної освіти, активістів з учительства для проведення реформи школи. Але цього було замало, і радянські органи народної освіти почали формувати опорні групи в навчальних закладах із найпідготовленіших і найлояльніших до радянської влади вчителів. Однак реформа, на думку радянських керівників, потребувала докорінної перепідготовки старого вчительства, яке повинно було долучитися до розбудови єдиної трудової школи. З цією метою за ініціативи секції реформи школи міського відділу народної освіти організовано тримісячні курси інструкторів трудової школи, на

яких навчалоя близько 300 учителів. Очолював їх завідуючий позашкільним відділом міського ВНО — Г. Н. Мальтанер. На курсах передбачалося підготувати вчителів до реалізації вказаної реформи, які мали стати організаторами шкільної справи в навчальних закладах (*ЦДАВО України*, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 177, арк. 74, 75).

У дійсності скрутне матеріальне становище вчительства і шкіл, голод відтермінували реорганізацію шкільної реформи. Крім того, значна частина вчительства Катеринославщини, переважно міського, саботували реформу. У вересні 1920 р. за їх ініціативи організовано загальні збори міського вчительства, на які запрошено представників радянської влади та профспілок. Збори тривали два дні. Свідки згадували, що подія нагадувала суд над органами народної освіти. Особливо агресивною була група колишніх членів всеукраїнської спілки, яку складали представники гімназій. Вони відверто ігнорували радянські ідеї й демонстративно покинули засідання. І лише на другий день було досягнуто хиткого компромісу вчителів з радянськими освітянськими органами (*ЦДАВО України*, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 177, арк. 74, 75).

Подібний типовий інцидент на Катеринославщині свідчив: у середовищі вчительства антирадянські настрої були досить широко поширені. І справа не тільки в матеріальних труднощах, вони в той час були постійним фактором, а й у тому, що на той час загострилася політична й воєнна ситуація, очікуався наступ Врангеля, що призвело до зростання антирадянських настроїв. У зв'язку із цим цікаво проаналізувати матеріали першого губернського з'їзду союзу робітників освіти й соціалістичної культури в кінці листопада 1920 р. Перед виборами правління гостра боротьба розгорнулася між учительськими фракціями меншовиків і більшовиків з'їзду. При цьому в боротьбі взяли участь чотири групи вчительства: 1) комуністи й ті, хто долучився до них; 2) меншовистська група; 3) група міського вчительства; 4) група сільського позапартійного вчительства. Саме місто Катеринослав представляли 17 делегацій, серед яких виокремлювалися три течії: комуністична (4 делегати), есерівська (3 делегати) та петлюрівська (10 делегатів). І якщо перша і друга групи швидко знайшли спільну мову, то третя дотримувала особливої позиції. До правління союзу ввійшло 11 осіб, серед них — 7 комуністів, 3 позапартійних і 1 меншовик. На з'їзді відчувалося, що значна частина вчительства виступала проти мобілізації педагогів, їхньої трудової повинності в контексті ліквідації неписьменності й культурно-освітньої роботи в Червоній армії (*ЦДАВО України*, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 177, арк. 29, 30, 40, 80).

Таким чином, радянські органи освіти Катеринославщини намагались об'єднати вчительство в єдину спільку в межах співпраці з радянською владою в галузі освіти населення. У 1919 р. вчительство Катеринославщини взяло участь у діяльності різних курсів для робочих («Повідомлення газети «Известия Екатеринославского Совета рабочих...», 1919, с. 78; «Повідомлення газети «Известия Екатеринославского губернского исполнительного комитета...», 1919, с. 103). Водночас не слід переоцінювати факти переходу вчительства до ділової співпраці з радянською владою на кінець громадянської війни. Адже свідомо на це перейшла лише незначна частина вчительства.

Відомий працівник освіти Я. Ряппо, характеризуючи стани шкільного будівництва в Україні, визначав 1917–1920 рр. як перший етап, який став початком руйнації старої школи. «В ці роки, — свідчив він, — виступаючи від Наркомосу УРСР на І-му всеукраїнському з'їзді профспілок освіти в грудні 1924 р., — неможливо зовсім говорити ні про яке радянське будівництво школи. На цьому етапі, який співпав з громадянською війною, школа переходила із рук в руки і змушена була орієнтуватися то на петлюрівщину, то на денікінщину, то на радянську владу, а в кінці кінців до 1920 року зовсім вибилася із колії і розсипалася, оселянилася» (*ЦДАВО України*, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 107, арк. 226, 227). Утім, незважаючи на труднощі та розруху, відсутність бюджету, школа продовжувала існувати, оскільки її не залишило вчительство й учнівство, хоча їх чисельність значно зменшилася, а кількість педагогів початкової школи скоротилася за роки громадянської війни з 80 до 45 тис. Ідея радянської влади про єдину трудову школу була чужою й несприйнятливою для більшості вчителів, котрі тільки починали оговтуватися від хаосу різних влад, розрухи й жорстокої кривавої війни. І тільки в 1920 р., коли в Україні остаточно закріпилася радянська влада, виникла можливість будівництва нової школи (*ЦДАВО України*, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 107, арк. 21, 22, 226). До того ж, жорстокий і кривавий досвід громадянської війни й інтервенції багато чому «навчив» педагогів.

Показово, що окремі вчителі добровільно вступали до лав Червоної армії. Так, сільський учитель Уманщини Ю. П. Пашковський зробив це відразу після Жовтня 1917 р. Учителі з Полтавщини І. М. Гук брав безпосередню участь у бойових операціях Червоної армії проти білополяків. Після того обоє стали відомими активістами освітянського руху («З нашого активу», 5 січня 1928 р., с. 2). Подібних випадків було чимало. Іноді це були й не поодинокі ініці-

ативи. Так, усі вчителі (15 осіб) с. Миколаївка Новомосковського району вирушили на фронт у складі Червоної армії. І на 1922 р. тільки сільське вчителство, вихідці із яких служили в Червоній армії і на Червоному флоті, налічувалося 3326 осіб, які після війни продовжили діяльність і в подальшому навчали червоноармійців.

Немало вчителів постраждало від різних влад в Україні. І той же архівний матеріал щодо Катеринославщини засвідчує це. Подібне, безумовно, призвело до протестів учителів. У 1919 р., наприклад, учительство м. Тараща (під Києвом) відмовилося виконувати інструкції Добровольчої армії. Це саме вчителство невдовзі після створення радянської влади 7 лютого 1920 р. на повітовому з'їзді освітян проголосувало за підтримку робітничо-селянської влади. Більше того, вони, будучи членами ВУУС, вирішили вступити в союз робітників освіти й соціалістичної культури. Зрозуміло, що заформалізовані гасла вчителів жодним чином не свідчили про те, що вони позбавилися своїх старих освітянських і життєвих переконань (*Народний учитель*, 5 листопада 1927 р., с. 6).

Завдячуючи зусиллям освітян, котрі в переважній більшості не покинули школи в складні роки, на кінець 1919 р. і початок 1920 р. поновили роботу 1200 вищих і 47000 нижчих шкіл, які функціонували на державні кошти (*ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 1, од. зб. 25, арк. 45). На середину 1920 р. в Одеському повіті, наприклад, налічувалося 70 шкіл зі 170 викладачами. Загалом в Одеському повіті на момент приходу радянської влади працювало 162 школи із 351 комплектом і 8 запасними вчителями та з 14000 колективом учнів (*ОДОА*, ф. р-150, оп. 1, од. зб. 292, арк. 1, 218).

Учительство здійснювало й культурно-освітню роботу серед населення, яка до Жовтня 1917 р., як вказувалося, мала назву позашкільної роботи, зокрема це робило сільське вчителство. Завдяки цьому, у 1921 р. в Україні діяло 25 тис. політико-освітніх закладів (*ЦДАВО України*, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 107, арк. 234). Зазначимо, що у зв'язку зі зростанням ролі політичного виховання мас у 1920–1921 рр. усі культурно-освітні заклади називалися політико-освітніми. Водночас, у роки громадянської війни, як відзначала газета «Правда», не все сільське вчителство було на стороні пролетаріату. Значна його частина здійснювала шкільну справу й культурно-освітню роботу під гаслами «чистого» культурництва, не пов'язаного з політикою (*Правда*, 13 серпня 1929 г., с. 1). Це не означало, що всі вчителі дотримували таких позицій. Окремі з них, як, наприклад, у с. Качине на Чернігівщині, активно долучилися до

політико-освітньої роботи, яку підпільно продовжували й у період денікінської окупації (*Більшовик*, 17 січня 1920 р.).

Особливо активізувалася культурно-освітня діяльність інтелігенції, зокрема працівників освіти в Одеській губернії, де були особливо сильні антирадянські настрої інтелігенції, удалося протягом короткого часу змінити ситуацію на користь радянської влади. «Позашкільна освіта дорослих, — підкреслював у жовтні 1920 р. завідувач губернським відділом народної освіти в Одесі Я. Ряппо, — мала із інтелігентського академізму переформуватися в політичну освіту мас» (*ЦДАГО України*, ф. 29, оп. 7, од. зб. 79, арк. 672 зв.). Та ж інтелігенція Одеської губернії, особливо вчительство, активізувала свою культурно-освітню діяльність. Тільки з 13 по 18 серпня 1920 р., наприклад, вони прочитали 167 лекцій для населення, із яких 28 — політичного характеру (*ЦДАГО України*, ф. 29, оп. 7, од. зб. 16, арк. 43).

Подібна ситуація радше вимушених, заформалізованих, а не реальних змін політичних і професійних настроїв інтелігенції спостерігалася і в інших губерніях України. Про зростаюче заформалізоване і переважно вимушене бажання переходу інтелігенції до професійної співпраці з радянською владою свідчать і матеріали II всеукраїнської наради з освіти, яка відбулася в серпні 1920 р. Це був складний час. Радянська влада всі свої ресурси змушена була зосередити на боротьбі з арміями Врангеля й Польщі. І все таки саме в цей складний час влада знайшла можливість для проведення вказаної наради. Більше 250 делегатів-освітян під керівництвом представників Наркомосу України обговорили та визначили шляхи будівництва освітньої системи. Перед учительством була розгорнута приваблива картина майбутньої школи, основні положення якої з порозумінням, як свідчили прорадянські джерела, сприйняли учасники наради (*Народний учитель*, 7 листопада 1927 р., с. 3).

Водночас на нараді з питань освіти провладні керманічі радянської влади відзначали, що вчительство починає начебто реально професійно співпрацювати з радянською владою. Це позначилося на перших успіхах соціалістичної перебудови шкільного життя (*ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 1, од. зб. 936, арк. 1–160). Так, доповідач від Донецької губернії зазначив: «Учительство Донецької губернії уже півроку йде тим шляхом, на який воно вступило під час приходу радянської влади. Воно виявляє максимум активності. Більша частина робіт в Луганському відділі була здійснена руками учителів і була проведена в той час, коли бойові успіхи Червоної армії ще не визначилися під Ростовом» (*ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 1, од. зб. 936,

арк. 32). У висновках доповідач підкреслював, що найсвідоміша частина вчительства начебто щиро співчуває роботі радянської влади (*ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 1, од. зб. 936, арк. 32). Матеріали вказаного архіву свідчать, що подібна оцінка була вимушеною і політичною й відбивала настрої освітян різних губерній України. Показово, що в резолюції зазначеної наради констатувалося: «Учительство наше приймає Радянську владу» (*ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 1, од. зб. 936, арк. 46). Так радянські працівники намагалися видати бажане за дійсне.

Висновки. Загалом можна стверджувати, що вчительство за роки Української революції та громадянської війни йшло складним шляхом професійної й політичної самовизначеності. Не зрозумівши та не сприйнявши в основній масі Жовтень 1917 р., педагоги виявили відданість своїй справі й у жахливі роки громадянської війни не залишили школу. Карколомний калейдоскоп різних влад, їх режимів і політики дозволив учительству визначитися в їх пріоритетах, і вони в переважній більшості почали надавати перевагу тій владі, яка і здобула остаточну перемогу, — радянській. Однак про змістовність подібної позиції вчителів не може і йтися. Голова всеукраїнського комітету профспілок працівників освіти А. Мізерницький підкреслював: «Якщо неможливо довести, що все учительство вважало “старий мир” своїм, то ще менше було підстав говорити про його симпатії до “нового миру”» (Мізерницький, 7 листопада 1927 р., с. 4). В. Ленін підкреслював, що «нова «селянського звання» інтелігенція тисячами ниток зв'язана з масами безправного, забитого, темного, голодного селянства і всіма умовами свого життя ворожа всякій пуріткєвичівщині, всякому союзові з нею» (Ленін В. І. «Нова демократія», 1972, с. 288–299). Тобто сільське вчительство з економічної точки зору не було зацікавлене в поверненні капіталістичних порядків, з одного боку, а з іншого, — не зрозуміло й не сприйняло радянської влади, влади диктатури пролетаріату, яка була чужою педагогам, особливо сільським. До того ж, базування диктатури пролетаріату на пролетаріатові України, який головню був русифікованим, не задовольняли сільське вчительство, котре було національно налаштованим. Окрім того, педагоги не сприймали диктат і примусові дії від будь-якої влади. А саме ці жорсткі методи практикували фактично всі влади, які керували в Україні в роки громадянської війни. Слід відзначити, що вчительству складно було брати участь у руйнації «старого мира», часточкою якого були вони самі, як і саме село того часу. Учителі жили і при звичаїлись до старих порядків, а

нове й невідоме їх лякало та насторожувало. Окрім того, представники різних влад, особливо ті, що маскувалися національними гаслами, часто торгували ними заради тимчасових вузькоматеріальних і вузькополітичних інтересів.

І в цих умовах Української революції та громадянської війни в Україні основна маса вчителства кращим виходом зі становища вважала нейтральну, очікувальну позицію. Використовуючи гасло «аполітичності» школи як панацею від усіх бід, учительство сподівалося на кращі часи. І в другій половині 1920 р. по всій Україні прокотилася дискусійна хвиля з питань «аполітичності» школи. У Полтаві, наприклад, відбулася подібна дискусія, яка продовжувалася декілька днів і до якої залучилася чисельна аудиторія. Захисниками гасла «аполітичності» школи виступила й значна частина авторитетних на той час учителів, як, наприклад, Горбунов-Посадов. Подібні дискусії відбулись і в інших великих містах України (*Народний учитель*, 7 листопада 1927 р., с. 4).

Зрозуміло, що вчителство не могло не усвідомлювати, що ідеї автономності, «аполітичності» школи, які були прогресивними в умовах самодержавства, при радянській владі набували зовсім іншого змісту та спрямованості. Однак більшість педагогів не могла позбавитися настроїв політичного нейтралітету, сподіваючись у жаклих умовах громадянської війни й розгулу бандитизму таким чином зберегти можливість безперервної роботи школи за їх участі.

Таким чином, незважаючи на колосальні випробовування в роки Української революції та громадянської війни, учительство пройшло перший і найважчий, найболісніший і карколомний етап моральної, політичної, професійної, економічної, соціальної й, нарешті, особистісної переорієнтації на новий етап життя, нову школу, нову владу, нове майбуття України. І цей процес вимушено прискорювався та ширився відповідно до перемог радянської влади в Україні на фронтах боротьби із внутрішніми і зовнішніми ворогами.

«І навіть більшовики, — як зазначив Президент України П. О. Порошенко у своєму зверненні до українського народу з нагоди відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 рр., — мусили рахуватися з розмахом і силою українського національного руху». Він підкреслив: «І Центральна Рада, і Українська Народна Республіка, і Гетьманат, і Директорія проторували той шлях, яким Україна нині йде в майбутнє. І за це ми маємо бути вдячні видатним фігурам того часу: Михайлу Грушевському, Володимирі Винниченку, Павлу Скоропадському, Семену Петлюрі,

Євгену Коновальцю, Дмитру Донцову, Євгену Петрушевичу та іншим. І вдячні мільйонам українців, котрі усвідомили свої національні та громадські права» (Порошенко, 18 березня 2017 р., с. 2).

«Але головне, що не дало тоді постати українській незалежності держави, — брак внутрішньої єдності, політичні чвари, анархія, отаманщина... та традиція не минулася безслідно, — наголосив Президент України у своєму зверненні, — і в сьогоднішній Україні багато хто демократію плутає з махновщиною» (Порошенко, 18 березня 2017 р., с. 2).

І ще. Президент України наголосив на тому, що під час Української революції 1917–1921 рр. «українська ідея, якою до того протягом десятиліть цікавилася лише вузьке коло національної інтелігенції, масово оволоділа селянами і пустила корені в середовищі робітництва» (Порошенко, 18 березня 2017 р., с. 2). І це, безумовно, — теж заслуга національно налаштованої інтелігенції, яскравим представником якої було переважно сільське вчительство України тих часів.

Список посилань

- Більшовик (17 січня 1920 р.).
Більшовик (3 жовтня 1920 р.).
Більшовик (23 листопада 1922 р.), с. 2.
Більшовик (9 березня 1924 р.), с. 2.
В. І. Ленин, *КПСС об интеллигенции*, Сборник. (1979). Москва: Политиздат.
Вісті ВУЦВК (3 березня 1924 р.), с. 3
Власенко, С. (4 березня 2017 р.). Могутньою рукою твори своє нове вільне життя: 100-річчя Української революції. *Голос України*, с. 1, 14.
Гирак, Г. (28 декабля 2016 г.). Киев 100 лет спустя: каким был для украинцев революционный 1917 год. *Аргументы и факты в Украине*, с. 8–9.
Декларация прав и обязанностей трудящегося и эксплуатируемого народа Украины: із Конституції УСРР, від 10 березня 1919 р. (1979). *Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927*, Збірник документів і матеріалів. (с. 86–88). Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР. Київ.
Декрет Ради Народних Комісарів УСРР «Про скасування плати за навчання в школах», від 4 березня 1919 р. (1979). *Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927*. Збірник документів і матеріалів. (с. 85). Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР. Київ.
З нашого активу (5 січня 1928 р.). *Народний учитель*, с. 2.
Затонский, В. П. (14 января 1923 г.). Помните об учителе. *Коммунист*, с. 3.
Звернення Народного комісаріату освіти УСРР до працівників освіти про єднання з робітниками і селянами для захисту завоювань революції і виконання її завдань в галузі освіти і культури, від 24 червня 1920 р. (1979). *Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927*, Збірник

- документів і матеріалів. (с. 146–147). Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР. Київ.
- Звіт завідуючого Чугуєвським відділом народної освіти про роботу відділу з часу заснування, від 5 січня 1920 р. (1979). *Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927*, Збірник документів і матеріалів. (с. 131–132). Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР. Київ.
- Золотоверхий, І. Д. (1961). Становлення української радянської культури (1917–1920 рр.). М. В. Коваль (Ред.). Київ: Видавництво АН УРСР.
- Із декларації Тимчасового робітничо-селянського уряду України «Про завдання Радянської влади в галузі освіти», від 26 січня 1919 р. (1979). *Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927*, Збірник документів і матеріалів. (с. 73). Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР. Київ.
- Із протоколу засідання Раднаркому УСРР про асигнування коштів Народному комісаріату освіти на придбання учбового приладдя, від 20 червня 1919 р. (1979). *Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927*, Збірник документів і матеріалів. (с. 119). Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР. Київ.
- Інформаційне повідомлення Київського губернського відділу народної освіти про відкриття у м. Києві літніх курсів по підготовці кадрів для єдиної трудової школи, не раніше 2 липня 1919 р. (1979). *Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927*, Збірник документів і матеріалів. (с. 126–128). Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР. Київ.
- Комуніст* (22 березня 1919 р.), с. 4.
- Комуніст* (29 листопада 1923 р.), с. 3.
- Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927*. Збірник документів і матеріалів. (1979). (с. 596). Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР. Київ.
- Ленін, В. І. (1970). В хвості у монархічної буржуазії чи на чолі революційного пролетаріату і селянства? *Повне зібрання творів* (Т. 11, с. 185–196). Київ.
- Ленін, В. І. (1972). Нова демократія. *Повне зібрання творів* (Т. 22, с. 288–299). Київ.
- Ленін, В. І. (1973). Промована II Всеросійському з'їзді вчителів-інтернаціоналістів 18 січня 1919 р. *Повне зібрання творів* (Т. 37, с. 411–414). Київ.
- Ленін, В. І. (1974). Промова на Всеросійській нараді політосвіт губернських і повітових відділів народної освіти 3 листопада 1920 р. *Повне зібрання творів* (Т. 41, с. 379–388, 485). Київ.
- Литовський, Д. В. (2012). Утворення професійних організацій та становище єврейського вчителства в Україні за доби Центральної Ради. *Інтелігенція і влада. Серія: Історія, Громадсько-політичний науковий збірник*, 27, 140–147. Одеський національний політехнічний університет. Одеса.
- Маньківська, Т. О. (2012). Умови праці та соціальний захист учительства на Слобожанщині в період національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. *Інтелігенція і влада. Серія: Історія, Громадсько-політичний*

- науковий збірник, 27, 147–154. Одеський національний політехнічний університет. Одеса.
- Мізерницький, О. (7 листопада 1927 р.). Перед лицем Жовтня (освітнянський профрух на Україні). *Народний учитель*, с. 2, 3, 4.
- Народний учитель* (28 липня 1926 р.), с. 1.
- Народний учитель* (5 листопада 1927 р.), с. 6.
- Народний учитель* (7 листопада 1927 р.), с. 3.
- Народний учитель* (7 листопада 1927 р.), с. 4.
- Ніколаєнко, В. Ю. (1965). Жовтнева революція і докорінна перебудова народної освіти на Україні (1917–1921 рр.). *Наукові праці з історії КПРС, Міжсвідомчий науковий збірник*, 5, 13–29. Київ.
- О средней школе (Временное Положение). (1919). *Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины за 1919 г.* Народний комісаріат юстиції. (Ч. 1, с. 59). Київ.
- ОДОА (Одеський державний обласний архів), ф. р-150, оп. 1, од. зб. 292, арк. 1, 218.
- Первый Всеукраинский учительский съезд: решения съезда по докладу тов. Чубаря об очередных задачах советской власти. (13 января 1925 г.). *Коммунист*, с. 3.
- Повідомлення газети «Известия Екатеринославского губернского исполнительного комитета Совета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов» про організаційні заходи по створенню мережі робітничих клубів у м. Катеринославі, від 27 квітня 1919 р. (1979). *Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927*, Збірник документів і матеріалів. (с. 103). Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР. Київ.
- Повідомлення газети «Известия Екатеринославского Совета рабочих и крестьянских депутатов» про відкриття і діяльність в м. Катеринославі професійних курсів для робітників і службовців, від 9 лютого 1919 р. (1979). *Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927*, Збірник документів і матеріалів. (с. 78). Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР. Київ.
- Порошенко, П. О. (18 березня 2017 р.). Мужність творить перемогу, єдність творить непереможених: звернення Президента до Українського народу з нагоди відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років. *Урядовий кур'єр*, с. 2.
- Постанова Народного комісаріату освіти УСРР «Про мобілізацію професорів і вчителів», від 24 травня 1920 р. (1979). *Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927*, Збірник документів і матеріалів. (с. 141). Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР. Київ.
- Постанова Народного комісаріату освіти УСРР про заборону виконання релігійних обрядів та викладання релігійних дисциплін у школах республіки: не раніше 22 січня 1919 р. (1979). *Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927*, Збірник документів і матеріалів. (с. 72). Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР. Київ.
- Правда* (13 сентября 1929 г.), с. 1.
- Про відокремлення церкви від держави та школи від церкви: декрет Тимчасового робітничо-селянського уряду України від 19 січня 1919 р. (1959).

Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927, Збірник документів і матеріалів (Т. 1, с. 28–30). Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР. Київ.

Про облік культурно-освітніх робітників: інструкція Народного комісаріату освіти УСРР від 7 лип. 1920 р. *Збірник узаконень та розпоряджень Всеукраїнського революційного комітету*. (1921). Рада Народних комісарів, Народний комісаріат юстиції (1-е вид., офіц.) (Ч. 1). Харків, 18, ст. 347.

Про постачання харчами робітників освіти: постанова Раднаркому України від 22 червня 1920 р. *Збірник узаконень та розпоряджень Всеукраїнського революційного комітету*. (1921). Рада Народних комісарів, Народний комісаріат юстиції (1-е вид., офіц.) (Ч. 1). Харків, 16, ст. 319.

Резолюція учнівських зборів м. Павлограда Катеринославської губернії про підтримку радянської влади та її політики в галузі реформи школи, від 1 лютого 1919 р. (1979). *Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927*, Збірник документів і матеріалів. (с. 76). Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР. Київ.

Село про школу (4 січня 1925 р.). *Вісті ВУЦВК*, с. 3.

Ставицкий, В. А. (1971). *Подготовка учителей начальной школы (начальных классов) в Украинской ССР (1917–1941 гг.)*. (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Министерство просвещения УССР, Киевский государственный педагогический институт имени А. М. Горького. Киев.

Угаров, Ф. Я. (13 січня 1925 р.). Вчитель і професійний рух: промова голови ВУРПС т. Угарова на Всеукраїнському вчительському з'їзді. *Вісті ВУЦВК*, с. 3.

ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України), ф. 2, оп. 1, од. зб. 26, арк. 1, 2, 3, 15-зв, 52, 54, 55.

ЦДАВО України, ф. 161, оп. 7, од. зб. 15, арк. 24.

ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, од. зб. 18, арк. 4.

ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, од. зб. 25, арк. 45.

ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, од. зб. 321, арк. 5.

ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, од. зб. 341, арк. 5, 7, 8, 9.

ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, од. зб. 343, арк. 2.

ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, од. зб. 405, арк. 35.

ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, од. зб. 407, арк. 1, 2, 3; од. зб. 85, арк. 536.

ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, од. зб. 44, арк. 80.

ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, од. зб. 53, арк. 16.

ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, од. зб. 53, арк. 4; од. зб. 603, арк. 90.

ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, од. зб. 570, арк. 1, 70.

ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, од. зб. 936, арк. 1-160.

ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, од. зб. 936, арк. 32.

ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, од. зб. 936, арк. 46.

ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, од. зб. 937, арк. 197.

ЦДАВО України, ф. 2, оп. 1, од. зб. 26, арк. 1-3, 32, 54, 55.

ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, од. зб. 916.

ЦДАВО України, ф. 2708, оп. 2, од. зб. 407, арк. 5-зв.

- ЦДАВО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 107, арк. 21, 22, 226.
 ЦДАВО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 107, арк. 226, 227.
 ЦДАВО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 107, арк. 234.
 ЦДАВО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 167, арк. 19, 20.
 ЦДАВО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 167, арк. 2.
 ЦДАВО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 167, арк. 20.
 ЦДАВО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 167, арк. 77, 78, 182.
 ЦДАВО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 171, арк. 18, 19.
 ЦДАВО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 174, арк. 33-зв.
 ЦДАВО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 177, арк. 29, 30, 40, 80.
 ЦДАВО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 177, арк. 29.
 ЦДАВО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 177, арк. 41.
 ЦДАВО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 177, арк. 51.
 ЦДАВО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 177, арк. 57-58.
 ЦДАВО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 177, арк. 74, 75.
 ЦДАВО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 167, арк. 24.
 ЦДАВО України, ф. 2717, оп. 2, од. зб. 4, арк. 171.
 ЦДАВО України, ф. 2717, оп. 2, од. зб. 4, арк. 6.
 ЦДАГО України (Центральний державний архів громадських об'єднань України), ф. 1, оп. 4, од. зб. 194, арк. 38.
 ЦДАГО України, ф. 26, оп. 1, од. зб. 18, арк. 17.
 ЦДАГО України, ф. 29, оп. 1, од. зб. 13, арк. 128.
 ЦДАГО України, ф. 29, оп. 7, од. зб. 16, арк. 43.
 ЦДАГО України, ф. 29, оп. 7, од. зб. 79, арк. 672-зв.
 Чубар, В. Я. (7 січня 1925 р.). Промова тов. Чубаря на Першому Всеукраїнському з'їзді учителів. *Народний учитель*, с. 2.
 Шейко, В. М. (2017). Жовтневий переворот 1917 р. та інтелігенція в Україні. *Культура України. Серія: Мистецтвознавство, Збірник наукових праць*, 57, 138–154. Міністерство культури України, Харківська державна академія культури. Харків.
 Шейко, В. М. (2017). Інтелігенція й революція в Україні (кінець XIX — початок XX ст.). *Культура України. Серія: Мистецтвознавство, Збірник наукових праць*, 56, 225–243. Міністерство культури України, Харківська державна академія культури. Харків.

References

- Bolshevik* (January 17, 1920). [In Ukrainian].
Bolshevik (October 3, 1920). [In Ukrainian].
Bolshevik (November 23, 1922), p. 2 [In Ukrainian].
Bolshevik (March 9, 1924), p. 2 [In Ukrainian].
 V. I. Lenin, *the CPSU on the intelligentsia*, Collection of papers. (1979). Moscow: Political Publishing House (Politizdat). [In Russian].
The VUTSVK news (March 3, 1924), p. 3 [In Ukrainian].
 Vlasenko, S. (March 4, 2017). Create your new free life with the help of your strong hand: the 100th anniversary of the Ukrainian Revolution. *Voice of Ukraine*, p. 1, 14 [In Ukrainian].

- Girak, G. (December 28, 2016). Kiev 100 years later: what was the revolutionary year 1917 for Ukrainians. *Arguments and Facts in Ukraine*, p. 8–9. [In Russian].
- Declaration of rights and duties of the working and exploited people of Ukraine: from the Constitution of the Ukrainian SSR, March 10, 1919, *Cultural Work in the Ukrainian SSR, 1917–1927*, Collection of documents and materials. (1979). The Main Archive Department under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR. Kyiv, p. 86–88 [In Russian].
- Decree of the Council of People's Commissars of the Ukrainian SSR "On the abolition of tuition fees in schools", dated March 4, 1919, *Cultural Work in the Ukrainian SSR, 1917–1927*. Collection of documents and materials. (1979). The Main Archive Department under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR. Kyiv, p. 85 [In Ukrainian].
- From our active members (January 5, 1928). *People's Teacher*, p. 2 [In Ukrainian].
- Zatonsky, V. P. (January 14, 1923). Remember the teacher. *Communist*, p. 3. [In Russian].
- Appeal of the People's Commissariat of Education of the Ukrainian SSR to the workers of education about unity with the workers and peasants to protect the gains of the revolution and accomplish its objectives in the field of education and culture, June 24, 1920, *Cultural Work in the Ukrainian SSR, 1917–1927*, Collection of documents and materials. (1979). The Main Archive Department under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR. Kyiv, p. 146–147. [In Ukrainian].
- Report of the head of the Chuhuiv Department of Public Education on the work of the department since its foundation, January 5, 1920, *Cultural Work in the Ukrainian SSR, 1917–1927*, Collection of documents and materials. (1979). The Main Archive Department under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR. Kyiv, p. 131–132. [In Ukrainian].
- Zolotoverkhyi I. D. (1961). *The formation of Ukrainian Soviet culture (1917–1920)*. M. V. Koval (ed.). Kyiv: Publishing House of the Academy of Sciences of the USSR. [In Ukrainian].
- From the Declaration of the Provisional Government of Workers and Peasants of Ukraine "On the Objectives of the Soviet Government in the Field of Education", dated January 26, 1919, *Cultural Work in the Ukrainian SSR, 1917–1927*, Collection of Documents and Materials. (1979). The Main Archive Department under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR. Kyiv, p. 73 [In Ukrainian].
- From the minutes of the meeting of the Sovnarkom of Ukrainian SSR on the allocation of funds to the People's Commissariat of Education for the purchase of school kits, June 20, 1919, *Cultural Work in the Ukrainian SSR, 1917–1927*, Collection of documents and materials. (1979). The Main Archive Department under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR. Kyiv, p. 119 [In Ukrainian].
- Information letter of the Kyiv Provincial Department of Public Education on the opening of summer courses for training personnel for an integrated labor school in Kyiv, not earlier than July 2, 1919. *Cultural Work in the Ukrainian*

- SSR, 1917–1927, Collection of documents and materials. (1979). The Main Archive Department under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR. Kyiv, p. 126–128 [In Ukrainian].
- Communist* (March 22, 1919), p. 4 [In Ukrainian].
- Communist* (November 29, 1923), p. 3 [In Ukrainian].
- Cultural Work in the Ukrainian SSR, 1917–1927*, Collection of documents and materials. (1979). The Main Archive Department under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR. Kyiv, p. 596 [In Ukrainian].
- Lenin, V. I. (1970). In the tail of the monarchist bourgeoisie or at the head of the revolutionary proletariat and the peasantry? *A complete collection of editions* (Vol. 11, pp. 185–196). Kyiv. [In Ukrainian].
- Lenin, V. I. (1972). New democracy. *A complete collection of editions* (Vol. 22, pp. 288–299). Kyiv. [In Ukrainian].
- Lenin, V. I. (1973). Speech at the Second All-Russian Congress of Teachers-Internationalists, January 18, 1919. *A complete collection of editions* (Vol. 37, pp. 411–414). Kyiv. [In Ukrainian].
- Lenin, V. I. (1974). Speech at the all-Russian meeting of political science of the provincial and district departments of public education of November 3, 1920. *A complete collection of editions* (Vol. 41, pp. 379–388, 485). Kyiv. [In Ukrainian].
- Lytovskiy, D. V. (2012). The formation of professional organizations and the situation of Jewish teaching in Ukraine within the period of the Central Rada. *The Intelligentsia and the Authorities*. Series: History: a public-political scientific collection. Odesa National Polytechnic University. Odesa, 27, 140–147. [In Ukrainian].
- Mankivska, T. O. (2012). Labor conditions and social protection of teachers in Slobozhanshchina during the period of national liberation competitions of 1917–1921. *The Intelligentsia and the Authorities*. Series: History: a public-political scientific collection. Odesa National Polytechnic University. Odesa, 27, 147–154. [In Ukrainian].
- Mizernytskyi, O. (November 7, 1927). In the face of October (educational trade union movement in Ukraine). *People's Teacher*, p. 2, 3, 4. [In Ukrainian].
- People's Teacher* (July 28, 1926), p. 1 [In Ukrainian].
- People's teacher* (November 5, 1927), p. 6 [In Ukrainian].
- People's teacher* (November 7, 1927), p. 3 [In Ukrainian].
- People's teacher* (November 7, 1927), p. 4 [In Ukrainian].
- Nikolaienko, V. Yu. (1965). October Revolution and radical transformation of the national education in Ukraine (1917–1921 gg.). *Scientific Papers on the History of the CPSU*, Interdepartmental scientific collection. Kyiv, 5, 13–29. [In Ukrainian].
- About secondary school (Temporary Regulations). (1919). *Collection of Laws and Orders of the Government of Workers and Peasants of Ukraine in 1919*. People's Commissariat of Justice. (Part 1, page 59). Kiev. [In Russian].
- ORSA (Odessa Regional State Archive), f. p-150, op. 1, archival unit 292, p. 1, 218. [In Ukrainian].

- The First All-Ukrainian Teachers' Congress: the decisions of the congress on the report of comrade Chubar about the immediate tasks of the Soviet government. (January 13, 1925). *Communist*, p. 3. [In Russian].
- Messages of the newspaper «News of the Ekaterinoslav Soviet of Workers' and Peasants' Deputies» on organizational measures to create a network of workers' clubs in Katerynoslav, April 27, 1919, *Cultural Work in the Ukrainian SSR, 1917-1927*, Collection of documents and materials. (1979). The Main Archive Department under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR. Kyiv, p. 103 [In Ukrainian].
- Messages of the newspaper «News of the Ekaterinoslav Soviet of Workers' and Peasants' Deputies» on the opening and work of the Katerynoslav professional courses for workers and employees, February 9, 1919. *Cultural Work in the Ukrainian SSR, 1917-1927*, Collection of documents and materials. (1979). The Main Archive Department under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR. Kyiv, p. 78 [In Ukrainian].
- Poroshenko, P. O. (March 18, 2017). Courage creates victory, unity creates undefeatable people: the President's address to the Ukrainian people on the occasion of the 100th anniversary of the events of the Ukrainian Revolution of 1917-1921. *Uriadovyi Kurier (Government Courier)*, p. 2 [In Ukrainian].
- Resolution of the People's Commissariat of Education of the Ukrainian SSR "On the Mobilization of Professors and Teachers", dated May 24, 1920, *Cultural Work in the Ukrainian SSR, 1917-1927*, Collection of Documents and Materials. (1979). The Main Archive Department under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR. Kyiv, p. 141 [In Ukrainian].
- Resolution of the People's Commissariat of Education of the USSR on the prohibition of the execution of religious rites and teaching religious disciplines in schools of the republic: not earlier than January 22, 1919, *Cultural Work in the Ukrainian SSR, 1917-1927*, Collection of documents and materials. (1979). The Main Archive Department under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR. Kyiv, p. 72 [In Ukrainian].
- Pravda* (September 13, 1929), p. 1. [In Russian].
- On the separation of the church from the state and the school from the church: the decree of the Provisional Government of Workers and Peasants of Ukraine dated January 19, 1919. *Cultural Work in the Ukrainian SSR, 1917-1927*, Collection of documents and materials. (1959). (Vol. 1, pp. 28-30). The Main Archive Department under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR. Kyiv. [In Ukrainian].
- About registration of cultural and educational workers: the instruction of the People's Commissariat of Education of the USSR from July 7, 1920. *Collection of laws and orders of the All-Ukrainian Revolutionary Committee*. (1921). Council of People's Commissars, People's Commissariat of Justice (the 1st edition, official) (Part 1). Kharkiv, 18, P. 347 [In Ukrainian].
- On the Supply of the People Working in the Sphere of Education with Food: Resolution of the People's Commissars of Ukraine dated June 22, 1920. *Collection*

- of laws and orders of the All-Ukrainian Revolutionary Committee.* (1921). Council of People's Commissars, People's Commissariat of Justice (the 1st edition, official) (Part 1). Kharkiv, 16, P. 319 [In Ukrainian].
- Resolution of the student meeting of the city of Pavlohrad of the Katerynoslav province on the support of the Soviet government and its policies in the field of school reforming, February 1, 1919, *Cultural Work in the Ukrainian SSR, 1917–1927*, Collection of documents and materials. (1979). The Main Archive Department under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR. Kyiv, p. 76 [In Ukrainian].
- Village about school (January 4, 1925). *VUTSVK news*, p. 3 [In Ukrainian].
- Stavitskiy, V. A. (1971). *Training of the teachers of primary school (primary grades) in the Ukrainian SSR (1917-1941)*. (Abstract of dissert... candidate of Pedagogical Sciences). Ministry of Education of the Ukrainian SSR, Kiev State Pedagogical Institute named after A.M. Gorky. Kiev. [In Russian].
- Uharov, F. Ya. (January 13, 1925). The teacher and professional movement: the speech of the chairman of the VURPS comrade Ugarov at the All-Ukrainian Teachers' Congress. *The News of VUTSVK*, p. 3 [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine (Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine), f. 2, s. 1, archive unit 26, p. 1, 2, 3, 15, 52, 54, 55. [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine, f. 161, s. 7, archive unit 15, p. 24 [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine, f. 166, s. 1, archive unit 18, p. 4 [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine, f. 166, s. 1, archive unit 25, p. 45 [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine, f. 166, s. 1, archive unit 321, p. 5 [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine, f. 166, s. 1, archive unit 341, p. 5, 7, 8, 9. [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine, f. 166, s. 1, archive unit 343, p. 2 [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine, f. 166, s. 1, archive unit 405, p. 35 [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine f. 166, s. 1, archive unit 407, p. 1, 2, 3; archive unit 85, p. 536 [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine, f. 166, s. 1, archive unit 44, p. 80 [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine, f. 166, s. 1, archive unit 53, p. 16 [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine, f. 166, s. 1, archive unit 53, p. 4; archive unit 603, p. 90 [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine, f. 166, s. 1, archive unit 570, p. 1, 70 [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine, f. 166, s. 1, archive unit 936, p. 1-160. [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine, f. 166, s. 1, archive unit 936, p. 32 [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine, f. 166, s. 1, archive unit 936, p. 46 [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine, f. 166, s. 1, archive unit 937, p. 197 [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine, f. 2, s. 1, archive unit 26, p. 1-3, 32, 54, 55. [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine, f. 2, s. 7, archive unit 916 [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine, f. 2708, s. 2, archive unit 407, p. 5 [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine, f. 2717, s. 1, archive unit 107, p. 21, 22, 226. [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine, f. 2717, s. 1, archive unit 107, p. 226, 227. [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine, f. 2717, s. 1, archive unit 107, p. 234 [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine, f. 2717, s. 1, archive unit 167, p. 19, 20 [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine, f. 2717, s. 1, archive unit 167, p. 2 [In Ukrainian].

- CSAHAA of Ukraine*, f. 2717, s. 1, archive unit 167, p. 20 [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine*, f. 2717, s. 1, archive unit 167, p. 77, 78, 182. [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine*, f. 2717, s. 1, archive unit 171, p. 18, 19 [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine*, f. 2717, s. 1, archive unit 174, p. 33st [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine*, f. 2717, s. 1, archive unit 177, p. 29, 30, 40, 80. [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine*, f. 2717, s. 1, archive unit 177, p. 29 [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine*, f. 717, s. 1, archive unit 177, p. 41 [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine*, f. 2717, s. 1, archive unit 177, p. 51 [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine*, f. 2717, s. 1, archive unit 177, p. 57-58. [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine*, f. 2717, s. 1, archive unit 177, p. 74, 75 [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine*, f. 2717, s. 1, archive unit 167, p. 24 [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine*, f. 2717, s. 2, archive unit 4, p. 171 [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine*, f. 2717, s. 2 archive unit 4, p. 6 [In Ukrainian].
- CSAPA of Ukraine (Central State Archive of Public Associations of Ukraine)*, f. 1, s. 4, archive unit 194, p. 38 [In Ukrainian].
- CSAPA of Ukraine*, f. 26, s. 1, archive unit 18, p. 17 [In Ukrainian].
- CSAPA of Ukraine*, f. 29, s. 1, archive unit 13, p. 128 [In Ukrainian].
- CSAPA of Ukraine*, f. 29, s. 7, archive unit 16, p. 43 [In Ukrainian].
- CSAPA of Ukraine*, f. 29, s. 7, archive unit 79, p. 67 [In Ukrainian].
- Chubar, V. Ya. (January 7, 1925). Comrade Chubar's Report at the First All-Ukrainian Congress of Teachers. *People's Teacher*, p. 2 [In Ukrainian].
- Sheyko, V. M. (2017). The October Coup of 1917 and the Intelligentsia in Ukraine. *Culture of Ukraine. Series: History of Art, Collection of scientific papers*. Ministry of Culture of Ukraine, Kharkiv State Academy of Culture. Kharkiv, 57, 138–154. [In Ukrainian].
- Sheyko, V. M. (2017). The Intelligentsia and the Revolution in Ukraine (the end of 19th — beginning of 20th centuries). *Culture of Ukraine. Series: History of Art, Collection of scientific papers*. Ministry of Culture of Ukraine, Kharkiv State Academy of Culture. Kharkiv, 56, 225–243. [In Ukrainian].

UDC 37.011.3-051:323.27(477)“1917/1921”

THE TEACHERS AND THE UKRAINIAN REVOLUTION (1917–1921)

V. M. Sheyko, Doctor of Historical Sciences, Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

rector@ic.ac.kharkov.ua

<http://orcid.org/0000-0002-3532-7439>

The aim of this paper is to analyze political, social, economic, moral and everyday life relationships of the old intelligentsia with different authorities within the period of the Ukrainian Revolution of 1917–1921, civil war and intervention.

Research methodology. The methodological basis of this research consists in the principles and methods of culturological, comparative and historical-theoretical analysis of the evolution of the political and social interrelations of the old intelligentsia and various authorities, primarily the Soviet authorities.

Results. The paper describes the evolution of various views of different strata of the Ukrainian teachers in the period of the Ukrainian revolution of 1917–1921.

The author analyzes the issue of transformation of the political, professional, moral and everyday life views of Ukrainian teachers on the basis of fundamental, mainly, archival documents. Special attention is paid to the interrelations of the teachers and the Soviet authorities, since it was the Soviet power that had finally achieved a dominant position in Ukraine. It is proved that the most part of the teachers did not recognize the October coup of 1917 and did not accept the Soviet power.

Novelty. The author uses a lot of archive information to examine the evolution of interrelations between the Ukrainian teachers and the Soviet authorities during the Ukrainian revolution of 1917–1921, civil war and intervention.

The practical significance. The information contained in this paper can be used for further historical and cultural studying the issues of the Ukrainian revolution of 1917–1921, updating the courses of history and theory of Ukrainian culture and developing the methodological materials concerning the issues of culture.

Keywords: *the teachers, the intelligentsia, authorities, the Soviet authorities, the Ukrainian revolution, civil war, intervention, educational trade union movement.*

Надійшла до редколегії 07.09.2017 р.

УДК 028.01(450)"14/15"

М. Б. Кушнарєва, кандидат філософських наук, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, м. Київ

ВІД КОРИСТІ ДО ЗАДОВОЛЕННЯ: МОТИВАЦІЙНИЙ СПЕКТР ЧИТАЧІВ РАНЬОГО ІТАЛІЙСЬКОГО РЕНЕСАНСУ

Аналізується мотивація читача раннього італійського Ренесансу в її становленні та витоках, які простежуються в часи давньоримської античності та середньовіччя. На основі аналізу текстів давньоримських та середньовічних авторів висвітлюється розуміння ними книги як джерела користі для читача та специфіки розуміння користі від читання в часи, що передували Ренесансу. Особливу увагу приділено задоволенню як мотиву до читання, його формальній відсутності та виникненню в певні періоди, а також спробам кореляції користі та задоволення як мотивів читання в початковий період доби Ренесансу.

Ключові слова: *книга, читання, італійський Ренесанс, читацька мотивація, користь, задоволення.*

М. Б. Кушнарева, кандидат философских наук, Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского, г. Киев

ОТ ПОЛЬЗЫ К УДОВОЛЬСТВИЮ: МОТИВАЦИОННЫЙ СПЕКТР ЧИТАТЕЛЕЙ РАННЕГО ИТАЛЬЯНСКОГО РЕНЕССАНСА

Анализируется мотивация читателя раннего итальянского Ренессанса в ее становлении и истоках, которые прослеживаются в древнеримской античности и средневековье. На основании анализа текстов древнеримских и средневековых авторов освещается понимание ими книги как источника пользы для читателя и специфика понимания пользы чтения во времена, предшествовавшие Ренессансу. Особое внимание уделено удовольствию как мотиву чтения, его формальному отсутствию и появлению в определенные периоды, а также попыткам корреляции пользы и удовольствия как мотивов чтения в начальный период эпохи Ренессанса.

Ключевые слова: *книга, чтение, итальянский Ренессанс, читательская мотивация, польза, удовольствие.*

М. В. Kushnarova, Candidate of Philosophical Sciences, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, Kyiv

FROM USEFULNESS TO PLEASURE: MOTIVATION SPECTRUM OF READERS OF EARLY ITALIAN RENAISSANCE

The paper contains an analysis of the reader motivation of Early Italian Renaissance, its sources and process of establishment, which could be traced in the Ancient Rome and Middle Ages. Based on the analysis of the texts of the Ancient Rome, Middle Ages and Renaissance authors, the author highlights the understanding of the book as a source of usefulness for the reader and specific features of understanding the usefulness of reading in the days preceding the Renaissance. Particular attention is paid to the pleasure of reading as a motive, its formal absence and presence in certain periods, as well as an attempt to correlate the benefits and enjoyment of reading as a motive in the early period of the Renaissance.

Keywords: *book, reading, Italian Renaissance, reading motivation, usefulness, pleasure.*

Постановка проблеми. Наше сьогодення є часом істотних змін у ставленні до знання, книг і самого читання. Періоди прискорених та глибоких змін зазвичай спонукають людей звертатися до історичного досвіду в пошуках можливих аналогій, моделей тощо. Оскільки внаслідок дії цілого комплексу культурних і соціальних причин саме в добу Ренесансу книга та, відповідно, читання як особлива культурна практика набувають важливого значення не тільки для окремих видатних особистостей, а й суспільства загалом (ренесансні процеси проявилися в Італії), особливо цікавою може бути спроба висвітлення зазначених питань на матеріалі саме раннього італійського Ренесансу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема комунікативної функції книги спеціальної уваги дослідників не привертала. Згідно із зауваженням В. Маркової: «До XX ст. домінуюче місце в літературознавчих дослідженнях посідав автор <...>. Роль читача почала усвідомлюватися поступово <...>» (Маркова, 2010, с. 84). Певні цікаві думки подано в культурознавчих працях, що набули статусу класичних: Б. Андерсона, М. Маклюєна, книгознавчих та бібліотечнознавчих студіях Л. Владімірова, Б. Володіна. Безпосередньо читач, особливості його потреб, мотивації, сприйняття, характерні для певного історичного етапу, стали об'єктом уваги Р. Шарт'є, Е. Графтона, Ж. Амесс, хоча ці науковці здебільшого використовують матеріал інших країн (Франція, Англія) та пізніших часів (переважно XVI ст.). На особливу увагу заслуговує дослідження В. Маркової (2010), а його узагальненість уможливорює подальшу деталізацію стосовно окремих історичних періодів чи явищ.

Тому **мета статті** — визначити зумовленість потреби в книзі та читанні, мотивацію читача доби раннього італійського Ренесансу, особливості її формування та зміни, які відбилися впродовж доби.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальновідомо, що джерелом зразків для культуротворення Ренесансу була античність. Діячі Ренесансу намагалися наслідувати літературу античності, її скульптуру, архітектуру, передати дух та настрої. Італійські ренесансні гуманісти долучили до наукового та читацького обігу більшість відомих нині творів античних письменників і мислителів. Гуманісти щиро цікавилися не тільки творами, а й поглядами їхніх авторів.

Один з найулюбленіших діячами Ренесансу авторів Цицерон уважав, що книги є насамперед джерелом розуму, в одному з лис-

тів до Аттика він зазначав: «Після того, як Тиранніон упорядкував мої книги, мені здається, що моя оселя набула розуму» (СХІV, 8, 2) (Тертулліан, 1994, с. 237).

Уважалося, що книги мали бути корисними, зокрема саме таку думку висловив Лукіан Самосатський (2001, с. 355): «Для людей освічених, щоб отримати користь, вистачило б змісту й сенсу написаного в книгах, без зовнішньої краси та розкошів їхнього видання». Користь, як і повага, є поняттям, яке в контексті питання, що розглядається, потребує конкретизації, але факт його застосування стосовно книги є важливим.

Стоїк Сенека користь від читання в певному розумінні протиставляв задоволенню, визнаючи користь важливішою: «Річ не в тому, чи їх [книг, — М. К.] багато, лише в тому, чи вони добрі. Читання, якщо воно продумане, є корисним, якщо безладне — *лише* [курсив мій, — М.К.] розважає» (ХLV) (Сенека, 1999, с. 148). На думку Сенеки, користь для людини — це віднайдення істини, правди, тобто моральних орієнтирів, які читач, слідуючи за автором, може знайти в книгах. Саме так Сенека-автор прагнув бути сприйнятим читачем, тому закликав Луцілія читати його книжки «так, мовби я все ще шукаю правди, не знаходячи її, шукаю вперто й наполегливо» (ХLV) (Сенека, 1999, с. 149).

Інакше розумів користь, яку може мати читання, справжній енциклопедист I ст. н. е. Пліній Старший. Для нього головною причиною й, відповідно, результатом читання було набуття відомостей, здобуття знань, власна обізнаність. Згідно зі спогадами його племінника та вихованця Плінія Молодшого, автор «Природничої історії» читав упродовж усього часу, що залишався в нього після виконання обов'язків за посадами, які він обіймав. Пліній Старший уважав, що «немає такої поганої книги, у якій не знайдеться нічого корисного» (ІІІ, 5, 10) (Пліній Младший, 1983, с. 46).

Натомість сам Пліній Молодший не вважав, говорячи про книги та читання, що користь та задоволення є непок'єднуваними. Описуючи свою віллу Лаврентіум, він зауважує: «Поруч із цим кутом розташована кімната <...>. У її стіну вбудована, як буває в бібліотеках, шафа, що містить книги, які треба не прочитати, а читати й перечитувати» (ІІ, 17, 8) (Пліній Младший, 1983, с. 36). «Читати й перечитувати» можна книги, які є постійно потрібними або такими, що містять необхідну інформацію, потребують певних зусиль читача, щоб збагнути їхній зміст та думку автора, книжки, зразкові за стилем, тому вважає їх зразком для письменника (можна припустити,

що це було особливо важливим для Плінія Молодшого, котрий принагідно займався літературною творчістю), є для читача джерелом задоволення.

Доба європейського середньовіччя суттєво підвищила статус книги, водночас змінивши й роль читання. Один з найшанованіших упродовж VII–XV ст. авторів Ісидор Севільський одну частину своєї праці «Етимологія», що мала для середньовіччя значення, яке мала «Природнича історія» Плінія Старшого для античності, назвав «Книги та церковні служби». Розпочинається ця частина розділом, що має назву «Старий та Новий Заповіти», відповідно, і далі йдеться саме про священні книги. Ісидор подумки отожднює книги, звичайні та священні, автори яких «записали для нашої освіти повчання для життя та зразки для віри» (VI, II, 50) (Isidore of Seville, 2006, p. 138).

Джерелом істини вважає книги один з найавторитетніших мислителів та письменників християнства Августин. Саме так, за допомогою книги, відбулося його пізнання сутності християнського віровчення: «Я хочу так довго утверджуватися на тому щаблі, на який поставили мене батьки, коли я був ще хлопчиною, доки не стала зрозумілою мені ясна правда, без жодної хмаринки. Але де ж шукати її? Коли шукати? Де ж шукати самих книг? Де й коли подбати про них? У кого їх узяти?» (VI, 18) (Аврелій, с. 98). Ідеться про пошук істини в розумінні Сенеки, але тепер це не просто моральні орієнтири, а вища істина віри, осягнення сутності буття в розумінні нової християнської доби. Єдина книга, що містить цю істину й може допомогти людині її збагнути, — це Святе Письмо: «Якщо ми не можемо збагнути правди чистим розумом, то наше безсилля потребує основи Святого Письма» (VI, 8) (Аврелій, с. 90). Без Святого Письма пізнання неможливе, оскільки виключно Письмо та інші згадані Ісидором священні книги були єдиним джерелом відомостей про віру та Христа; як пише Августин, «я тільки знав про нього з традиції Писань, що він їв і пив, спав і ходив, що він зазнавав радощів і смутку, провадив розмови» (VII, 25) (Аврелій, с. 122). Чіткіше окреслює таку позицію Тертуліан: «У нас немає потреби в цікавості після Христа, в пошуках істини після Євангелія. Віруючи їм, ми не хочемо нічому іншому вірити, думаємо навіть, що більше й вірити нема чому» (Тертуліан, 1994, с. 109). Отже, книги, насамперед священні, а потім й інші, у такий спосіб набувають статусу єдиного носія істини, тобто мудрості.

У ранньому середньовіччі користь не вважалася причиною читання книг: згідно з тодішніми уявленнями, головна користь для

християнина — це допомога в спасінні душі, а оскільки істина віри була найважливішою, відтак, істина ототожнювалась з поняттям користі.

Подальше посилення динамізму економічного, соціального життя, поступове змирнення культурної сфери зумовило те, що основні світоглядні питання, які мали вирішувати тодішні люди, загалом не змінились, що й, наприклад, два століття тому, але вирішувати ці питання починали за допомогою іншого інструментарію. Зокрема францисканець Салімбене вставляє у свій відомій «Хроніці» «Прекрасний та корисний трактат про презирство до мирського» в кращих традиціях християнської літератури, але вже згадуючи про Тиберія, Цезаря, Цицерона, Вергілія та Платона, переконує християнина звершувати «боговгодні подвиги» (с. 368) (Салімбене де Адам, 2004, с. 409). Спасіння душі, у розумінні Салімбене, — річ не тільки прекрасна, а й корисна, і, вочевидь, у ті часи так уважав не тільки Салімбене.

Пошук інтелектуальної, тобто релігійної істини в книгах у XIII ст. був актуальним хіба що для мислителів на кшталт Фоми Аквінського або Бонавентури. Пересічних вірян більше цікавили конкретні поради та настанови щодо праведного життя, тобто в певному сенсі прикладний аспект християнського вчення, тому загалом можна погодитися з думкою Ж. Амесс про те, що у XII ст. «в книзі вже не шукають мудрості. Найпершою метою читача стає знання» (Амесс, 2008, с. 147); потреба в освяченій часом мудрості, що ґрунтується на християнських ідеях і цінностях, почала поступатися місцем практиці та вирішенню конкретних завдань сьогодення.

Тому не дивно, що під час визначення підстав для читання та потреби в ньому знову згадують користь, що набуває набагато ширшого значення, яке автори та читачі навіть не вважають за необхідне конкретизувати. Саме таке розуміння користі від книги подає ще наприкінці XIII ст. Брунетто Латині у вступі до свого «Il Tesoro» («Скарб»): «Як синьйор, котрий хоче накопичити речі найбільшої цінності не лише для власної насолоди, а й для посилення своєї влади та зміцнення своєї держави під час війни та під час миру, і тому намагається наповнити свою скарбницю якими тільки може найкоштовнішими й найдорогоціннішими скарбами відповідно до свого доброго наміру, так і цю книгу складено з мудрості (*compilato di sapienza*), на зразок твору, що містить стислі виписки з усіх філософів. Перша частина цього скарбу — як гроші, які витрачаються на потреби щоденного життя <...>. Друга частина — як дорогоцінне

каміння <...>. Третя частина — це справжнє золото» (Latini Brunetto, 1839, р. 3). «Скарб» Латині був, мабуть, останнім за часом виникнення прикладом характерних для середньовіччя компілятивних «сум», але в ньому увагу приділено переважно питанням, не пов'язаним із релігією.

На перший погляд, згадки про користь читання в наведених висловлюваннях авторів XIII–XIV ст. наближають їх до античних чи середньовічних зразків, але розуміння користі Латині пізнішими письменниками насправді відрізняється від попередніх: відсутні характерне для Сенеки моралізаторство або високий, пафосний пошук істини в стилі одкровення Августина. Домінуючим можна вважати таке розуміння користі, що постає зі згаданого вище тексту Салімбене, котрий пропонує використати певні загальнолюдські настанови для вирішення індивідуальних конкретних завдань. У Салімбене це завдання — спасіння душі, але взагалі впродовж доби, про яку йдеться, ці завдання могли бути різними, наприклад, людей цікавили відповіді на запитання: «Як досягти своєї цілі?», «Як реалізувати власне бажання, якщо на перший погляд це видається неможливо?», «Як поводитися з жінками (чоловіками)?», «Як завоювати (не втратити) кохання?» тощо. Саме таке розуміння користі від читання в узагальненому варіанті висловив на початку своєї «Книги про добрі звичаї» купець Паоло да Чертальдо, котрий мешкав у Флоренції в другій половині XIV ст.: «У цій книзі ми запишемо багато добрих прикладів, цікавих висловів та добрих повчань і тому, сину та брате мій, та дорогий мій друже, сусід чи товариш, чи той, хто читатиме цю книгу, слухай добре та обмірковуй те, що ти знайдеш у цій книзі, застосовуй в житті, і буде від того тобі багато добра та шани, як душі, так і тілу» (Ceraldlo Paolo da). Текст книги Чертальдо повністю відповідає цьому заклику: він подає загальні життєві настанови, а також надає поради щодо виховання дітей, стосунків з дружиною, здійснення далеких ділових подорожей, запобігання пожежі у власному будинку тощо.

Купця Чертальдо, котрий переймався виключно життєвими проблемами та ніколи не претендував на статус освіченої людини, наслідує відомий гуманіст та педагог П'єр Паоло Верджеріо, діяльність якого припала на першу половину XV ст., тобто майже за століття після Чертальдо. У своєму трактаті «Про благородні звичаї та вільні науки» він зазначає: «Наскільки поміркованішими завдяки повчанням авторів книг та прикладам, у них наведеним, можуть стати ті, хто присвячує себе діяльному життю» (Верджеріо, 1988, с. 88). Утім, великою мірою наведений вислів є наслідуванням Цицерона.

Сучасником Чертальдо та Верджеріо був Ченніно Ченніні, відомий нині усім, хто вивчає мистецтво Ренесансу та мистецтвознавство взагалі. На початку XV ст. він написав посібник для майстрів живопису, у вступі до якого Ченніні зазначає, що пише його «для користі, на благо та добробут тих, хто хотів би досягти успіху в згаданому мистецтві (живописі — М. К.)» (Cennini, 1859, p. 1).

Але в другій половині XIV ст. паралельно зі ствердженням читання як джерела користі виникає та набуває поширення інша тенденція — визнання задоволення підставою для читання.

Саме цей період (кінець XIII–XIV ст.) в Італії є часом становлення італійської художньої літератури. Деякі твори набували значної популярності, ставали загальновідомими, наприклад, це стосується збірки новел. У Пролозі до «Новелліно» (XIII ст.) невідомий автор зазначав: «Згадаємо тут про кілька квітів красномовства, відповіді ввічливі чи гострослівні, славетні подвиги, прекрасні зразки щедрості та кохання. Ті, хто поєднує шляхетність почуттів з кмітливістю, зможуть потім, коли це буде доречно, ці зразки наслідувати, тлумачити їх, переказувати й повідомляти для користі та задоволення тим, хто цих знань не має, але хотів би мати» (Новелліно, 1984, с. 5–6). Власне, тут мало не вперше поєднуються поняття користі та задоволення стосовно твору саме художньої літератури постсередньовічної доби. Цікаво, що майже такими самими словами формулює підставу для читання свого «Декамерона» Джованні Боккаччо: «Дами, котрі це прочитають, отримають задоволення від тих цікавих історій, про які тут ідеться, і зможуть знайти для себе корисну пораду: вони дізнаються, чого їм варто уникати, а чому слідувати» (Воссассіо, 1956, р. 3). Для тогочасних читачів користь була очевидною, оскільки середньовічна християнська література попри її інтелектуальну витонченість, не розповідала про людей як про носіїв різноманітних думок, емоцій, почуттів, а в новелах ішлося про живу людину з усіма її чеснотами та вадами, а також про те, «як воно в житті буває», формуючи в такий спосіб життєвий досвід.

Заслуговує на увагу те, що в наведених висловах користь і задоволення отожднюються, але це є результатом тривалого процесу, суть якого окреслює Дж. Хейл: «Читання для діла стає читанням для задоволення» (Hale, 1965, с. 16).

Висновки. Отже, Ренесанс успадкував від давньоримської античності розуміння книг як джерела користі, але саме розуміння користі від читання в добу Ренесансу відрізнялося від давньоримського, переважно було конкретнішим та прикладним, практичнішим. Так само давньоримські автори вбачали в задоволенні ознаку

та результат читання, але Ренесанс приділяв цьому набагато більше уваги, істотно посиливши естетичний та гедоністичний аспекти ознайомлення читача з літературним твором.

Виокремлені особливості ставлення ренесансного читача до читання, відтак, і до книги, свідчать про подальшу індивідуалізацію, вибірковість, утвердження та поширення свідомого підходу до читання, а також істотне розширення мотиваційного спектра, що згодом сформувало новочасну модель спілкування читача та літературного твору.

Список посилань

- Аврелій, А. (1999). *Сповідь*. Ю. Мушак (Пер. з лат.). Київ: Основи.
- Амесс, Ж. (2008). Схоластическая модель чтения. *История чтения в западном мире от античности до наших дней*. Москва: Издательство ФАИР.
- Верджерио, П. П. (1988). О благородных нравах и свободных науках. *Итальянский гуманизм эпохи Возрождения* (Т. 2, с. 71–107). Саратов: Издательство Саратовского университета.
- Самосатский, Л. (2001). Неучу, который покупал много книг. *Сочинения* (Т. 2, с. 346–356). Санкт-Петербург: Алетейя.
- Маркова, В. (2010). *Книга в соціально-комунікативному просторі: минуле, сучасне, майбутнє*. Харків: ХДАК.
- Новеллино (1984). Москва: Наука.
- Плиний Младший (1983). *Письма. Книги I–X*. Москва: Наука.
- Салимбене де Адам (2004). *Хроника*. Москва: РОССПЭН.
- Сенека Луций Анней. (1999). *Моральні листи до Луцілія*. Київ: Основи.
- Тертуллиан, К. С. Ф. (1994). О прескрипции [против] еретиков. *Избранные сочинения*. (с. 106–129). Москва: Прогресс-Культура.
- Цицерон, Марк Туллий. (1949). *Письма к Аттику, близким, брату Квинту, М. Бруту* (Т. 1). Москва – Ленинград: Издательство АН СССР.
- Boccaccio, G. (1956). *Decameron. A cura di V. Branca Torino UTET, Classici italiani*.
- Cennini, Cennino di Andrea (1859). *Il libro dell'arte o Trattato della pittura. A cura di G. e C. Milanesi. Firenze: Felice le Monnier*.
- Certaldo Paolo da. Libro di buoni costumi. *Biblioteca Italiana*. Restaurato con <http://www.internetculturale.it/jmms/iccuviewer/iccu.jsp?id=oai%3Awww.bibliotecaitaliana.it%3A2%3ANT0001%3Abibit001248&mode=all&teca=BibIt>
- Isidore of Seville (2006). *The Etymologies*. Cambridge Univ. Press.
- Hale, J. (1965). *Renaissance*. N. Y., Time inc.
- Latini Brunetto (1839). *Il Tesoro volgarizzato da Bono Giamboni* (V. 1). Venezia.

References

- Aurelius Augustinus Hipponensis. Mushak Yu. (Trans.). (1999). *Confession*. Kyiv: Osnovy. [In Ukrainian].

- Amess, Zh. (2008). *Stochastic model of reading. The history of reading in the Western world from antiquity to our days.* (pp. 138–160). Moscow: «FAIR». [In Russian].
- Vergerio, Pietro Paolo (1988). *About noble manners and free sciences. Italian humanism of the Renaissance (Vol. 2, pp. 71-107).* Saratov: Publishing house of the Saratov University. [In Russian].
- Lucianus Samosatensis (2001). *To an illiterate, who bought a lot of books.* Works (T. 2, pp. 346–356). SPb: Aleteyya. [In Russian].
- Markova, V. (2010). *Book in social and communication space: past, present, future.* Kharkiv: KhDAK. [In Ukrainian].
- Novellino (1984). Moscow: Nauka. [In Russian].
- Gaius Plinius Caecilius (1983). *Letters. Books I — X.* Nauka. [In Russian].
- Salimbene di Adam (2004). *The Chronicle.* Moscow: ROSSPEN. [In Russian].
- Lucius Annaeus Sēnēca (1999). *Morals to Lucilium (Epistulae morales ad Lucilium).* Kyiv: Osnovy. [In Ukrainian].
- Tertullianus Quintus Septimius Florens (1994). *On the prescription of [against] heretics. Selected works.* (pp. 106–129). Moscow: Progress-Kultura. [In Russian].
- Cicero Marcus Tullius (1949). *Letters to Attica, relatives, brother Quintus, M. Brutus (Vol. 1).* Moscow-Leningrad: the USSR Academy of Sciences Publishing House. [In Russian].
- Boccaccio, G. (1956). *Decameron. A cura di V. Branca Torino UTET, Classici italiani.* [In Italian].
- Cennini, Cennino di Andrea (1859). *Il libro dell'arte o Trattato della pittura. A cura di G. e C. Milanese. Firenze: Felice le Monnier.* [In Italian].
- Certaldo Paolo da. Libro di buoni costumi. *Biblioteca Italiana.* Restaurato con <http://www.internetculturale.it/jmms/iccuviewer/iccu.jsp?id=oai%3Awww.bibliotecaitaliana.it/%3A2%3ANT0001%3Abibit001248&mode=all&teca=BibIt> [In Italian].
- Isidore of Seville. (2006). *The Etymologies.* Cambridge Univ. Press. [In Italian].
- Hale, J. (1965). *Renaissance.* N. Y., Time inc. [In Italian].
- Latini Brunetto. (1839). *Il Tesoro volgarizzato da Bono Giamboni.* (V. 1). Venezia. [In Italian].

UDC 028.01(450)"14/15"

M. B. Kushnarova, Candidate of Philosophical Sciences, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, Kyiv

mkusznarova@yahoo.com

<http://orcid.org/0000-0003-3361-8838>

FROM USEFULNESS TO PLEASURE: MOTIVATION SPECTRUM OF READERS OF EARLY ITALIAN RENAISSANCE

The aim of paper is to present an analysis of the reader motivation of Early Italian Renaissance, its sources and the process of establishment, which could be traced in the Ancient Rome and Middle Ages.

Research methodology. The study is based on the analysis of the texts of the Ancient Rome, Middle Ages and Renaissance authors in the days preceding the Renaissance and early Renaissance, i.e. The comparative and historical methods were applied as the most appropriate.

Results. The author highlights the understanding of a book as a source of usefulness for the reader and specific features of understanding the usefulness of reading. Particular attention is paid to the pleasure of reading as a motive, its formal absence and presence in certain periods, as well as an attempt to correlate the benefits and enjoyment of reading as a motive in the early period of the Renaissance. The Ancient Rome authors considered a book as a source of knowledge and a mean to develop or to perfect one's mind and soul, as a source of usefulness in broad understanding. The Middle Ages writers considered books as one and the only source of Christian truth, so reading was regarded as the important mean to save one's soul, but in the late period certain kind of books gained more practical meaning as a manual called to help to master the craft. The Ancient Rome stated the pleasure as a motif for reading, but it was almost completely neglected in the Middle Ages. The pleasure of reading returned its status, but in the beginning of Renaissance it was closely correlated with usefulness.

Novelty. The attempt is made to present an analysis of changes in understanding usefulness of reading in pre-Renaissance time and to develop the status of pleasure as a result of reading in different periods.

The practical significance. The results could be applied in further study of some issues concerning reading motivation in historical past and at present.

Keywords: *book, reading, Italian Renaissance, reading motivation, usefulness, pleasure.*

Надійшла до редколегії 10.04.2017 р.

УДК 125.5.9 ЕПІКТЕТ

М. В. Дяченко, доктор філософських наук, професор кафедри філософії та політології, Харківська державна академія культури, м. Харків

ЕТИЧНИЙ РАЦІОНАЛІЗМ ЕПІКТЕТА

Зазначено, що, згідно з Епіктетом, за будь-яких обставин не можна втрачати прагнення правильно мислити, а, отже, правильно говорити і діяти. На основі розуму формуються кращі духовні, передусім етичні цінності. Раціональний самоконтроль морального життя залежить від дисципліни духу, орозумленої волі особистості.

Ключові слова: *життя, людина, розум, думка, мудрість, етика, спосіб життя.*

Н. В. Дьяченко, доктор философских наук, профессор кафедры философии и политологии, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ЭТИЧЕСКИЙ РАЦИОНАЛИЗМ ЭПИКТЕТА

Отмечается, что, согласно Эпиктету, при всяких обстоятельствах нельзя терять стремления правильно мыслить и, следовательно, правильно говорить и действовать. На основе разума формируются лучшие духовные, в первую очередь, этические ценности. Рациональный самоконтроль нравственной жизни зависит от дисциплины духа, оразумленной воли личности.

Ключевые слова: *жизнь, человек, разум, мысль, мудрость, этика, образ жизни.*

M. V. Diachenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor of the Department of Philosophy and Political Science, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

EPICTETUS'S MORAL RATIONALISM

The author of this paper states that, according to the Epictetus, one can not lose the desire to think correctly, and, consequently, to speak and act correctly under any circumstances. The best spiritual, first of all, ethical values are developed on the basis of reason. Rational self-control of moral life depends on the discipline of the spirit, the reasonable will of the individual.

Key words: *life, individual, mind, thought, wisdom, ethics, way of life.*

Постановка проблеми. Стоїцизм — один із провідних напрямів в античній філософії — проіснував понад тисячу років. У його розвитку визначають декілька періодів (давньогрецький і давньоримський) та етапів (усього чотири). Третій період припадає на I–II ст. н.е., його найвідомішими представниками були Сенека, Марк Аврелій, Музоній Руф, котрі репрезентували філософію Стародавнього Риму. До цієї когорти філософів належав і Епіктет (50–138 рр. н.е.). Відомо, що він був рабом одного з охоронців Нерона, навіть деякий час виконував обов'язки секретаря цього імператора (слово «Епіктет» означає «прикуплений»). Вивчав філософію під керівництвом Ефрата і стоїка Музонія Руфа, після визволення з рабства відкрив власну фі-

лософську школу. Свої знання учням він передавав усно — у бесідах, які, на щастя, збереглися для нащадків завдяки записам одного із слухачів — сенатора Флавія Арріана.

Римські стоїки стали знаменитими передусім завдяки своїй етичній філософії, якій приділяли значно більше уваги, ніж, приміром, фізиці або логіці. Основне питання етики як теорії моралі — як жити людині в контексті її відносин з природою і зі своїм ближнім, ширше — із соціумом. Таким чином, свою етику стоїки розуміли як практичну філософію, тобто мудрість. Головний етичний принцип — «жити в злагоді з природою» — кінцева межа буття людини і соціуму. Жити в злагоді з природою — те саме, що жити розумно і доброчесно. І, навпаки, жити розумно і доброчесно — означає те саме, що жити згідно із законами природи (*Диоген Лаэртский*, 1986, с. 273).

Саме цих філософсько-етичних настанов і дотримує у своєму вченні Епіктет.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософія давньоримських стоїків постійно перебуває в центрі уваги авторів, котрі звертаються до античної культури, аналізують специфіку окремих філософських напрямів і шкіл, розглядають їх зміст і значення в контексті викликів сучасного цивілізаційного розвитку людства. Серед дослідників творчості давньоримського стоїцизму, зокрема філософії Епіктета, назвемо В. Черткова, А. Лосева, С. Котляревського, В. Сапова, С. Ожегова (*Ожегов*, 2015).

Відомо, що Л. Толстой читав і регулярно перечитував праці видатних представників світової філософії, літератури, мистецтва, політичних і громадських діячів. У 1903 р. він склав збірку афоризмів і висловлювань окремих мислителів під назвою «Думки мудрих людей на кожний день» (*Толстой*, 2008). Серед авторів висловлювань чільне місце належить і давньоримському мудрецеві — Епікету. Друг і послідовник Л. Толстого, його секретар В. Чертков двічі — у 1904 та в 1911 рр. — публікував книгу «Римський мудрець Епіктет, його життя і вчення», в них він упорядкував достовірні записи, у яких викладено основні ідеї і висловлювання цього мислителя (*Римские стоики: Сенека, Эпиктет, Марк Аврелий*, 1995, с. 446–447).

До окремих думок і висловлювань давньоримських стоїків, зокрема Епіктета, звертався і відомий американський письменник Д. Карнегі (2005).

Мета статті — розглянути філософські ідеї, морально-етичні настанови Епіктета, виявити їх значення для формування світоглядних орієнтирів сучасної людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основна інстанція, до якої має апелювати людина в перебігу свого життя, — це розум.

Бог подарував його людині зовсім не випадково, завдяки цьому «дарункові» вона має здатність бути вищою за тварину, а в окремих випадках — богоподібною. Перша велика користь від нього — це впорядкування, орозумлення людиною свого життя, плекання доброчесності. Оптимально організований розум (іноді Епіктет використовує поняття «здоровий глузд» як еквівалент поняттю «розум») — спасіння для людини, котра переживає духовну кризу або втратила життєві орієнтири. Він підсилює волю, формує мужність у ставленні людини до непередбачуваних подій, що порушують «нормальний» перебіг життя. За будь-яких обставин не можна втрачати прагнення правильно мислити, а отже, правильно говорити і діяти. Аналітика і ще раз аналітика, діалог із самим собою, дослухання до голосу свого розуму і своєї совісті — заповідь доброчесного життя. «Розберись, як слід, з самим собою, — закликає Епіктет, звертаючись до свого співбесідника, котрий переживає духовну кризу, — <...> не говори, що в тебе немає сил, не вчиняй, як легкодухі плавці, які не борються з течією ріки і дозволяють знести себе в море. Пам'ятай, що керувати розумом дуже легко, варто тільки побажати жити краще — і розум виправиться» (*Римские стоики: Сенека, Эпиктет, Марк Аврелий*, 1995, с. 206). Згідно з Епіктетом, на основі розуму формуються кращі духовні, зокрема етичні, цінності — мужність, стійкість, доброчесність, смиренність. І навпаки, нерозумність, відхилення від розуму спричиняють аморальні помисли і вчинки. Раціональний самоконтроль морального життя залежить від духовної самодисципліни, орозумленої волі особистості. Ось як конкретизує це положення філософ: «Коли у твоєму розумі починає виникати будь-яка спокуслива думка, то вступай з нею в боротьбу. Скажи їй: — Почекай трохи, думко! Дай мені розібратися, хто ти є і до чого схиляєш мене. Дай мені обміркувати тебе. Потім не давай їй ходу далі й уяви собі: зрозуміліше все те, що з того вийде, якщо ти піддасися цій спокусливій думці... Якщо ти привчиш себе до такої боротьби, ти сам побачиш, яким силачем ти зробишся. Істинний борець — той, хто бореться зі своїми спокусливими помислами. Борись, друже, і не давай себе затягнути в болото. Боротьба ця свята і наближує тебе до Бога. Від її успішності залежать твоя свобода, — спокій і щастя твого життя» (*Римские стоики: Сенека, Эпиктет, Марк Аврелий*, 1995, с. 209).

Самосвідомість у формі постійно мобілізованої раціональності — головна умова «справжньої» людини, це те, що відрізняє її від стану тваринності. «Знай же, — зазначає Епіктет, — що в тебе є все необхідне для того, щоб жити розумно і доброчинно і бути вищою за тварин» (*Римские стоики: Сенека, Эпиктет, Марк Аврелий*, 1995, с. 208). Якщо людина припиняє спостерігати за собою, лінується по-

всякденно аналізувати свої дії, вона безповоротно втрачає себе як особистість. Така духовна слабкість деморалізує її. Для аргументації цих настанов Епіктет використовує один з риторичних засобів — самодіалог, який слугує заміною живої бесіди, виклад філософського повчання стає переконливішим, оскільки містить фрагменти повсякденного дискурсивного спілкування. Означений жанр у риторичі має назву «діатриба». За часів античності він був універсальною формою популярного моралістичного філософствування (Ожегов, 2015, с. 17). Наведемо один із таких прикладів використання означеного жанру стосовно настанови «спостереження за собою»:

« — Але сьогодні мені хочеться пограти і потанцювати.

— Ну що ж! Це аж ніяк не перешкоджає тобі водночас спостерігати за собою. Ніщо не може зіпсуватися від уваги чи стати кращим від неувagi. Без уваги ні тесляр не виконає своєї роботи, ні керманіч не впорається з кораблем. Якщо ти хоча би один раз зробиш що-небудь без уваги, то потім тобі складно буде опанувати себе і ти легко спокусишся на щось інше» (*Римские стоики: Сенека, Эпиктет, Марк Аврелий*, 1995, с. 227).

Слід зауважити, що етичний раціоналізм Епіктета містить виразну аксіологічну складову. Ту чи іншу подію суб'єкт має оцінювати як певний факт, що або підвладний його дії, або не підвладний. Одна справа, якщо він підвладний суб'єктові, тоді суб'єкт може вплинути на нього, змінити хід події, інша — коли не підвладний і людина нічого з ним вдіяти не зможе. Епітет розмірковує приблизно таким чином: те, що підвладне тобі, сприймай як «твое», оцінюй його в контексті твого розуму і твоєї моралі і, якщо потрібно, змінюй його. А те, що «не твоє», сприймай, оцінюй індиферентно, адже воно не підвладне тобі. Найрозумнішим ставленням до нього буде покірне сприйняття як такого, що існує поза твоїм впливом. Наприклад, багато хто з людей вважає, що смерть — це зло. Але ж людина не може її уникнути, вона поза її владою, отже, смерть і не добро, і не зло, вона просто є. Ось як розкриває цю життєву стратегію Епіктет: «З усього того, що Бог дає нам у цьому житті, Він одну частину віддає в наше повне розпорядження: вона складає немовби нашу власність; друга ж частина існує поза нашою владою, так би мовити, не належить нам: усе, що інші можуть зв'язати, силоміць забрати, не належить нам; а все те, чому ніхто і ніщо не може перешкодити або заподіяти шкоду, становить нашу власність» (*Римские стоики: Сенека, Эпиктет, Марк Аврелий*, 1995, с. 216).

Отже, щастя, як і нещастя людини, згідно з Епіктетом, цілком залежать від її ставлення до життя — розумного чи нерозумного. Розумне ставлення — необхідна умова досягнення щастя, нерозум-

не — унеможлиблює його. «Хіба для того Бог наділив нас розумом, щоби ми були нещасливими і проводили все своє життя в сльозах? — запитує філософ. — Уся справа в тому, щоби бажати того, що нам підвладне, того, що можливе. Хто бажає неможливого, той раб і дурень, що повстає супроти свого господаря — Бога. Господар наш бажає, щоби ми були щасливими, але для цього нам необхідно пам'ятати, що все народжене повинно померти і що люди повинні розлучатися» (*Римские стоики: Сенека, Эпиктет, Марк Аврелий*, 1995, с. 217).

Отже, Епіктет позиціює себе як послідовний етичний раціоналіст. Основні посили його етичної парадигми такі: хто живе розумно, той позбавлений мирських хвилювань і знає, у чому благо; для розумної людини не повинно бути труднощів у зовнішніх справах; розумна людина в усьому може знайти собі користь; ремствувати нерозумно; розумна людина не стане засмучуватися людським пересудам і не заздритиме іншим. Квінтесенцією поглядів мислителя є думка, що стала філософським афоризмом: якщо не зможеш змінити обставини, зміни своє ставлення до них.

Епітет проводить думку про те, що розумна людина і мудра людина — не одне і те саме. По-перше, людина може розумно мислити, висловлювати цілком прийнятні істини, але все це робиться заради слави, заробляння нечесним способом грошей і навіть здійснення поганих справ. «Хіба можна сказати про людину, що вона — тесляр чи музикант, якщо бачиш у неї в руках сокиру або гуслі? Так само не можна назвати людину мудрою, якщо вона говорить мудрі слова». Філософ роз'яснює: «Мудрою можна назвати людину тільки тоді, коли вона не тільки розумно мислить, але й на ділі намагається поступати згідно з тим, що вона говорить. Ми добре вміємо розпізнавати ремісника, але часто помиляємося в тому, хто мудра людина, оскільки так схильні судити про це за його словами або за зовнішнім виглядом» (*Римские стоики: Сенека, Эпиктет, Марк Аврелий*, 1995, с. 229).

Є й такі люди, зазначає Епіктет, котрі, як тільки послухають настанови мудрих, й самі починають інших навчати мудрості. Самі ж вони ведуть несправедливе життя, а їхні «мудрі» думки суперечать їхньому особистому способу буття. Але перш ніж повчати людей, таким людям необхідно, як мінімум, глибоко пізнати життя, пізнати самого себе і не повчати без явного Божого благословення.

Істинно розумна («справжня», за висловом Епікетета) людина — це активний суб'єкт пізнання і практичної дії. Розум спонукає її до морального самовдосконалення, благочинства, творіння добра: упорядковувати своє внутрішнє духовне життя, не давай ходу журбі, страху, заздрості, корисливості, жадібності, неприязності, розбещеності й нестримності. На кожному кроці людині трапляються неприєм-

ності, але вони не повинні вибивати її з колії повсякденного життя. Адже Бог дав людині розум для того, щоби спокійно переносити будь-які негаразди. «Непереносимих неприємностей розумна людина не зустріне в житті: для неї їх немає, — зазначає філософ. — Утім, як часто замість того, щоб дивитися прямо в очі якої-небудь неприємності, ти малодушно намагаєшся уникати її. Чи не краще радіти з того, що Бог надав нам владу не засмучуватися тим, що з нами відбувається, крім нашої волі, і дякувати Йому за це» (*Римские стоики: Сенека, Эпиктет, Марк Аврелий*, 1995, с. 250). Бог дав людині свободу у вирішенні тих питань, які підвладні її розуму. Отже, від людини багато чого залежить в цьому житті, якщо вона правильно використовує свій розум. Він має бути в пріоритеті. У різних варіантах і з різною аргументацією Епіктет обґрунтовує цю думку. Ось один із його афоризмів: «Від тілесних уз природа звільняє смертю, як від бідності — багатством, а від уз духовних однією доброчесністю — знанням, навчанням і працею» (*Римские стоики: Сенека, Эпиктет, Марк Аврелий*, 1995, с. 252).

«Чому люди тривожаться і непокояться?», — запитував Епіктет і висловлював припущення: мабуть, стривожена людина «хоче чогось такого, що їй невідвладне і чим вона не може сама розпорядитися; тому що коли я чогось хочу і воно мені підвладне, це мене не бентежить, і я роблю те, що бажане для мене» (*Римские стоики: Сенека, Эпиктет, Марк Аврелий*, 1995, с. 211). Подібні думки висловлював у своїх книгах-бестселерах великий американський оптиміст ХХ ст. Дейл Карнегі. Він неодноразово засвідчував свою прихильність до етичної філософії давньоримських стоїків. «Наші думки створюють нас», — повторював цей автор, посилаючись на сентенцію Марка Аврелія: «Наше життя — це те, що ми про нього думаємо». Дев'ять слів, які містяться в цьому вислові, на думку Д. Карнегі, «можуть змінити наше життя» (*Карнеги*, 2005, с. 486).

Аналогічні висловлювання, у різних варіантах, знаходив Д. Карнегі (2005, с. 491) і в Епіктета: «Епіктет, видатний філософ-стоїк, говорив, що нам краще вилучати з нашого розуму погані думки, ніж непокоїтись пухлинами і наривами». І навіть назва однієї з його книг «Як припинити тривожитися і почати жити» є певною парафразою відомих висловлювань Епіктета. Глава IX цієї книги має заголовок «Прийміть неминуче». У ній проводиться думка: розум підказує, що неминуче слід мужньо визнавати, рахуватися з ним, адже людина, як повчає Епіктет, не може змінити або ж зважати на нього. Д. Карнегі в контексті цієї думки цитує кредо відомої феміністки Маргарет Фуллер: «Я приймаю Всесвіт!» (с. 467). Він формулює правило життя, з яким, напевне, погодився б і Епіктет (с. 485): «Прийміть

неминуче. Якщо обставини перевищують ваші сили і можливості і ви не можете змінити чи виправити яку-небудь ситуацію, то скажіть собі: “Це так. Це не може бути інакше”».

Висновки. Отже, Епіктет позиціює себе як послідовний етичний раціоналіст. Основні посили його вчення ґрунтуються на ідеї єдності в житті «справжньої» людини таких складових, як розум і доброчесність. За допомогою розуму людина впорядковує своє життя, орозумлює його, підносить себе над тваринним світом, стає богоподібною. Оптимально організований розум — спасіння для людини, котра переживає духовну кризу, втрачає життєві орієнтири. Він підсилює і спрямовує волю, за його допомогою формуються кращі моральні цінності — мужність, стійкість, доброчесність, смиренність перед неминучим. І навпаки, нерозумність, відхилення від розуму призводять до аморальних помислів і вчинків. Раціональний самоконтроль морального життя залежить від самодисципліни духу, орозумленої волі особистості. Розумна регламентація особистого життя — запорука свободи людини, її стійкості перед викликами часу.

Список посилань

- Лаэртский, Д. (1986). *О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов*. Москва: Мысль.
- Карнеги, Д. (2005). *Как завоевывать друзей и оказывать влияние на людей. Как развить уверенность в себе и влиять на людей путем публичных выступлений. Как перестать беспокоиться и начать жить*. Москва: ООО «Евро-пресс»; ООО «Дом Славянской Книги».
- Ожегов, С. (2015). *Сенека: философ, прозаик, поэт. Сенека Луций Анней. Нравственные письма к Луцилию* (с. 5–22). Санкт-Петербург: Азбука, Азбука-Аттикус.
- Римские стоики: Сенека, Эпиктет, Марк Аврелий*. (1995). Москва: Республика.
- Толстой, Л. Н. (2008). *Мысли мудрых людей. На каждый день*. Харьков: «Фолио».

References

- Laërtius, D. (1986). *On the life, teachings and sayings of the famous philosophers*. Moscow: the Thought. [In Russian].
- Carnegie, D. (2005). *How to win friends and influence people. How to develop self-confidence and influence people through public speaking. How to stop worrying and start living*. Moscow: LLC Euro-Press; LLC “House of the Slavic Book”. [In Russian].
- Ozhegov, S. (2015). Seneca: philosopher, prose writer, poet. In *Seneca Lucius Annaeus. Moral letters to Lucilius* (pp. 5-22). St. Petersburg: ABC, Azbuka-Atticus. [In Russian].
- Roman Stoics: Seneca, Epictetus, Marcus Aurelius*. (1995). Moscow: the Republic. [In Russian].
- Tolstoy, L. N. (2008). *Thoughts of wise people. On every day*. Kharkov: Folio. [In Russian].

UDC 125.5.9 EPICTETUS

M. V. Diachenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor of the Department of Philosophy and Political Science, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

rvv2000k@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0001-7153-8172>

EPICTETUS'S MORAL RATIONALISM

The aim of this paper is to examine the ideas of Epictetus, one of the representatives of ancient Roman stoicism, who regards an individual as a reasonable, virtuous and, due to these qualities, free human being able to live in harmony with nature and come off best in the struggle for self-preservation.

Research Methodology. The paper is based on three methodological approaches, namely, historical, sociocultural and systemic ones, which help to identify the specific character of Epictetus's teaching about a human being as a natural and social phenomenon. According to the aim of this paper the author uses analytical, comparative and terminological methods of research. An additional descriptive method is used to present the content of Epictetus's moral teaching.

Results. Epictetus presents himself as a consistent ethical rationalist. The main provisions of his teaching are based on the idea of unity in the life of a "real" person such components as reason and virtue. Reason helps a person to organize his life, make it rational, dominate the animal world, make him godlike. Reason organized in an optimum manner serves as an escape for a person who undergoes a spiritual crisis and loses value orientations. It strengthens and directs the will. Such the best moral qualities as courage, spiritual strength, virtue, humility are developed with its help. In contrast, irrationality and deviation from reason cause the emergence of immoral intentions and actions. Rational self-control of ethical life depends on the self-discipline of the spirit and the will of the individual. Reasonable regulation of personal life is key to human freedom, its spiritual strength against the challenges of time.

Novelty. The author substantiates the idea that, according to Epictetus, the best spiritual, first of all, ethical values are developed on the basis of reason. Rational self-control of moral life depends on the discipline of the spirit, the reasonable will of the individual.

The practical significance. The information contained in this paper has a theoretical significance for further research of philosophical heritage of ancient Roman stoics. It can be used while studying the humanities in the higher school as well as developing the new textbooks.

Key words: *life, individual, mind, thought, wisdom, ethics, way of life.*

Надійшла до редколегії 24.05.2017 р.

УДК 641.542.2–932.61:392.8(477.4/6)“18/19”

О. В. Щербань, кандидат історичних наук, докторант кафедри культурології, старший викладач, Харківська державна академія культури, м. Харків

**ГЛИНЯНИЙ ПОСУД У НАРОДНІЙ КУЛЬТУРІ ХАРЧУВАННЯ
УКРАЇНЦІВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ УКРАЇНИ ХІХ–ХХ СТ.
ЯК ОБ'ЄКТ МУЗЕОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ: СОЦІАЛЬНО-
КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ**

Охарактеризовано основні наукові праці, у яких висвітлено окремі аспекти використання глиняного посуду в народній культурі харчування мешканців Центральної та Східної України в ХІХ–ХХ ст. Звернено увагу на недостатню вивченість соціально-комунікативної площини досліджуваного явища. Наголошено на актуальності вивчення глиняного посуду як об'єкта музейних соціальних комунікацій.

Ключові слова: *глиняний посуд, культура харчування, українці, гастика.*

О. В. Щербань, кандидат исторических наук, докторант кафедры культурологии, старший преподаватель, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

**ГЛИНЯНАЯ ПОСУДА В НАРОДНОЙ КУЛЬТУРЕ ПИТАНИЯ
УКРАИНЦЕВ ЦЕНТРАЛЬНОЙ И ВОСТОЧНОЙ УКРАИНЫ ХІХ–
ХХ ВВ. КАК ОБЪЕКТ МУЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ:
СОЦИАЛЬНО-КОМУНИКАТИВНЫЙ АСПЕКТ**

Охарактеризованы основные научные работы, в которых отражены отдельные аспекты использования глиняной посуды в народной культуре питания жителей Центральной и Восточной Украины в ХІХ–ХХ вв. Обращено внимание на недостаточную изученность социально-коммуникативной плоскости исследуемого явления. Отмечено актуальность изучения глиняной посуды как объекта музейных социальных коммуникаций.

Ключевые слова: *глиняная посуда, культура питания, украинцы, гастика.*

O. V. Shcherban, Candidate of Historical Sciences, doctoral student of the Department of Cultural Studies, Senior Lecturer, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

**CLAYWARE IN THE FOLK CULTURE OF NUTRITION
OF THE UKRAINIANS OF CENTRAL AND EASTERN UKRAINE
IN THE NINETEENTH AND TWENTIETH CENTURIES AS
AN OBJECT OF MUSEOLOGICAL STUDIES: THE SOCIAL
AND COMMUNICATION ASPECT**

The main scientific works are described, in which some aspects of the use of pottery in the popular culture of food of inhabitants of Central and Eastern Ukraine in the 19th — 20th centuries are highlighted. Attention is drawn to the lack of knowledge of the social and communication plane of the investigated phenomenon. The relevance of studying pottery as an object of museum social communications is noted.

Key words: *pottery, food culture, Ukrainians, gastika.*

Постановка проблеми. Їжа — культурема, тобто прояв специфіки культури нації, яка мешкає в регіоні. Одними із найусталеніших у часовому контексті серед елементів матеріальної культури українців є ті, що належать до сфери традиційного харчування, зокрема посуд і начиння, необхідні для фізичного життєзабезпечення людини, приготування, подачі до столу, споживання, зберігання, транспортування їжі та напоїв. Посуд, переважна більшість якого в традиційному суспільстві до початку XX ст. вироблялась із глини, є відображенням харчового раціону в матеріальній культурі. Звичайно, кожному етносові притаманні своєрідний харчовий раціон і, відповідно, керамічний комплекс. Посуд був основним продуктом гончарного виробництва в традиційному суспільстві, посідав важливе місце в українській традиційній культурі, втілює етнічні особливості, яскраво відбиває естетичні смаки, рівень та етапи культурного розвитку. Стереотипи гастики разом із супроводжуючими обрядами і традиціями передаються поколіннями людей, котрі мешкають у конкретному культурному просторі. Як складова колективного несвідомого народу, вони відображають його культурний код, сукупність уявлень про правила колективного життя з його системою оцінок і норм, реалізованих у мові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Глиняний посуд є однією з найчисленніших одиниць зберігання в музейних колекціях та об'єктом гуманітарних студій, зокрема музеєзнавчих. В останніх він зазвичай розглядався окремо від традиційної культури харчування українців. Лише 2015 р. вийшла друком публікація автора цієї статті «Проблеми експонування обрядового глиняного посуду в сучасній музейній практиці», у якій закликано інших учених до поглибленого студіювання глиняного посуду з музейних колекцій у контексті культури харчування (Щербань, 2015). 2017 р. опубліковано монографію *«Глиняний посуд в народній культурі харчування українців Наддніпрянщини (друга половина XIX — початок XX століття)»*, присвячену вивченню глиняного посуду в контексті гастики (Щербань, 2017). Але в ній соціально-комунікативний аспект цієї теми не висвітлено. Зважаючи на це, в умовах сучасного зацікавлення культурою харчування українців, вважаємо тему цієї статті надзвичайно **актуальною**.

Мета статті — привернути увагу музеєзнавців до проблеми використання відомостей про соціально-комунікативний аспект застосування глиняного посуду в сучасній музейній практиці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глиняний посуд як складова традиційно-побутової культури українців став об'єктом вивчення лише в другій половині XIX ст., тобто в період форму-

вання нових суспільно-політичних відносин і зростаючого інтересу до народу, національної культури. Здебільшого акцентувалося на історико-мистецьких, типологічних та побутово-гастрономічних аспектах. Охарактеризуємо, на нашу думку, найважливіші.

Однією з перших спроб висвітлити питання їжі та харчування українського народу стала стаття А. Каниєвського «Народная пища в Золотоношском уезде» (1855), у якій подано перелік основних страв, способів їх приготування та вживання, розглянуто звичаї й обряди, пов'язані з харчуванням. Науковець вказав на прояви соціальної нерівності в їжі та харчуванні українського селянства (Каниевский, 1855).

Варвара Щелоковська була єдиною серед представників «школи Іванова», котра досліджувала сферу народного харчування. Її аналіз, опублікований у статті «Пища и питье крестьян-малороссов, с некоторыми относящимися сюда обычаями, поверьями и приметами» (1899), засвідчує, що в прикордонному повіті Харківщини, де українські традиції тісно перетиналися з російськими, асортимент гончарних виробів за розмірами й формами був досить широким. Напевно тому, що згадана праця написана жінкою, у ній підмічено те, чого до неї не зафіксували дослідники-чоловіки: Микола Маркевич, Павло Чубинський, Михайло Драгоманов та ін. Означена праця Варвари Щелковської — перша, у якій так детально та комплексно описано народну українську кухню, зокрема продукти, які вживали в обробленому й сирому вигляді, святкові й буденні страви та напої, способи їх подачі до столу. Подано найдетальніший перелік глиняного посуду, який використовувався в українській родині в повсякденні. У дослідженні висвітлено й правила поведінки за столом (у будні та свята), приказки стосовно страв і напоїв, їжі загалом, окремі елементи обрядовості, зокрема родинної. Ця студія — одна з небагатьох, де описано глиняний посуд у контексті сфери народного життя. Основну частину статті присвячено опису рецептури й технології приготування страв та напоїв, зокрема особливостям використання теплотехнічних споруд у процесі приготування окремих страв, значну увагу приділивши глиняному начинню. Нам не відомо повнішого опису цих аспектів (Щелоковська, 1899, с. 277–279, 281–288, 291–296, 300, 303–304).

У 1931 р. опубліковано статтю Ніни Заглади «Харчування в с. Старосілля на Чернігівщині», у якій, описуючи харчові припаси, господарське начиння та страви й напої, дослідниця подала розлогі матеріали про глиняний посуд. Подано перелік усіх різновидів глиняного посуду із зазначенням його призначення й гігієни, переліче-

но страви бідних і багатих (Заглада, 1931, с. 84, 85, 90, 97, 100, 103, 105, 120–121, 133, 135).

1993 р. вийшла друком монографія керамолога Олеся Пошивайла «Етнографія українського гончарства: Лівобережна Україна». Зібравши більшість опублікованих відомостей, доповнивши їх власними польовими записами, учений охарактеризував окремі аспекти купівлі, підготовки до використання, правил приготування страв і зберігання глиняного посуду на території Лівобережної України, елементи обрядовості, пов'язані з ним. Праця містить чи не найбільший масив інформації щодо функціонального призначення глиняного посуду, аналіз його форм, у деяких випадках етимологію назв, символічну роль посуду, традиційні правила поводження з ним та використання в родинній і календарній обрядовості (Пошивайло, 1993, с. 229–246).

Завдяки вищеназваним дослідженням можна уявити весь спектр використання глиняного посуду як вагомого компонента народної культури харчування населення Лівобережної України. Справді, готуючи харчі, зазвичай символізуємо, що ми — цивілізовані люди, а не дикі тварини, розрізняємо типи обробки і приготування страв як маркери соціальних ситуацій (відповідно до системи бінарного кодування). І той спосіб, у який це робиться в межах одиничного культурного контексту, відтворюється, без сумніву, систематично. Майже будь-який вид обряду, де б він не відбувався, у якийсь момент передбачає їжу чи питво, до того ж характер їжі й питва тут не випадковий. Це один зі способів, за допомогою якого ми можемо матеріально втілити початкові ідеї, наявні в нашій свідомості (Лич, 2001, с. 74).

Упродовж останнього десятиліття в українську музейну практику впроваджуються здобутки музеології — науки, яка базується на західній науковій парадигмі. З-поміж інших завдань, ця наука пояснює реалізацію одного з найважливіших видів суспільної діяльності, що полягає в збереженні й сталому використанні культурної спадщини людства (Вайдахер, 2005). Культура харчування загалом і глиняний посуд зокрема є її вагомою частиною. Народна кераміка, яка масово експонується у вітчизняних музеях різних профілів, зазвичай не атрактивна, відповідно, не привертає увагу сучасного середньостатистичного відвідувача. З багаторічного досвіду нам відомо, що лише додаткове акцентування на ній за допомогою спеціальних засобів та екскурсивода здатне адекватно транслювати закладену попередніми поколіннями українців соціокультурну інформацію. На жаль, під час надходження цих речей до музейних фондів часто не зазначалися відомості від колишніх власників про їх при-

значення і конкретне використання. Тому сучасним працівникам музеїв та музеєзнавцям варто, використовуючи праці вищезгаданих етнографів, приділяти більшу увагу вивченню й популяризації інформації про глиняне начиння в контексті його призначення, ролі в повсякденному побуті та святковій і обрядовій практиці. На нашу думку, це може стати однією з дієвих форм активізації зацікавлення відвідувачів традиційною побутовою культурою.

Висновки. Таким чином, публікації етнологів другої половини XIX — XX ст. свідчать про важливу роль глиняного посуду в культурі харчування мешканців Центральної та Східної України. Він був важливим атрибутом повсякденного та святкового життя, оточеним масивом знань, вірувань та забобонів, проте соціокультурні аспекти його існування досі належно не використовуються в сучасному музейному житті. Активізація їх застосування є перспективним напрямом розвитку музейних комунікацій.

Перспективи подальших досліджень полягають у конкретизації способів застосування відомостей, здобутих під час вивчення глиняного посуду як об'єкта музейних соціальних комунікацій у сучасній музейній практиці.

Список посилань

- Вайдахер, Ф. (2005). *Загальна музеологія*. Львів: Літопис.
- Щелоковська, В. (1899). Пища и питье крестьян-малороссов, с некоторыми относящимися сюда обычаями, поверьями и приметами. *Этнографическое обозрение*, 1/2, 266–322.
- Заглада, Н. (1931). Харчування в с. Старосілля на Чернігівщині. *Матеріали до етнології*, 3, 83–196.
- Каниевский, А. (1855). Несколько заметок о народной пище в Золотоношском уезде. *Полтавские губернские ведомости*, 34–35.
- Лич, Э. (2001). *Культура и коммуникация. Логика взаимосвязи символов к использованию структурного анализа в социальной антропологии*. Москва: Восточная литература.
- Пошивайло, О. (1993). *Етнографія українського гончарства: Лівобережна Україна*. Київ: Молодь.
- Щербань, О. В. (2017). *Глиняний посуд в народній культурі харчування українців Наддніпрянщини (друга половина XIX — початок XX століття)*. Харків: Видавець Олександр Савчук.
- Щербань, О. (2015). Проблеми експонування обрядового глиняного посуду в сучасній музейній практиці. *Жовківські читання 2015, Збірник статей третьої наукової конференції «Музей в сучасному світі»* (с. 39–41).

References

- Vaidakher, F. (2005). *General museology*. Lviv: Chronicle. [In Ukrainian].
- Shchelokovska, V. (1899). Food and drink of the Little Russians peasants, with some

- customs, beliefs and signs related to it. *Ethnographic Review*, 1/2, 266–322. [In Russian].
- Zahlada, N. (1931). Eating in Starosillya in Chernihiv region. *Materials to Ethnology*, 3, 83–196. [In Ukrainian].
- Kaniiievskyi, A. (1855). A few notes on the folk food in Zolotonosha district. *Poltava Provincial Gazette*, 34–35. [In Russian].
- Leach, E. (2001). *Culture and communication. The logic of the relationship of symbols to the use of structural analysis in social anthropology*. Moscow: Eastern Literature. [In Russian].
- Poshivailo, O. (1993). *Ethnography of Ukrainian Pottery: Livoberezhna Ukraine*. Kyiv: Youth. [In Ukrainian].
- Shcherban, O. V. (2017). *Clayware in the national culture of nutrition of Ukrainians of the Dnieper (second half of the nineteenth and early twentieth centuries)*. Kharkiv: Publisher Oleksandr Savchuk. [In Ukrainian].
- Shcherban, O. (2015). Issues of exhibiting ceremonial clayware in modern museum practice. *Zhovkva Readings 2015: Collection of Articles of the Third Scientific Conference "Museum in the Modern World"*, 39–41. [In Ukrainian].

UDC 641.542.2–932.61:392.8(477.4/6)“18/19”

O. V. Shcherban, Candidate of Historical Sciences, doctoral student of the Department of Cultural Studies, Senior Lecturer, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

kozaks_1978@ukr.net

CLAYWARE IN THE FOLK CULTURE OF NUTRITION OF THE UKRAINIANS OF CENTRAL AND EASTERN UKRAINE IN THE NINETEENTH AND TWENTIETH CENTURIES AS AN OBJECT OF MUSEOLOGICAL STUDIES: THE SOCIAL AND COMMUNICATION ASPECT

The aim of this paper is to draw the attention of museologists to the issue of using information on the social and communication aspect of the use of pottery in modern museum practices.

Research methodology. Eight major publications on the subject (monograph, scientific journal) have been reviewed.

Results. The main scientific works are described, in which some aspects of the use of pottery in the popular culture of food of inhabitants of Central and Eastern Ukraine in the 19th – 20th centuries are highlighted. Attention is drawn to the lack of knowledge of the social and communication plane of the investigated phenomenon. The relevance of studying pottery as an object of museum social communications is noted.

Novelty. An attempt is made in this paper to show the information on the clayware in the folk culture of nutrition of the Ukrainians of Central and Eastern Ukraine in the nineteenth and twentieth centuries.

The practical significance. Scholars can use this article to write papers on the history of Ukrainian culture.

Key words: pottery, food culture, Ukrainians, gastika.

Надійшла до редколегії 24.05.2017 р.

Розділ 2
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
КНИГОЗНАВСТВА, БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА
ТА БІБЛІОГРАФІЗНАВСТВА

Part 2
THEORETICAL AND METHODOLOGICAL
FOUNDATIONS
OF BOOK SCIENCE, LIBRARY SCIENCE
AND BIBLIOGRAPHY

■ УДК 021:005.21

Г. В. Шемаєва, доктор наук із соціальних комунікацій, професор,
Харківська державна академія культури, м. Харків

ПОШУКИ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕК: КОЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПІДХІД

Позначено основні принципи коеволюційної методології. Узагальнено коеволюційні ідеї і концепції, серед яких виокремлено: коеволюційні процеси розвитку бібліотек, науки і наукових комунікацій; коеволюцію технократичного та гуманістичного напрямів бібліотечного розвитку; коеволюційну інноватику, коеволюцію бібліотечної освіти і професійного бібліотечного середовища. Обґрунтовано коеволюційну стратегію розвитку бібліотек, яка пов'язана з переходом бібліотек від адаптивної стратегії розвитку до випереджаючої.

Ключові слова: *бібліотека, стратегії, соціальні комунікації, коеволюційний підхід, принципи коеволюції, випереджаючий розвиток.*

Г. В. Шемаева, доктор наук по социальным коммуникациям, профессор,
Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ПОИСКИ СТРАТЕГИЙ РАЗВИТИЯ БИБЛИОТЕК: КОЗВОЛЮЦИОННЫЙ ПОДХОД

Обозначено основные принципы коэволюционной методологии. Обобщено коэволюционные идеи и концепции, среди которых выделены: коэволюционные процессы развития библиотек, науки и научных коммуникаций; коэволюция технократического и гуманистического направлений библиотечного развития; коэволюционная инноватика; коэволюция библиотечного образования и профессиональной библиотечной среды. Обосновано коэволюционную стратегию развития библиотек, которая связана с переходом библиотек от адаптивной стратегии развития к опережающей.

Ключевые слова: *библиотека, стратегии, коэволюционный подход, принципы коэволюции, опережающее развитие.*

H. V. Shemaieva, Doctor of Science in Social Communications, Professor,
Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

THE SEARCH FOR THE STRATEGIES OF THE DEVELOPMENT OF LIBRARIES: A CO-EVOLUTIONARY APPROACH

Further development of libraries based on the principles of coevolution is stated. The following strategic areas were defined: coevolution of libraries, science and scientific communication; library's community transition from adaptive development strategy to anticipating one; strengthening of cooperation between libraries and other structures and systems of society; coevolutionary innovation; coevolution of library education and professional library environment.

Key words: *library, strategies, coevolution, scientific communication, knowledge as a unit of communication, cooperation, coevolutionary innovation.*

Постановка проблеми. В умовах розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, поширення інноваційних форм маркетингу, реклами, політичних технологій, аналітики і консалтингу, дезінформації, інформаційних провокацій, віртуальних перформансів актуалізуються проблеми, порушується рівновага в бібліотечній системі, що зумовлює зміни в діяльності бібліотек, пошуки стратегій подальшого сталого розвитку. Перспективною є ідея коеволюції, яка ґрунтується на теорії еволюції, що вийшла на рівень пізнання умов, факторів, механізмів розвитку як суспільства загалом, так й окремих структур та систем. Коеволюція спрямована на комунікацію, взаємовідносини між системами, порушує питання про синтез знань, сумісність різних структур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом посилюється увага до застосування коеволюційного підходу в бібліотекознавчих дослідженнях. Це — концепція коеволюції професійного бібліотечного середовища і бібліотечної освіти (Лопатина, 2016); цикл публікацій А. В. Соколова (2000; 2009; 2011), у яких ґрунтовно розкривається коеволюція гуманізму і бібліотек, книжності й інтелігентності, бібліотечних технологій, бібліотечного світогляду, обґрунтовується необхідність переходу від інформаційної раціональності до гуманістичної раціональності. У контексті коеволюції науковець визначає взаємозалежність розвитку громадянського й інформаційного суспільства, підкреслює вплив нових інформаційно-комунікаційних технологій на суспільні дії. Ідею можливого переходу бібліотечного співтовариства від адаптивної стратегії розвитку до коеволюційної висловив на науково-практичній конференції у 2014 р. Ю. Ю. Чорний (2014).

Наукове й практичне значення мають концепції коеволюції природи і людини російських учених, зокрема М. М. Моїсеєва (1998), котрий серед пріоритетних принципів коеволюції називає поліфундаментальність, доповненість, взаємодію. Важливу роль у теоретичному розвитку коеволюційних засад відіграв А. Д. Урсул (2012), який обґрунтовує коеволюцію природи, суспільства, людини як стратегію подальшого розвитку людства; визначає пріоритетні цінності, серед яких: моральність, екогуманізм, інтелектуальність. Новий погляд на коеволюцію як методологію вивчення надскладних проблем пропонують Є. К. Булиго та Р. В. Сухарева (2006). Зазначене свідчить про необхідність та нагальність узагальнення різних поглядів щодо теорії коеволюції як методологічної основи визначення подальших стратегій бібліотечного розвитку.

Мета статті — обґрунтувати стратегії розвитку бібліотек у сучасній системі соціальних комунікацій на засадах принципів коеволюції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наприкінці XX — на початку XXI ст. теорія коеволюції достатньо чітко почала формулюватися, зросло її значення для вибору стратегій подальшого розвитку різних структур.

«Коеволюція» — вид розвитку, який має взаємопов'язаний, взаємозумовлений, спільний та узгоджений характер (Кудряшов, 2012). Такий підхід поділяють більшість дослідників. При цьому вони розглядають коеволюцію як складну поліфонію, що поєднує гармонію і дисгармонію, взаємодоповненість і конкуренцію, взаємопроникнення й кооперацію, інтерференцію і взаємопосилення, синхронізацію й ізоляцію (Гетманов, 2004; Лопатина, 2016; Никитина, 2013). Нині поняття коеволюції характеризує кореляцію еволюційних змін як матеріальних, так й ідеальних систем, що розвиваються. Тобто коеволюційні процеси розуміються як взаємопов'язані та взаємозалежні процеси розвитку різних суб'єктів, структур, явищ тощо. При цьому головними вважають соціально-комунікаційні процеси, серед яких одні є позитивними, а інші — негативними. Їх поділ є вельми умовним, проте надає новий погляд на пізнання особливостей функціонування складних систем, визначення стратегій їх розвитку.

Сучасна коеволюційна методологія являє собою систему наукових принципів побудови нової теоретичної та практичної картини діяльності. Серед основних принципів коеволюції одні дослідники виокремлюють антропокозм, комплементарний діалог, універсальний гуманізм (Бульго, 2006). Інші науковці називають принципи діалектичного доповнення, взаємодії, взаємопроникнення форм і методів, єдності через різноманіття, інтеграції, консолідації, інтелектуалізації, еволюційної кореляції (Сляднева, 2009; Соколов, 2000; Шемаєва, 2009). Принципи коеволюції, що є основою глобальних еволюційних процесів, визначив І. П. Гетьманов (2004). Він об'єднав їх у три групи за такою ієрархією: коеволюційно-стохастичні (біфуркаційний, необхідного різноманіття, коеволюційного невиродження систем, інформаційного прискорення), системоутворюючі (дендрійно-ретикулярний, ієрархічних компенсацій), ноосферні (гетерометрії, детермінації майбутнім, еволюції еволюційних механізмів, антропо-соціокультурний, техно-гуманітарного балансу) принципи. Їх перелік свідчить про тісний зв'язок коеволюційної методології з синергетичною, але відрізняється тим, що перша перед-

бачає передусім єдність всесвіту на всіх його рівнях, дозволяє досліджувати зв'язок різних об'єктів, формувати сценарії їх гармонійного спільного розвитку. Друга — пов'язується з внутрішньою самоорганізацією системи, спрямованою на подолання зовнішніх впливів.

Зазначені принципи є основою досліджень коеволюційного розвитку бібліотек, науки і наукових комунікацій, їх спільної генези та розвитку в умовах інформаційного суспільства та формування суспільства знань (Шемаєва, 2009). Бібліотека — взаємопов'язуючий елемент постійних і тісних взаємозв'язків між структурними компонентами науки (внутрішня взаємодія) та її взаємозв'язків із зовнішнім середовищем. Як один із найважливіших елементів комунікаційного ланцюга бібліотека об'єднує науковців, сучасні знання з досягненнями минулого, дозволяє обирати різні шляхи та форми комунікацій — від традиційних лінійних до електронних нелінійних (Шемаєва, 2009). Це ґрунтується на тому, що в бібліотеках більше ніж в інших соціально-комунікаційних структурах сконцентрований інформаційно-інтелектуальний ресурс суспільства, вона представляє всю різноманітність комунікаційних засобів, форм, каналів, акумулює комунікаційну культуру суспільства. Бібліотека забезпечує транспортування інформації і знань у соціумі, організує збереження наукової пам'яті людства, створює умови для доступу до всіх видів інформації, спрямовує свою діяльність на розуміння принципів відповідності, доповненості, взаємодії, взаємовпливу.

Безперечно, зміни, що відбуваються в системі наукової комунікації, зумовлюють трансформаційні процеси в структурно-функціональній діяльності бібліотек, які водночас впливають на розвиток системи наукової комунікації. Так, трансформація публікації в електронному середовищі зумовлює зростання значення знання, яке і є основою змін у виробничих, економічних та інших відносинах сучасного суспільства. Особливістю нових моделей комунікацій є те, що поряд з іншими одиницями комунікації виокремлюється нова, якою є окреме знання. Тезу, що більше не існує поняття окремої статті, висунув Пітер Бойд (Boyd, 2004). Виникнення нової одиниці комунікації пов'язане, на нашу думку, з тим, що траєкторія і динаміка розвитку суспільства дедалі більше залежить не від наявності матеріальних факторів виробництва, що надзвичайно важливо, а від здатності засвоювати та використовувати нові знання. Нова одиниця (знання) може співіснувати поряд з іншими, зокрема науковими статтями, не заперечуючи їх. Можна тільки прогнозувати, що знання згодом зможе стати провідною одиницею поряд з іншими.

Таку думку поділяє й українська дослідниця К. В. Лобузінна (2012), котра відзначає, що процес впливу нових технологій на бібліотечну діяльність відбувається через накопичення знань, а це зумовлює розвиток когнітивних технологій. Зміна технологічних підходів до бібліотечно-інформаційної діяльності з урахуванням вимог сучасного інформаційного простору та досягнень інформаційно-комунікаційних технологій дозволить забезпечити активне долучення бібліотек до процесів формування суспільства знань за допомогою розвитку та вдосконалення методів, засобів та інструментів організації доступу до знань, накопичених у документально-інформаційних фондах бібліотек. Тобто це сприяє переходу бібліотеки на новий ієрархічний рівень розвитку за допомогою формування нових інформаційних зв'язків.

На нові можливості бібліотечного розвитку, пов'язані з коеволюційними принципами, звертає увагу й А. В. Соколов (2000; 2009; 2011). Він багатоаспектно висвітлює місію сучасної бібліотеки, обґрунтовує взаємопов'язаний, спільний розвиток книжкової й інформаційно-комунікаційної культури; розглядає інформатизацію як допоміжний засіб гуманізації бібліотечного інституту, обґрунтовує взаємозалежність та взаємодоповненість технократичного та гуманістичного напрямів бібліотечного розвитку; виокремлює три коеволюційні закономірності. Першу закономірність учений пов'язує з тим, що в кожному цивілізованому суспільстві освіченість його членів та їх творче самовираження зумовлені рівнем розвитку книжкової культури і навпаки; друга — залежність духовно-морального розвитку суспільства від змісту літератури, третя — залежність рівня інтелігентності суспільства, від свободи доступу його членів до книжкових фондів (Соколов, 2009). Тобто він убачає подальший розвиток бібліотек в умовах техногенної цивілізації в реалізації гуманістичної місії. Безперечно, гуманістичне відродження неможливе без участі бібліотечного соціального інституту. З одного боку, бібліотека є сховищем (скарбницею) культури, культурних цінностей, архівом людських знань, з іншого — реалізує функцію комунікації між різними поколіннями, історичними епохами, співтовариствами через традиційні документні та сучасні електронні ресурси і засоби взаємодії; сприяє узгодженню процесів взаємодії з іншими структурами системи соціальної комунікації.

У зазначеному аспекті виокремлюється стратегія посилення взаємодії та взаємозв'язків бібліотек із різними структурами та системами суспільства. Принципово змінюється місія бібліотек: від

збереження інформації до організації доступу в режимі реального часу та до формування сучасних моделей соціальної взаємодії. У сучасний період відбуваються взаємопроникнення та обмін функціональними властивостями бібліотек і видавництв, бібліотек та архівів, бібліотек, служб науково-технічної інформації, набуває розвитку взаємодія бібліотек з музеями, клубами та будинками культури, встановлюються зв'язки з різними громадськими та державними структурами. Аналіз бібліотеки як компонента системи соціальних комунікацій у контексті коеволюційних процесів розвитку засвідчив: слабкість зв'язків із соціокомунікаційними структурами може призвести до уповільнення розвитку, надмірна інтенсивність їх взаємодії — до злиття або виродження в одну структуру, що також негативно вплине на ефективність функціонування системи (Шемаєва, 2009). Оптимальними є інтеграційні процеси, що формують такі зміни функцій і властивостей, таку єдність, коли кожний компонент системи зберігає свою особливість на вищій формі організації й управління. Тобто проявом коеволюційних процесів розвитку бібліотек є синергетична взаємодія елементів, що виявляється передусім у їх сприйнятті впливів внутрішнього та зовнішнього середовища. Методологічне значення для посилення такої взаємодії та взаємозв'язків мають принципи: оптимального управління складними динамічними системами; необхідної різноманітності; сполучення внутрішніх і зовнішніх регуляторів; ієрархічності; кооперативності; доповнення; коадаптації.

Безперечно, пошук стратегій подальшого розвитку бібліотеки тісно пов'язаний з теоретичними засадами коеволюційної інноватики, суть якої полягає у створенні нових механізмів управління соціальними процесами з метою подолання кризових ситуацій. Важливо зрозуміти специфіку внутрішнього стану бібліотечної системи та вплив зовнішнього середовища в умовах змін. Динаміка інформаційних потоків; постійний кількісний й якісний розвиток комунікаційних технологій, засобів, інструментів; інновації, глобалізаційні процеси порушують сталість бібліотечної системи, зумовлюють набуття нового стану. Бібліотеки різних рівнів розширюють діапазон інноваційної активності, розвивають взаємозв'язки з усіма структурами суспільства, упроваджують новітні інформаційно-комунікаційні технології, сервіси. Але зазначені процеси відбуваються надто повільно, спорадично. Їх посилення можливе за умови поєднання основних принципів коеволюції та інноватики як підґрунтя стратегічного бібліотечного розвитку. Такий підхід пропонує

Ю. А. Нікітіна (2013), котра зосереджує увагу на єдності коеволюційного й інноваційного принципів управління на засадах гармонічного поєднання природної еволюції й випереджаючого оновлення організації суспільної життєдіяльності. На нашу думку, основу зазначеної стратегії становить визначення комплексу управлінських інструментів для встановлення й підтримки балансу еволюційного й інноваційного розвитку динамічних, відкритих систем, до яких належать бібліотеки.

Стратегічним напрямом подальшого розвитку бібліотек у сучасних складних умовах російський дослідник Ю. Ю. Чорний (2014) визначає перехід від адаптивної стратегії розвитку до випереджаючої, коеволюційної. На його думку, настає епоха конвергентних технологій, до яких необхідно долучатись на стадії формування. Проте бібліотеки здебільшого адаптуються до нових технологій і комунікацій. Але адаптація — це завжди пасивність, а намагання наздогнати технологію нагадує бажання досягти горизонту, зауважує вчений й закликає до активної участі в технологічних інноваціях. Тобто науковець обґрунтовує коеволюцію бібліотечних і технічних процесів. Слід погодитися з ним, що технологічний розвиток так чи інакше впливатиме на бібліотечну систему. Тому доцільно дотримувати позиції активних учасників технологічних, соціальних, культурних, комунікаційних та інших змін. Тобто подальший розвиток бібліотек залежить значною мірою від їх долученості до процесів формування інформаційно-комунікаційного простору. Акцент на випередження є умовою не тільки збереження бібліотекою свого місця в суспільстві, але і його зміцнення та сталого розвитку. При цьому першочергового значення набуває формування коеволюційно-інноваційного типу мислення в працівників бібліотек.

Гіпотезу випереджаючого розвитку бібліотеки на засадах посилення їх участі в структуруванні і функціонуванні інформаційного простору висуває й бібліотекознавець Н. В. Лопатіна (2016). Вона визначає основним конфліктом бібліотечного співтовариства існування двох професійних позицій: адаптивної та активно діяльної, обґрунтовує необхідність розуміння переходу бібліотек від інформаційно-бібліотечного обслуговування усіх структур суспільства до активної участі в суспільних процесах, кожна — на своєму рівні.

Для реалізації коеволюційних стратегій розвитку бібліотеки важливим є розуміння коеволюції бібліотечної освіти і професійного бібліотечного середовища. На це звертають увагу О. В. Воскобойнікова-Гузєва (2014), Н. В. Лопатіна (2016) та ін.

Отже, набуває актуальності коеволюційна стратегія випереджачого розвитку бібліотечної науки, освіти, практики.

Висновки. Для пошуків стратегій бібліотечного розвитку доцільно застосувати коеволюційний підхід, який ґрунтується на взаємозалежності внутрішніх бібліотечних процесів та зовнішнього середовища, дозволяє виявляти багатоаспектність стратегічних напрямів, пов'язаних з переходом бібліотек від адаптивної стратегії до випереджачої через процеси інтеграції, консолідації, інтелектуалізації на основі принципів когерентності, взаємоузгодження, єдності через різноманіття. Коеволюційна стратегія бібліотечного розвитку передбачає своєчасне дослідження змін зовнішнього середовища. При цьому пріоритетного значення набуває прискорення бібліотечної активності не тільки у встановленні зв'язків та взаємозв'язків з різними структурами суспільства, але й долучення їх до суспільних процесів. Загалом орієнтація бібліотек на стратегії коеволюційного розвитку надає нових можливостей та перспективи для бібліотечної сфери.

Список посилань

- Булыго, Е. К. (2006). Новые коэволюционные стратегии XXI тысячелетия: методологический аспект. *Наука и техника. Серия: Философия*, 3, 81–86.
- Воскобойникова-Гузєва, О. В. (2014). *Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація, Монографія*. Київ: Академперіодика.
- Гетманов, И. П. (2004). *Коеволюционная динамика ноосферогенеза*. Ростов-на-Дону: АПСН СКНЦ ВШ.
- Кудряшов, А. Ф. (2012). Развитие, эволюция, коэволюция: соотношение понятий. *Вестник Башкирского университета* (Т. 17), 1, 640–644.
- Лобузина, К. (2012). *Технології організації знанняєвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності, Монографія*. Київ: НБУВ.
- Лопатина, Н. В. (2016). Коеволюционный подход в социально-гуманитарных науках (на примере библиотековедения). *Вестник Московского государственного университета культуры*, 6.
- Моисеев, Н. Н. (1998). Еще раз о проблеме коэволюции. *Вопросы философии*, 8, 26–34.
- Никитина, Ю. А. (2013). Использование принципа коэволюционной инноватики в управлении социальным развитием: механизмы и методология. *Вестник Томского государственного университета. Культурология и искусствоведение*, 1, 92–98.
- Сляднева, Н. (2009). Гражданское общество и информационное общество: проблемы коэволюции. *Информационные ресурсы России*, 2.
- Соколов, А. В. (2000). Коеволюция библиотечных технологий и библиотечного сознания (к вопросу о трансформации книжной культуры в экранную культуру. *Сетевое взаимодействие библиотек: материалы международной конференции*. (с. 37–42). Санкт-Петербург.

- Соколов, А. В. (2009). Козволюция книжности и интеллигентности в России. *Университетская книга*, 9, 66–68.
- Соколов, А. В. (2011). Библиотека — гуманистический символ нации: цикл статей. Ст.1. Козволюция гуманизма и библиотек. *Современная библиотека*, 4, 18–27.
- Урсул, А. Д. (2012). Глобальный (универсальный) эволюционизм: предметное поле и проблемная ориентация. *Философия и культура*, 2, 6–20.
- Черный, Ю. Ю. (2014). В чем может заключаться козволюционная стратегия развития библиотек и других институтов социальной памяти? Электронные ресурсы библиотек, музеев, архивов: X всероссийская научно-практическая конференция, 29 октября 2014 г. Взято из www.pl.spb.ru/specialists/izd/elres_all/
- Шемаєва, Г. В. (2009). *Бібліотека в системі наукової комунікації: коеволюційні процеси розвитку* (Автореф. дис. ... д-ра наук з соц. комунікацій : 27.00.03). Харківська державна академія культури. Харків.
- Шемаєва, Г. В. (2009). Місце бібліотеки в системі наукової комунікації в контексті коеволюційної парадигми. *Вісник Харківської державної академії культури, Збірник наукових праць*, 25, 80–87.
- Boyd, A. (2004). Multi-channel information seeking: a furry conceptual model (56). *Aslib Proceedings* (Vol. 56), 2, 81–88.

References

- Bulygo, Ye. K. (2006). *New co-evolutionary strategies of the 21st millennium: the methodological aspect*. Science and technology. Series: Philosophy. 3. P. 81–86. [In Russian].
- Voskoboinikova-Huzieva, O. V. (2014). *Strategies for the development of the library and information sphere of Ukraine: genesis, concepts, modernization: monograph*. Kyiv: Academiperiodicals. 362 p. [In Ukrainian].
- Getmanov, I. P. (2004). *Co-evolutionary dynamics of noospheregenesis*. Rostov n/D: APSN SKNC VSh. 188 p. [In Russian].
- Kudryashov, A. F. (2012). Development, evolution, co-evolution: the relationship of concepts. *Bulletin of Bashkir University*. (Vol.17). 1. P. 640-644. [In Russian].
- Lobuzyna, K. (2012). *Technologies of organization of knowledge resources in library and information activity: monograph*. Kyiv: NBUV. 252 p. [In Ukrainian].
- Lopatina, N. V. (2016). *Co-evolutionary approach in social sciences and humanities (case study: library science)*. Bulletin of the Moscow State University of Culture. № 6. [In Russian].
- Moiseyev, N. N. (1998). *Once again on the problem of co-evolution*. Issues of philosophy. 8. P. 26-34. [In Russian].
- Nikitina, Yu.A. (2013). *The use of the principle of co-evolutionary innovation in the management of social development: mechanisms and methodology*. Bulletin of Tomsk State University. Culturology and art history. 1. P. 92-98. [In Russian].
- Slyadneva, N. (2009). *Civil society and the information society: problems of co-evolution*. Information resources of Russia. 2. [In Russian].
- Sokolov, A. V. (2000). *Co-evolution of library technologies and library consciousness (on the transformation of book culture into screen culture.)* Networking

- of Libraries: Proceedings of the International Conference, St. Petersburg, pp. 37-42. [In Russian].
- Sokolov, A. V. (2009). *Coevolution of bookishness and intelligence in Russia*. University book. 9. P. 66-68. [In Russian].
- Sokolov, A. V. (2011). The library is a humanistic symbol of the nation: a series of articles. Article 1. The co-evolution of humanism and libraries. *The modern library*, 4, 18-27. [In Russian].
- Ursul, A. D. (2012). Global (universal) evolutionism: subject field and problem orientation. *Philosophy and culture*, 2, 6-20. [In Russian].
- Cherniy, Yu. Yu. (2014). *What can be the co-evolutionary strategy for the development of libraries and other institutions of social memory?* Electronic resources of libraries, museums, archives: X All-Russian scientific-practical conference, October 29, 2014. Retrieved from www.pl.spb.ru/specialists/izd/elres_all/ [In Russian].
- Shemaieva, H. V. (2009). *Library in the system of scientific communication: coevolutionary processes of development (Author's abstract: 27.00.03)*. Kharkiv State Academy of Culture. Kharkiv. 42 p.
- Shemaieva, H. V. (2009). The place of the library in the system of scientific communication in the context of the co-evolutionary paradigm. *Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture: a collection of research papers*, 25, 80-87. [In Ukrainian].
- Boyd, A. (2004). Multi-channel information seeking: a furry conceptual model (Vol. 56). *Aslib Proceedings*, 2, 81-88. [In English].

UDC 021:005.21

H. V. Shemaieva, Doctor of Science in Social Communications, Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

annashemaieva@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0002-1053-989X>

THE SEARCH FOR THE STRATEGIES OF THE DEVELOPMENT OF LIBRARIES: A CO-EVOLUTIONARY APPROACH

The aim of this paper is to substantiate the strategies of the development of libraries in the up-to-date system of social communications based on the principles of co-evolution.

Research methodology is the generalization of various scientific views on the theory of co-evolution as a methodological basis for identifying the further strategies of the development of libraries.

Results. Modern co-evolutionary methodology is a system of scientific principles for developing a new theoretical and practical picture of the activities. Among the main principles of co-evolution there are anthropocosmism, complementary dialogue, universal humanism; the principles of dialectical addition, interaction, interpenetration of forms and methods, unity through diversity, integration, consolidation, intellectualization, evolutionary correlation; they are combined into groups according to the hierarchy: co-evolutionary-stochastic, system-forming, noospheric.

O. V. Voskoboinikova-Huzieva, K. V. Lobuzina, N. V. Lopatina, A. V. Sokolov, Yu. Yu. Cherniy and others pay attention to the new possibilities of the development of libraries, connected with co-evolutionary principles.

The author associates the co-evolutionary processes of the development of libraries, science and scientific communications presented in the works of O. V. Voskoboinikova-Huzieva, K. V. Lobuzina, H. V. Shemaieva with the preservation by libraries of the scientific memory of mankind and the transfer of information and knowledge in society through a set of information channels and means.

The co-evolution of the technocratic and humanistic directions of the development of libraries according to A. Sokolov is based on the dependence and complementarity of the spiritual development of the individual and the technological development of the society.

The search for strategies for the further development of the library is closely connected with the theoretical foundations of co-evolutionary innovation, the essence of which is to create new mechanisms for managing social processes in the direction of overcoming crisis situations. N. V. Lopatina and Yu. Yu. Cherniy suggest the hypothesis of the priority development of libraries on the basis of increasing their participation in the structuring and functioning of the information environment.

According to O. V. Voskoboinikova-Huzieva and N. V. Lopatina, a comprehension of the co-evolution of library education and the professional library environment are of great importance for implementing the co-evolutionary strategies of the development of libraries.

Novelty consists in the substantiation of the co-evolutionary strategy of the priority development of libraries. It is advisable to use a co-evolutionary approach based on the interdependence of internal library processes and the external environment to search for the strategies of the development of libraries.

The practical significance. A co-evolutionary approach emphasizes and enables to identify the multidimensional strategic directions associated with the transition of libraries from an adaptive strategy to the priority one through integration, consolidation, and intellectualization processes based on the principles of coherence, co-ordination, and unity through diversity.

Keywords: *library, strategies, co-evolution, scientific communication, knowledge as a unit of communication, cooperation, co-evolutionary innovation.*

Надійшла до редколегії 18.05.2017 р.

УДК 021.1

Ян Чен, аспірант, Харківська державна академія культури, м. Харків

КРИТЕРІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕРЕЖІ БІБЛІОТЕК КНР

Висвітлено особливості організації мережі бібліотек Китаю, розкрито специфіку розбудови системи публічних та спеціальних бібліотек, визначено критерії економічної ефективності функціонування бібліотек КНР, що базуються на концепції підвищення якості бібліотечно-інформаційного обслуговування всіх категорій користувачів як найважливішої умови розвитку національної науки, освіти, культури, соціальної сфери.

Ключові слова: мережа бібліотек Китаю, публічні бібліотеки, спеціальні бібліотеки, бібліотечна економіка, критерії економічної ефективності.

Ян Чен, аспирант, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

КРИТЕРИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СЕТИ БИБЛИОТЕК КНР

Освещены особенности организации сети библиотек Китая, раскрыта специфика построения системы публичных и специальных библиотек, определены критерии эффективности функционирования библиотек КНР, которые основываются на концепции повышения качества библиотечно-информационного обслуживания всех категорий пользователей как важнейшего условия развития национальной науки, образования, культуры, социальной сферы.

Ключевые слова: сеть библиотек Китая, публичные библиотеки, специальные библиотеки, библиотечная экономика, критерии экономической эффективности.

Yang Cheng, postgraduate student, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

CRITERIA OF ECONOMIC EFFICIENCY OF FUNCTIONING OF A NETWORK OF LIBRARIES OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA

The paper covers the characteristic features of organizing the network of libraries in China, shows the specific character of the development of the system of public and special libraries, identifies the criteria of economic efficiency of libraries of China based on the concept of improving the quality of library and information services for all categories of users as the most important condition for the development of national science, education, culture and social sphere.

Keywords: the network of libraries in China, public libraries, special libraries, library economics, the criteria of economic efficiency.

Постановка проблеми. Основою бібліотечно-інформаційної політики Китайської Народної Республіки є ставлення до розбудови потужної мережі високотехнологічних бібліотек як інвестицій у відродження соціальної сфери, підвищення рівня освіченості та культу-

ри населення, а відтак — у соціально-економічний розвиток держави. Такий підхід зумовив розвиток у Китаї однієї з найпотужніших бібліотечних систем світу, організованої на поєднанні територіального та галузевого принципів: згідно з даними сайта державної бібліотечної статистики (data.stars.gov.cn), мережа китайських публічних бібліотек охоплює 39 центральних бібліотек провінцій, 6238 центральних міських та 1988 районних бібліотек. Окрім цього, у Китаї функціонують 113 дитячих, 689 університетських бібліотек, 715 бібліотек науково-дослідних установ, спеціалізовані мережі бібліотек медичних, технічних, сільськогосподарських закладів. Загальний обсяг фонду цих бібліотек — майже 12 з половиною млрд одиниць зберігання. Швидкі темпи зростання матеріально-технічного та техніко-технологічного потенціалу китайських бібліотек, високий рівень їх оснащеності сучасною комп'ютерною технікою потребують дослідження досвіду їх роботи на основі застосування методів економічного аналізу. Це зумовлює актуальність статті. **Мета** — визначити критерії економічної ефективності функціонування мережі бібліотек КНР.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування коректної системи економічних показників оцінки бібліотечної діяльності малодосліджена як китайськими, так і українськими бібліотекознавцями, окремі її аспекти набули відбиття в працях російських бібліотекознавців К. Галімової (2006), Ю. Горшкова (2007), Г. Кисловської (2008), С. Меньшикової (2009), Є. Фенєлонової (2002) та ін. Цінним джерелом з цього питання є міжнародне керівництво з оцінки ефективності роботи університетських та наукових бібліотек «Вимірювання якості роботи» (1996), укладачами якого є Р. Пол та П. Боекхорст (2001). Необхідність визначення напрацювань зарубіжних учених з означеного питання та оцінка можливостей їх упровадження в досвід роботи китайських бібліотек є додатковими свідченнями актуальності проблематики цієї публікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Системний підхід до дослідження принципів розбудови бібліотечної галузі КНР засвідчив, що мережа універсальних наукових і публічних бібліотек відбиває особливості адміністративно-територіального поділу держави. Відповідно до ст. 30 Конституції КНР, у республіці діє трирівнева система адміністративно-територіального поділу: 1) верхній рівень — провінції, автономні області й міста центрального підпорядкування; 2) провінції та автономні області діляться на автономні округи, повіти, автономні повіти і міста, що становлять середню лан-

ку; 3) повіти й автономні повіти — на волості, національні волості та селища, складові нижнього рівня поділу. Міста центрального підпорядкування і порівняно великі міста діляться на райони й повіти, а автономні округи — на повіти, автономні повіти та міста. Автономні області, автономні округи й автономні повіти називаються районами національної автономії.

Найміцніший ресурсний потенціал має Національна бібліотека Китаю, що розташована в Пекіні. Після 2008 р. (коли другий корпус бібліотеки розпочав роботу) вона стала третім у світі за величиною після французької Національної бібліотеки Франції та Бібліотеки Конгресу США книгосховищем (250 тис. кв. м). Новий корпус бібліотеки розрахований на 8000 відвідувачів щодня; читальні зали готові одночасно вмістити майже 3000 осіб. Крім сховищ і залів, на цокольному поверсі на площі 80 тис. кв. м. розташовані виставковий комплекс для давніх сувоїв і манускриптів, цифрова бібліотека на 200 ТБ інформації. Інтенсивні й темпи збільшення фонду бібліотеки — наприкінці 2003 р. він мав обсяг 24 110 000 одиниць зберігання, нині — 35 180 000.

Другою за величиною бібліотекою в Китаї після Національної бібліотеки є Шанхайська бібліотека, яка розташована в Шанхаї, у 24-х-поверховій будівлі висотою 106 метрів. Уважається, що це найвища бібліотека у світі. Сама будівля нагадує за формою вежу й гігантський маяк. Площа бібліотеки становить 3,1 га, загальна площа її будівель — 85 тис. кв. м. Нині Шанхайська бібліотека — найбільша публічна бібліотека в Китаї й одна з десяти найбільших бібліотек у світі.

Потужний науково-інформаційний потенціал у країні зосереджений також у головних бібліотеках 23 провінцій, провідних бібліотеках 5 автономних районів, на які поділяється сучасна КНР. Як приклад варто навести показники діяльності Фуцзянської провінційної бібліотеки в м. Фучжоу на півдні Китаю. З нагоди свого 85-річчя вона отримала нову будівлю загальною площею в 22,5 тис. кв. м. Її фонди становлять 3 млн книг, щорічно збільшуються на 90–100 тис., налічують до 20 тис. назв періодики, зокрема 4 тис. — іноземними мовами. У бібліотеці понад 60 тис. читачів; щоденна відвідуваність перевищує 2,2 тис.; у читальних залах — на 900 місць. Додому читачі можуть узяти не більше двох книг терміном на 20 днів; у разі затримки повернення нараховується пеня, а при втраті книги стягується її десятикратна вартість за поточними цінами; під час запису до бібліотеки читачі вносять заставу в 5 юанів.

У бібліотеці здійснюється експериментальна робота з комп'ютеризації окремих трудомістких процесів, зокрема спільними зусиллями фахівців 38 наукових та 2 університетських бібліотек цієї провінції, у якій проживають понад 30 млн людей. Аналогічна ситуація характерна й для більшості інших провінційних і майже 2600 публічних бібліотек Китаю, які оновлюються й відроджуються, шукають нові форми та методи роботи, пов'язані з демократизацією суспільства й розвитком електронної інформаційної інфраструктури.

Після 62 сесії ІФЛА в Китаї багато університетських і публічних бібліотек почали розробляти проекти створення електронних бібліотек. У 1997 р. Міністерство культури КНР подало пропозицію в Держплан країни про необхідність реалізації важливого науково-технічного проекту «Створення китайської експериментальної цифрової бібліотеки», у квітні 2000 р. офіційно оголошено про початок його реалізації.

З 1999 р., після підключення провідних бібліотек Китаю до інтернету, користувачі отримали доступ до зарубіжної наукової інформації, повнотекстових БД. На початку 2000 рр. у багатьох наукових бібліотеках та інформаційних центрах країни створено понад сто міжнародних онлайн-терміналів, що дозволило користувачам здійснювати пошук у головних зарубіжних пошукових системах, а також сто внутрішньодержавних онлайн-терміналів. Окрім цього, почали функціонувати 4 всекитайські комп'ютерні інформаційні мережі, серед них — китайська науково-технічна мережа (CSTNET) і китайська громадська комп'ютерна мережа (CHINANET).

Ці тенденції сприяли суттєвому прискоренню поцифровування цінних документів, що зберігаються у фондах наукових бібліотек, збільшенню різноманітних видів баз даних (БД). Нині бібліотеки створили понад тисячу БД, які через систему всекитайських комп'ютерних мереж дозволяють надавати користувачам онлайн-інформаційні послуги. Одна з них — повнотекстова БД китайських академічних журналів (CAJ-CD) — не лише активно використовується, але й має значну економічну ефективність.

Одночасно з генеруванням різноманітних БД реалізуються проекти зі створення державної електронної бібліотеки КНР, електронної бібліотеки (ЕБ) Академії суспільних наук КНР, цифрової бібліотеки Чцін Хуа університету (у Пекіні), ЕБ при Шанхайській міській бібліотеці, цифрової бібліотеки Шанхайського транспортного університету, ЕБ у провінції Гуан-Дун. При цьому бібліотеки університету Чцін Хуа й Шанхайського транспортного університету оперативніше реалізують зазначені вище проекти.

Мережа спеціальних бібліотек КНР охоплює наукові бібліотеки Академії наук та галузевих академій (суспільних, сільськогосподарських, медичних, технічних). Так, найбільша спеціальна наукова бібліотека Китаю — Центральна бібліотека Академії наук, — заснована в 1951 р., з 1985 р. офіційно є академічним центром документації та інформації з філіями в м. Ланчжоу, Ухань, Ченду і Шанхай. Її загальний фонд становить приблизно 6 млн документів, причому лише 55% — китайською мовою, 23% — європейськими мовами, 15% — російською і 7% — японською. Книгообмін бібліотека здійснює з 1600 партнерами з 60 країн світу. Налагоджено супутниковий зв'язок з бібліотеками Німеччини та Швеції, а також з «Research Library Group» у Каліфорнії (США). У бібліотеці створена й діє багатоаспектна електронна інформаційно-пошукова система, активно вирішуються проблеми автоматизації процесів комплектування та використання фондів. Завершується будівництво додаткової будівлі загальною площею в 33 тис. кв. м. Її відкриття із сучасним обладнанням і оснащенням суттєво підвищить рівень комфортності обслуговування читачів, посилить вплив на всю систему академічних, а також великих спеціальних і галузевих бібліотек Китаю, дозволить залучити до роботи нових фахівців (зараз у штаті близько 600 співробітників) (Чен Шзешзинь, 2003).

Центральна бібліотека Академії наук КНР є провідним і найавторитетнішим інформаційним закладом країни переважно в галузі природничих, точних і прикладних наук. Вона виконує роль методичного центру для невеликих бібліотек 122 науково-дослідних інститутів, розташованих у всій країні, у яких працюють понад 50 тис. осіб. Фонди цих бібліотек перевищують 20 млн документів, чисельність працівників — 3 тис.

Базуючись на своїх фондах і новітніх надходженнях із-за кордону, Центральна бібліотека регулярно видає друком бібліографічні покажчики та реферативні журнали з прикладної фізики, математики, біології, географії. Її діяльність з інформаційного супроводу інноваційних галузей народного господарства сприяє модернізації виробництва, розвитку й упровадженню наукомістких технологій, розширенню космічних досліджень, розробці нових матеріалів і видів енергії, охороні навколишнього середовища. Особлива увага приділяється наданню конкретної допомоги промисловим підприємствам, об'єднанням, транснаціональним і трансрегіональним корпораціям. Колективними абонентами бібліотек академічних центрів з інформаційного забезпечення та документаційного обслуговування є понад 60 тис. організацій.

З 1977 р. від Академії наук КНР відокремилися підрозділи гуманітарного профілю — інститути історії, економіки, права, філософії, археології, мовознавства, національних проблем. На їх базі створено Академію суспільних наук (АСН). Пізніше в її структурі утворено інститути вивчення основ марксизму-ленінізму та ідей Мао Цзедуну, всесвітньої історії, політології, соціології, демографії, світових релігій, іноземної літератури, журналістики, мов і літератури національних меншин Китаю. Поступово в провінціях і автономних районах виникли філії АСН — усього понад 1400 дослідницьких центрів зі штатом до 100 тис. співробітників. Методичним центром для всіх бібліотечних підрозділів означених установ є Центральна бібліотека АСН Китаю, яка забезпечує китайським ученим інформаційний супровід успішної розробки й здійснення таких великомасштабних дослідницьких програм і проєктів, як реформа національної економічної системи, оптимізація інвестицій, теорія та практика ціноутворення, стратегія соціального розвитку тощо. Постійна увага приділяється вивченню основоположних проблем будівництва соціалізму з китайською специфікою, політиці відкритості й розширення зв'язків із зовнішнім світом, країнознавства, соціології.

Своєрідною науковою бібліотекою гуманітарного профілю є бібліотека Центрального інституту національностей Китаю, заснована в 1950 рр. Це комплексна дослідна й освітня установа, що має на меті сприяти розвитку самобутніх традицій 56 національностей, котрі проживають у КНР, загальна чисельність яких становить приблизно 100 млн осіб. Бібліотека, фонд якої перевищує 800 тис. документів, всіляко сприяє дослідженням життя та побуту, історії та сучасного рівня розвитку цих народностей, підготовці двомовних каталогів профільної літератури, підтримує ділові контакти майже з 500 бібліотеками в усіх частинах країни, надає необхідну допомогу.

Серед потужних наукових бібліотек природничого профілю слід відзначити бібліотеки Китайської академії сільськогосподарських наук (обсяг фонду — 340 тис. документів), Академії лісництва (обсяг фонду 115 тис. документів), Інституту океанології в Циндао (обсяг фонду 150 тис. документів), Товариства тропічних культур на о. Хайнань (обсяг фонду 200 тис. документів), які здійснили суттєвий внесок в інформаційний супровід дослідження проблем перебування аграрного сектора економіки й самозабезпечення країни продуктами харчування.

Центральні бібліотеки Китайської академії медичних наук (обсяг фонду 134 тис. документів) та Академії традиційної китайської

медицини (обсяг фонду 300 тис. документів) через ефективну систему інформаційного обслуговування користувачів усіляко сприяють поліпшенню стану здоров'я населення країни, забезпечуючи їх оперативним лікувально-консультаційним обслуговуванням на основі поєднання оригінальних вітчизняних і зарубіжних методик лікування та профілактики захворювань майже у 205 тис. медичних установах, у яких працюють 4 млн фахівців.

Поряд з Пекіном, найважливішим інтелектуальним центром Китаю, розташований Шанхай, де діють такі великі бібліотеки, як заснована ще в 1912 р. «Народна бібліотека» (фонд 900 тис. документів), Науково-технічна бібліотека (фонд 800 тис. документів), бібліотека Академії Сініка (фонд 570 тис. документів), бібліотека соціальних наук (фонд 686 тис. документів), бібліотека Інституту наукової і технічної інформації з документаційним центром (загальний обсяг їх фонду 299 тис. книг, 7400 назв періодики, 100 тис. урядових документів, більше 14 млн патентів, 165 тис. стандартів). Інформаційний потенціал фондів цих бібліотек — основа науково-технічного та соціально-економічного розквіту шанхайського регіону.

За останні роки нові великі наукові бібліотеки, обладнані інформаційні та документаційні центри інтенсивно формуються в 5 особливих економічних районах, 14 відкритих приморських містах і 13 безмитних зонах, які засвідчують політику модернізації економіки Китаю. Стрімко розвиваються найефективніші види виробництва з використанням новітніх технологій, відкривається безліч спільних з іноземними інвесторами підприємств, заводів і фабрик, що виготовляють найрізноманітніші вироби й товари згідно з вищими світовими стандартами; збільшується контингент науково-технічних працівників і фахівців вищої кваліфікації, котрі потребують відповідного інформаційного обслуговування.

У 1900 рр. в одному з таких нових міст — Шеньчжень — зведено сучасну 13-поверхову будівлю, у якій діють бібліотека, інформаційно-документаційний центр та книжковий магазин новітньої науково-технічної літератури переважно з високорозвинених зарубіжних країн. Безумовно, такі висока якість і комфортність бібліотечно-інформаційного обслуговування населення сучасних мегаполісів підвищать не лише престиж освіти та науки, але й бібліотек як базових комунікаційних осередків їх ефективного розвитку.

Мережа технічних бібліотек Китаю організована на базі 5855 самостійних установ, де здійснюються наукові дослідження, фундаментальні та прикладні: розробка високих технологій і новітньої

техніки, будівельної індустрії, модернізація енергетики, електронної, добувної та переробної промисловості, впровадження біоінженерії, освоєння космосу, використання ядерної енергії.

Потужні інноваційні дослідження здійснюються також університетах Китаю, чому сприяє високоякісне інформаційне та матеріально-технічне оснащення університетських бібліотек. Загалом у КНР функціонують 990 тис. вищих навчальних закладів усіх типів і рівнів, де навчаються понад 200 млн осіб. До послуг їх професорів і студентів — значні інтелектуальні й духовні ресурси, зосереджені у фондах бібліотек вищих навчальних закладів. Найпотужніші бібліотеки мають такі престижні та авторитетні університети: Народний університет Китаю, Пекінський, Нанкінський, Уханьський, Тяньцзіньський, Сичуаньський, Шаньдунський університети, політехнічний інститут Цінхуа, науково-технічні університети в Даляні, Харбіні й Ченду, консерваторія в Пекіні, Академія мистецтв і дизайну, університет економіки і бізнесу.

Особливе місце посідає бібліотека Пекінського університету, заснованого в 1912 р. на базі так званої Московської школи. Десятирічна смута «культурної революції» (1966–1976) перервала прогресивний розвиток країни й призвела до значних матеріальних і духовних втрат. Наприклад, в університетській бібліотеці знищено безліч книг, зокрема рідкісних і стародруків, утрачено більшість прогресивних навчальних і методичних видань. Але під час реформ, що почалися в кінці 1970 рр., університет і його бібліотека зуміли швидко відновити свої фонди та авторитет. Нині у фондах бібліотеки зберігаються майже 5 млн книг і 7 тис. назв періодичних видань не лише китайською, але й багатьма іншими мовами; книгообмін здійснюється з 80 університетськими бібліотеками з 25 країн, що дозволяє регулярно публікувати бібліографічні списки та реферати зарубіжних новинок, готувати аналітичні огляди зарубіжних наукових джерел.

Ще однією з найдавніших і найпотужніших є бібліотека Тяньцзіньського університету, яка нещодавно відзначила своє сторіччя й переїхала в нову будівлю (загальна площа — 20 тис. кв. м). Бібліотека має двомільйонний фонд, три чверті якого — наукова і технічна література, 6 тис. назв періодичних видань, великий читальний зал на 900 місць і ще кілька залів меншої місткості. Інформаційний пошук здійснюється на базі персональних комп'ютерів, що дозволяє центральній бібліотеці надавати найрізноманітніші послуги існуючим у структурі університету 22 науково-дослідним центрам і

лабораторіям, у яких навчаються до 12 тис. студентів, переважно інженерно-технічних спеціальностей. Використовуються також мікрокомп'ютери китайського виробництва для формування баз даних з вітчизняної й зарубіжної технічної періодики. Бібліотека здійснює обмін інформацією та документами із 150 зарубіжними партнерами.

Бібліотека Уханьського університету діє з 1913 р., розташована в семиповерховій будівлі, зведений 40 років тому. У її фонді — понад 2,8 млн книг і 6 тис. назв періодики; 15 тис. читачів — студенти, професори, викладачі, працівники 22 НДІ й лабораторій. На території великого студентського містечка відкрито 14 автономних читальних залів та 4 абонементи; є відділи рідкісної книги та рукописів давньокитайських трактатів з медицини, голковколуювання і фармакології, а також фонд новітніх зарубіжних видань, переважно зі США, Великобританії, Японії та багатьох інших країн світу.

Необхідність усунення згубних соціоекономічних наслідків культурної революції в Китаї потребувала докорінної перебудови мережі дитячих та шкільних бібліотек. Розроблення та реалізація політики економічного зростання країни за допомогою суттєвого підвищення якості освіти й науки сприяли відновленню дитячих бібліотек у Пекіні, Тяньцзіні, Шанхаї, Чунціні, Ланьчжоу, Шеньяні, Ханчжоу та інших великих містах.

У 1989 р. Державний комітет з освіти Китаю провів у Пекіні першу всекитайську бібліотечну нараду, присвячену роботі шкільних бібліотек. Учасники обговорили проект Положення про роботу бібліотек початкових і середніх шкіл, внесли в нього поправки, потім він був оприлюднений. Основою Положення є такі принципи функціонування:

- шкільна бібліотека — інформаційний центр, важлива складова навчального закладу, допоміжний засіб шкільних педагогів для освіти й виховання дітей;
- бібліотека дотримує державного освітнього курсу, організовує використання книг, журналів і газет з метою освіти та виховання школярів, залучення їх до культури й науки;
- бібліотека здійснює керівництво позашкільним читанням учнів.

Згідно з даними Міністерства культури Китаю, на початку 2000 рр. у країні функціонували 80 самостійних провінційних або міських дитячих бібліотек, понад 2 тис. читальних залів для дітей при публічних бібліотеках. За статистикою Міністерства освіти, у країні існують понад 100 тис. шкільних бібліотек. Крім того, при

Районних комітетах комсомолу й місцевих органах освіти працюють близько 500 будинків для дітей, у більшості з яких відкрито читальні зали. Однак керівництво країни визнало недостатніми такі масштаби розвитку мережі дитячих і шкільних бібліотек, оскільки з 350 млн китайських дітей більше 200 млн уміють читати, а бібліотек їм зовсім не вистачає. У зв'язку із цим дитячі бібліотеки активно почали розвивати пересувні форми обслуговування, бібліотекарі регулярно доставляли книги, періодику, аудіовізуальні матеріали в далекі райони, дитячі будинки, центри для дітей.

Шкільні бібліотеки працюють не лише з учнями, вони значну увагу приділяють обслуговуванню вчителів. В оснащених школах зазвичай є читальний зал і зал інформації для викладачів, де зберігається довідкова та методична література із шкільних дисциплін. Шкільні бібліотекарі забезпечують викладачів необхідною актуальною інформацією, систематично готують списки нових надходжень, проводять огляди нової літератури, надають довідкові матеріали щодо інноваційних методик викладання, сприяючи підвищенню його якості.

В останні роки спостерігається швидкий розвиток автоматизації дитячих і шкільних бібліотек. У багатьох дитячих бібліотеках, де є комп'ютери, здійснюється автоматизоване управління всіма бібліотечними процесами, організовано читальні зали з мультимедіа-проекторами та безплатним доступом до інтернету, діти навчаються роботі на комп'ютерах. У великих містах майже всі дитячі бібліотечні мережі пропонують своїм користувачам широкий асортимент онлайн-ових продуктів і послуг. У потужних шкільних бібліотеках також є сучасне комп'ютерне оснащення всіх напрямів навчальної та виховної роботи, наприклад, у бібліотеці при Пекінській дослідній початковій школі функціонують 70 комп'ютерів.

Зі збільшенням кількості дитячих і шкільних бібліотек важливим пріоритетом державної бібліотечної політики стало поліпшення їхнього економічного становища та наукове управління. Міністерство культури КНР розробило норми для оцінки діяльності дитячих бібліотек і протягом 1995–1998 рр. здійснило перевірку, згідно з висновком якої загальний рівень розвитку бібліотек різко підвищився. Так, у 1995 р. грошові кошти всіх дитячих бібліотек становили 7,7 млн юанів, а в 1998 р. — 42,06 млн. Збільшено фінансування на придбання книг до 860 млн замість 162 млн юанів у 1995 р.

Нині значна увага приділяється підвищенню рівня кваліфікації шкільних бібліотекарів, оскільки 62% з них закінчили тільки учи-

лище або школу й не мають навіть середньої спеціальної фахової освіти. За таких умов Міністерства освіти і культури КНР доручили Східному педагогічному університетові Китаю й Пекінському педагогічному університетові організувати курси підвищення кваліфікації бібліотекарів шкільних і дитячих бібліотек. У деяких провінціях організовано нетривалі бібліотечні курси при університетах, які певна кількість бібліотекарів закінчила заочно. Крім того, китайські внз проводять заняття з підготовки кваліфікованих бібліотекарів, в очних аматорських університетах. Нині багато педагогічних вищих навчальних закладів готують дитячих і шкільних бібліотекарів, завдяки чому рівень роботи бібліотек суттєво підвищився.

Висновки. Таким чином, розбудова потужної мережі бібліотек різних типів та видів, що надають широкий спектр інформаційних продуктів і послуг усім без винятку категоріям користувачів, є економічно обґрунтованою з точки зору гарантій акумулювання суспільством культурних цінностей та формування духовних потреб, суттєвого зростання освітнього, наукового потенціалу країни, гармонійного розвитку всіх членів соціуму. Напрямами подальшого дослідження проблеми є визначення системи взаємопов'язаних фінансових і ресурсних показників діяльності бібліотек КНР, виявлення кращих методик оцінки ними ефективності окремих напрямів бібліотечно-інформаційного обслуговування.

Список посилань

- Вудберри, Е. (2007). Бенчмаркинг и статистика — «недорогая, полезная и достаточно эффективная». *Новости Международной федерации библиотечных ассоциаций и учреждений*, 5 (68), 18–21.
- Галимова, Е. Я. (2006). Критерии эффективности организационного управления библиотекой. *Библиотековедение*, 4, 33–39.
- Горшков, Ю. А. (2007). Библиотека в стратегическом менеджменте книжного бизнеса: анализ ресурсов и конкурентных возможностей. *Научные и технические библиотеки*, 9, 5–7.
- Иванов, Г. П. (2001). *Экономика культуры: учебное пособие*. Москва: ЮНИТИ.
- Ивлиева, Т. Н. (2007). Государственные инвестиции в социокультурной сфере и библиотеки. *Библиотековедение*, 3, 36–40.
- Информация и документация. Показатели библиотечной деятельности: международный стандарт ISO 11620:1998 (Е). (1999). *Новости Российского комитета ИФЛА*, 25, 9–18.
- Кисловская, Г. А. (2008). Показатели деятельности библиотек (международный опыт). *Библиотековедение*, 1, 92–95.
- Кожевникова, Л. А. (2006). *Экономические ресурсы научных библиотек*. Москва: Либерея.

- Менщикова, С. П. (2009). *Современные критерии и показатели оценки качества библиотечной деятельности: практическое пособие*. Москва: Литера.
- Пол, Р. (2001). *Измерение качества в библиотеках: международное руководство по измерению эффективности работы университетских и других библиотек*. Москва: Логос.
- Пол, Р. (2007). Показатели качества в национальном масштабе — сравнение проектов. *Новости Международной федерации библиотечных ассоциаций и учреждений*, 5 (68), 12–17.
- Проект перечня показателей для электронной библиотеки ИСО ТК 46 ПК 8. (2000). *Новости Российского комитета ИФЛА*, 28, 14–16.
- Фенелонов, Е. А. (2002). *Критерий и показатели экономической эффективности и методика их применения в библиотечном деле: научно-практическое пособие*. Москва: Пашков дом.
- Чен, Щецинзь. (2003). *Библиотечно-информационные сети Китая: современное состояние и перспективы развития*. (Дис. ... канд. пед. наук. 07.00.08 книговедение, библиографоведение, библиокодевание). Харьков.

References

- Woodbury, E. (2007). Benchmarking and statistics — «inexpensive, useful and effective enough.» *News of the International Federation of Library Associations and Institutions*, 5 (68), 18–21. [In Russian].
- Galimova, E. Ya. (2006). Criteria for the effectiveness of organizational management of the library. *Library Science*, 4, 33–39. [In Russian].
- Gorshkov, Yu. A. (2007). Library in strategic management of book business: analysis of resources and competitive opportunities. *Scientific and technical libraries*, 9, 5–7. [In Russian].
- Ivanov, G. P. (2001). *Economics of Culture: a tutorial*. Moscow: JuNITI. [In Russian].
- Ivlieva, T. N. (2007). *State investments in the socio-cultural sphere and libraries*. *Library Science*, 3, 36–40. [In Russian].
- Information and documentation. Indicators of library activity: the international standard ISO 11620: 1998 (E). (1999). *News of the Russian IFLA Committee*, 25, 9–18. [In Russian].
- Kislovskaya, G. A. (2008). Indicators of the activities of libraries (international experience). *Library Science*, 1, 92–95. [In Russian].
- Kozhevnikova, L. A. (2006). *Economic resources of scientific libraries*. Moscow: Libereya. [In Russian].
- Menshchikova, S. P. (2009). *Modern criteria and indicators for assessing the quality of library activities: a practical guide*. Moscow: Litera. [In Russian].
- Pol, R. (2001). *Measurement of quality in libraries: an international guide to measuring the performance of university and other libraries*. Moscow: Logos. [In Russian].
- Pol, R. (2007). Quality indicators at the national level — comparison of projects. *News of the International Federation of Library Associations and Institutions*, 5 (68), 12–17. [In Russian].

- The draft list of indicators for the electronic library ISO TC 46 PC 8. (2000). *News of the Russian IFLA Committee*, 28, 14–16. [In Russian].
- Fenelonov, E. A. (2002). *Criterion and indicators of economic efficiency and methods of their application in the library business: a scientific and practical guide*. Moscow: Pashkov dom. [In Russian].
- Cheng, Jiejun. (2003). *Library and information networks of China: current state and development prospects. (Candidate's thesis of Pedagogical Sciences 07.00.08 bibliology, library science, bibliography)*. Kharkov. [In Russian].

UDC 021.1

Yang Cheng, postgraduate student, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

CRITERIA OF ECONOMIC EFFICIENCY OF FUNCTIONING OF A NETWORK OF LIBRARIES OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA

The aim of the paper is to identify the criteria of economic efficiency of the network of libraries in the People's Republic of China.

Research methodology. The author uses the economic methods and methods of library statistics to identify the principles and approaches for the development of the network of public and special libraries in China, a systematic approach to the analysis of information and material resources, the technological database of libraries and the prospects for their development in a global electronic environment.

Results. Due to the study of organizational principles and resource base of the network of libraries in the People's Republic of China it has been determined that this country has one of the most powerful networks of libraries in the world: according to the website of the State Library Statistics (data.stars.gov.cn), the network of Chinese public libraries includes 39 central libraries of the provinces, 6238 central city libraries and 1988 district libraries. In addition to these types of libraries, there is a developed network of children's and school libraries. The network of special libraries of the People's Republic of China covers the scientific libraries of the National Academy of Sciences and branch academies (of social, agricultural, medical and technical sciences).

The development of a powerful network of libraries of different types and kinds that provide a wide range of information products and services to all categories of users without exception, is economically justified in terms of guarantees for the accumulation of cultural values in the society and formation of spiritual needs, the substantial growth of the educational and scientific potential of the country, the comprehensive education of all members of the society, their effective integration into the global electronic environment.

Novelty. The author proves that in each group of data for evaluating the quality of work of libraries (information and material resources, the extent of their use, technological and personnel potential), there should be envisaged the criteria

for the estimation of functioning of libraries in the electronic communication environment.

The practical significance. Integration of libraries into the global communication environment causes transformation of the library business into a large-scale and value industry. It requires the search and scientific substantiation of a system of criteria for assessing the economic efficiency of libraries, in particular concerning their remote servicing.

Keywords: *the network of libraries in China, public libraries, special libraries, library economics, the criteria of economic efficiency.*

Надійшла до редколегії 27.04.2017 р.

УДК 655.4/5:006.74

В. І. Дніпренко, доцент, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ

ЕЛЕКТРОННЕ ВИДАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ СТАНДАРТИЗАЦІЇ: ОСНОВНІ ЕТАПИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Обґрунтована актуальність процесу стандартизації в галузі електронних видань. Розглянуто основні етапи цього процесу. Здійснено порівняльний аналіз ДСТУ 7157:2010 «Видання електронні. Основні види та вихідні відомості» та ГОСТ 7-83-2001 «Электронные издания. Основные виды и выходные сведения». Виявлено проблеми в галузі термінології та класифікації електронних видань. Визначено перспективи стандартизації електронних видань.

Ключові слова: *електронне видання, стандартизація, термінологія, класифікація видань, ДСТУ 7157:2010.*

В. И. Днипренко, доцент, Киевский национальный университет культуры и искусств, г. Киев

ЭЛЕКТРОННОЕ ИЗДАНИЕ КАК ОБЪЕКТ СТАНДАРТИЗАЦИИ: ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Обоснована актуальность процесса стандартизации в области электронных изданий. Рассмотрены основные этапы этого процесса. Осуществлен сравнительный анализ ДСТУ 7157: 2010 «Видання електронні. Основні види та вихідні відомості» и ГОСТ 7-83-2001 «Электронные издания. Основные виды и выходные сведения». Выявлены проблемы в области терминологии и классификации электронных изданий. Определены перспективы стандартизации электронных изданий.

Ключевые слова: *электронное издание, стандартизация, терминология, классификация изданий, ДСТУ 7157:2010.*

V. I. Dniprenko, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

ELECTRONIC EDITION AS AN OBJECT OF STANDARDIZATION: BACKGROUND AND FUTURE DEVELOPMENT

The relevance of the standardization process in the field of electronic publications is substantiated. The background of this process is considered. The comparative study of DSTU (National State Standard) 7157:2010 «Electronic publications. Main types and publisher's imprint» and GOST (National State Standard) 7-83-2001 «Electronic publications. Main types and publisher's imprint» was carried out in practice. The issues in the field of terminology and classification of electronic publications have been identified. The prospects for the standardization of electronic publications have been determined.

Keywords: *electronic publication, standardization, terminology, classification of publications, DSTU (National State Standard) 7157:2010.*

Постановка проблеми. В умовах сучасного соціокомунікаційного середовища реаліями функціонування документно-комунікаційної сфери стало співіснування друкованих та електронних видань, яке набуває особливої актуальності для видавничої та бібліотечної справ. І якщо проблеми формування терміносистеми та класифікації друкованих видань мають тривалу історію, то обговорення зазначених питань щодо електронних видань налічує лише кілька десятиліть, а на пострадянському просторі розпочинається лише з другої половини 90 рр. минулого сторіччя. Серед фахівців, котрі одними з перших звернули увагу на феномен електронного видання, слід назвати В. Агєєва, О. Баришеву, В. Вуль, Р. Гиляревського. Нині проблему визначення та класифікації електронного видання в різних аспектах розглядають Т. Киричок, Т. Купріянова, В. Маркова, Ю. Петяк, І. Погореловська, Н. Фіголь та ін.

Важливу роль у формуванні терміносистеми та розробленні питань класифікації поряд з працями науковців і підготовкою термінологічних словників відіграють стандарти. Стандартизація є ефективним інструментом організаційно-правового регулювання, яке вже майже півстоліття використовується в документно-комунікаційній сфері. У Радянському Союзі процес стандартизації зазначеної галузі розпочато в 1967–1970 рр. Саме в цей період почалося формування «Системы стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу» (СИБИД), яка зараз налічує понад 100 ГОСТів, що продовжують діяти не лише в Росії, а й у більшості країн СНД (Бахтурина, 2016). І одним із перших стандартів у межах цієї системи був ГОСТ 16447-70 «Издания. Основные виды. Термины и определения», що наочно демонструє важливість проблем формування терміносистеми та класифікації видавничої продукції.

Нині прийняття і впровадження державних стандартів в Україні регулюється Законом України «Про стандартизацію». Цей Закон встановлює правові та організаційні засади стандартизації в Україні і спрямований на забезпечення єдиної технічної політики в цій сфері. Згідно із Законом, стандарт — «це нормативний документ, оснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального і неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері» (Про стандартизацію. № 1315-VII. ст. 1058, 2014). Не є винятком і книжкова справа. Питання стандартизації в галузі книжкової справи розробляли такі фахівці, як М. Хойнацький, М. Тимошик, Д. Коршунов, С. Ярема, В. Моргунюк, П. Пашуля, Б. Мамут.

Що стосується термінологічних стандартів, то у 2001 р. українським НДІ стандартизації, сертифікації та інформатики Держстандарту України затверджено і введено в дію ДСТУ 3966-2000 «Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять», що містять основні вимоги до стандартизування термінів та понять (ДСТУ 3966-2000. Київ: Держспоживстандарт України, 2010). Саме з урахуванням цих вимог фахівці формують основні терміни та визначення в державних стандартах.

Принциповою є зміна в підходах до розроблення та затвердження. Якщо раніше вони мали обов'язковий юридичний статус, то нині їх застосування рекомендаційне. «Адже стандарт став нині певною мірою «громадською угодою», — зазначає з цього приводу Г. І. Солоїденко (Солоїденко, 2010, 125).

Зі здобуттям Україною незалежності постало питання створення власної системи стандартизації в галузі видавничої справи. 8 серпня 1994 р. при Державному комітеті зі стандартизації, метрології та сертифікації України створено Технічний комітет «Технологія поліграфії», у структурі якого функціонують чотири підкомітети («Видавнича діяльність», «Технологія книжкового виробництва», «Технологія газетного виробництва», «Технологія спеціальних видів друку» і одна робоча група). Таким чином, розробку видавничих стандартів покладено на підкомітет «Видавнича справа», створений на базі Національного науково-виробничого об'єднання «Книжкова палата України». Аналізуючи діяльність у галузі видавничої справи в 90 рр. ХХІ ст., М. Тимошик (2001) оцінює її критично, оскільки за розглянутий період зазначений підкомітет підготував і ввів у дію лише один стандарт. Суттєвих позитивних зрушень ситуація зі стандартизацією в галузі видавничої діяльності зазнала у ХХІ ст. Саме в цей період створено й оновлено нормативну базу видавничої галузі. Переконливим свідченням є перелік чинних нормативних документів зі стандартизації в галузі видавничої справи, розміщений на сайті Книжкової палати України, який налічує п'ятдесят найменувань (<http://www.ukrbook.net/vidavc.html>). Цікавим є те, що першим українським видавничим стандартом став ДСТУ 3017-95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення» (ДСТУ 3017-95. Київ: Держстандарт України, 1995), розроблений підкомітетом «Видавнича справа» і набув чинності згідно з наказом Держстандарту України № 58 від 23 лютого 1995 р. Це є також додатковим свідченням важливості термінологічної впорядкованості та розробки типології видань для книжкової галузі.

Але на момент прийняття зазначеного стандарту електронні видання ще не набули поширення в документно-комунікаційному просторі тогочасної України, тому він повністю присвячений друкованим виданням. Істотним кроком уперед стало прийняття нового стандарту — ДСТУ 3017: 2015 «Видання. Основні види. Терміни та визначення понять» (ДСТУ 3017:2015. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016), що набув чинності 1 липня 2016 р. Також з 1 липня 2010 р. є чинним перший національний стандарт України ДСТУ 7157:2010 «Видання електронні. Основні види та вихідні відомості» (ДСТУ 7157:2010. Київ: Держспоживстандарт України, 2010), у якому розроблено та стандартизовано терміносистему та класифікацію електронних видань. Таким чином, поступово розпочато процес стандартизації терміносистеми та типології електронних видань, що потребує розгляду його перебігу й визначення подальших перспектив.

Мета статті — розглянути основні етапи стандартизації терміносистеми та класифікації електронних видань, окреслити подальші перспективи цього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія стандартизації терміна «електронне видання» у світі розпочинається в 1991 р. минулого сторіччя з виходом друком міжнародного стандарту ISO 9707:1991 «Information and documentation — Statistics on the production and distribution of books, newspapers, periodical and electronic publications». Згідно із цим стандартом, електронне видання (electronic publication) трактують як документ, наданий для публічного доступу, який оприлюднюється в машиночитаній формі. Він може містити файли даних і програмне забезпечення (прикладні програми); може бути записаний на папері, магнітному, оптичному та інших носіях, призначених для обробки комп'ютером або периферійними пристроями (ISO 9707:1991 Retrieved from <http://www.iso.ch/iso/en/>, 1991).

На пострадянському просторі вперше підготовлено у 2002 р. міждержавний стандарт ГОСТ 7-83-2001 «Электронные издания. Основные виды и выходные сведения», який набув чинності і в якому наведено визначення понять «електронне видання», «титульний екран», «мінімальні системні вимоги», «первинна упаковка», «вторинна упаковка» та класифікація за такими ознаками: «наявністю друкованого еквівалента», «природою основної інформації», «цільовим призначенням», «технологією поширення», «характером взаємодії користувача і електронного видання». Також він містить розділ, присвячений складу та розміщенню вихідних відомостей

(ГОСТ 7.83–2001. — Минск : Межгос. совет по стандартизации, метрологии и сертификации, 2002).

Зважаючи на те, що електронне середовище є надто динамічним, постала необхідність доопрацювання цього стандарту й узгодження відповідно до нових реалій. Саме тому на пострадянському просторі почали розробляти і власні державні стандарти. Так, прийнято ГОСТ Р7.0.83-2013 «Электронные издания. Основные виды и выходные сведения» в Російській Федерації, що відрізняється від міждержавного більшою кількістю термінів та класифікаційних ознак, а також наявністю розділу «Склад електронного видання» (ГОСТ Р7.0.83–2013. — Москва : Стандартинформ, 2014.). Не є винятком і Україна. У 2010 р. розроблений і вступив у дію національний стандарт ДСТУ 7157:2010 «Видання електронні. Основні види та вихідні відомості», у якому визначено види електронних видань, подано їхні визначення, означено основні елементи вихідних відомостей, склад та правила їх розміщення в електронних виданнях (ДСТУ 7157:2010. Київ: Держспоживстандарт України, 2010). Положення стандарту рекомендовано до використання суб'єктам видавничої справи, що випускають і поширюють електронні видання.

Важливим етапом формування єдиного комунікаційного простору, у якому співіснують як друковані, так і електронні видання, є нещодавнє прийняття ДСТУ 3017: 2015 «Видання. Основні види. Терміни та визначення понять». Слід зазначити, що у визначенні поняття «видання» в новому стандарті в переліку способу виробництва доданий ще й «електронний запис на будь-якому носієві». Таке визначення відбиває реальність сучасної комунікаційної ситуації з взаємопроникненням документної та електронної комунікацій. Окрім того, суттєвою новацією нового стандарту є те, що його дія поширюється не лише на друковані, а й на електронні видання. За типологічними ознаками, що означені в ньому, здійснюється статистичний облік електронних локальних видань у Книжковій палаті України. Це є новим кроком у розвитку типології видань відповідно до сучасного стану з диверсифікацією видань у книжковій галузі. Водночас, очевидно, що навіть такий інтегрований стандарт повною мірою не відбиває всіх особливостей електронного видання, а тому поки що є необхідність і окремого стандарту, присвяченого електронним виданням. Зважаючи на те, що в статті Н. Фіголь ДСТУ 7157:2010 розглядається порівняно з ДСТУ 3017-95 (Фіголь, 2014), слід доповнити цей аналіз порівнянням першого із ГОСТ 7.83-2001 та в окремих аспектах з ДСТУ 3017:2015.

Національний стандарт (ДСТУ 7157:2010), присвячений електронним виданням, на відміну від державного (ГОСТ 7.83-2001), має дещо іншу структуру. Якщо в останньому визначення понять і класифікація електронних видань були в одному розділі, то в першому спочатку визначено терміни і поняття, а потім здійснено класифікацію. У міждержавному стандарті визначено всі різновиди електронних видань, у національному не наведено види видань за цільовим призначенням та ще немало визначень, тому в останньому визначення термінів і понять менше. Якщо в міждержавному їх 37, то в національному — 23. Цілком імовірно, що класифікація за цільовим призначенням повністю повторює класифікацію видів видань, яка містить відповідний стандарт (на момент прийняття ДСТУ 7157:2010 — ДСТУ 3017-95, а нині — ДСТУ 3017:2015).

Слід зазначити, що системоутворюючий термін «електронне видання» в обох стандартах визначається майже однаково, як «електронний документ, який пройшов редакційно-видавниче опрацювання, має вихідні відомості та призначений для поширення в незмінному вигляді» (ГОСТ 7.83 — 2001. — Минск : Межгосударственный совет по стандартизации, метрологии и сертификации, 2002; ДСТУ 7157:2010. Київ:Держспоживстандарт України, 2010). У ДСТУ 3017:2015 його дефініція суттєво відрізняється. Там електронне видання визначається як «документ, інформацію в якому подано у формі електронних даних і для використання якого потрібні засоби обчислювальної техніки» (ДСТУ 3017:2015. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016, с. 5). Якщо до першого визначення були цілком слушні зауваження фахівців щодо ігнорування реалій електронного простору (інтерактивності, динамічності) (Маркова, 2011; Петяк, 2010), то друге визначення, на нашу думку, навпаки — надто широке і підходить більше до визначення поняття «електронний документ», і саме так воно визначається в ГОСТ 7.83-2001 та ДСТУ 7157:2010. Пояснення такої термінологічної плутанини вбачаємо в тому, що в ГОСТ 7.83-2001 та ДСТУ 7157:2010 визначення електронного видання подається як узагальнююче, а в ДСТУ 3017:2015 — як виокремлене за способом виготовлення. Тому слід знайти «золоту середину», яка б не зважала на особливості мережевого простору, ураховувала технічні аспекти, особливості процесів функціонування в системі соціальних комунікацій (створення, поширення, споживання).

Крім зазначених визначень електронних видань за цільовим призначенням, у національному стандарті порівняно з міждержав-

ним зазначені також такі, як «неперіодичне», «періодичне», «продовжуване», хоча вони наявні в класифікації електронних видань. Можливо, це також пояснюється спробою інтегрувати цей стандарт із стандартом «Видання. Основні види». Також у національному стандарті відсутній термін «мінімальні системні вимоги», який є у міждержавному. Загалом визначення термінів за змістом в обох стандартах майже ідентичні, можна лише зауважити, що в національному вони дещо ємніші.

Що стосується класифікаційних ознак, то в обох стандартах вони ідентичні. Електронні видання можуть бути класифіковані за:

- наявністю друкованого еквівалента;
- цільовим призначенням;
- технологією використання;
- характером взаємодії з користувачем;
- періодичністю;
- структурою.

Види видань за цими ознаками теж майже ідентичні, за винятком деяких відмінностей цільового призначення, періодичності та структури. У національному стандарті виокремлюється 12 видів за цільовим призначенням, натомість у міждержавному — 11. У національному наявне «релігійне» і «популярне», натомість зникає «нормативне виробничо-практичне», а «художнє» в міждержавному стандарті замінюється на «літературно-художнє». До речі, цей перелік видів видань за цільовим призначенням національного стандарту повторюється і в ДСТУ 3017:2015, що більшою мірою відбиває реальний стан видавничого потоку як друкованих, так і електронних видань. Стосовно періодичності, то в національному не зазначено вид «серіальне електронне видання», який наявний у міждержавному. Пояснюється це тим, що термін «серіальне видання» є узагальнюючим для періодичного та продовжуваного. Класифікація видів електронних видань за структурою в національному стандарті містить «одночастинне», «багаточастинне» та «серійне» замість «однотомного», «багатотомного» й «електронної серії» в міждержавному. Незрозумілою є відсутність багатотомного видання в класифікації і наведення його дефініції в розділі «Терміни та визначення понять». При цьому в примітках до багаточастинного зазначається, що воно охоплює багатотомне, серіальне та оновлюване. Можливо логічніше було б подати класифікацію на рівні не тільки видів, а й підвидів, як це здійснено в ДСТУ 3017:2015.

Н. Фіголь (2014), аналізуючи національний стандарт, зазначала, що в ньому не класифікуються електронні видання за аналітико-

синтетичним переробленням інформації та складом основного тексту, немає класифікації за обсягом і форматом. Науковиця дійшла висновку, що вона є неповною і недостатньою (Фіголь, 2014). І в цьому з нею складно не погодитися, навіть з огляду на те, що в ДСТУ3017:2015, що нещодавно набув чинності, здійснено спробу створити стандарт, який охоплював би як друковані, так і електронні видання.

Водночас слід відзначити, що порівняно з міждержавним, національний має логічнішу структуру і ємніші визначення.

Перспективою розвитку стандартизації в галузі термінологічного апарату та класифікації електронних видань є уточнення існуючих термінів (особливо це стосується поняття «електронне видання») та розширення класифікаційних ознак, зважаючи на реалії існування електронних видань у соціокомунікативному просторі. Саме в цьому вбачаються перспективи дослідження означеної теми.

Список посилань

- Бахтурина, Т. А. (2016). Стандарты СИБИД в начале XXI века: обновление и расширение информации. *Научные и технические библиотеки*, 5, 59–76.
- Електронные издания. Основные виды и выходные сведения: ГОСТ 7.83 — 2001. Введ. 2002-07-01. Минск: Межгосударственный совет по стандартизации, метрологии и сертификации, 2002.
- Електронные издания. Основные виды и выходные сведения: ГОСТ Р 7.0.83—2013. Введ. 2014—03—01. Москва: Стандартинформ, 2014.
- Видання. Основні види. Терміни та визначення: ДСТУ 3017 — 95. Чинний від 96-01-01. Київ: Держстандарт України, 1995.
- Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять: ДСТУ 3966-2000. Чинний від 2001-01-01. Київ: Держстандарт України, 2000.
- Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять: ДСТУ 3966-2000. На заміну ДСТУ 3966-2000; Чинний від 2010-07-01. Київ: Держспоживстандарт України, 2010.
- Інформація та документація. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості: ДСТУ 7157:2010. Чинний від 2010-07-01. Київ: Держспоживстандарт України, 2010.
- Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять. ДСТУ 3017:2015. На заміну ДСТУ3017-95; Чинний від 2010-07-01. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016.
- Про стандартизацію. Закон України від 5 черв. 2014 р. № 1315-VII. Відомості Верховної Ради. № 14. ст. 1058.(2014).
- Маркова, В. А. (2010). Книга в соціально-комунікативному просторі: минуле, сучасне, майбутнє: монографія. Харків.
- Петяк, Ю. Ф. (2011). Визначення терміну «електронні видання». *Поліграфія і видавнича справа*, 2, 184–187.

- Солоїденко, Г. І. (2010). *Українська бібліотечна термінологія: стан та основні етапи розвитку, Монографія*. НАН України. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Київ: НБУВ.
- Тимошик, М. (2001). Українські видавничі стандарти: до питання про концепцію розробки і впровадження у практику вітчизняного книговидавництва. *Наукові записки інституту журналістики (Т. 3, с. 41–49)*.
- Фіголь, Н. М. (2014). Класифікація електронних видань. *Технологія і техніка друкарства*, 2, 124–128.
- ISO9707:1991: *Information and documentation –Statistics on the production and distribution of books, newspapers, periodicals and electronic publications*. TC 46. 1991. Retrieved from <http://www.iso.ch/iso/en/>

References

- Bakhturina, T. A. (2016) Standards *SIBID* early 21st century: updating and expansion of information. *Scientific and technical libraries*, 5, 59–76. [in Russian].
- State Standard 7.83 — 2001(2002). *Electronic editions. Basic types and imprint*. Minsk, Mezhsosudarstvenniy sovet postandartizatsii, metrolohii I sertifikatsii. [in Russian].
- State Standard 7.0.83–2013 (2014). *Electronic editions. Basic types and imprint*. Moscow, Standartinform. [in Russian].
- State Standard 3017 — 95 (1995). *Editions. Terms and definitions*. Kyiv, Derzhstandart Ukrainy. [in Ukrainian].
- State Standard 3966-2000 (2000). *Terminology. Principles and working out procedure of standards for terms and definitions*. Kyiv, Derzhstandart Ukrainy. [in Ukrainian].
- State Standard 3966:2009 (2010). *Terminology. Principles and working out procedure of standards for terms and definitions*. Kyiv, Derzhspozhyvstandart Ukrainy. [in Ukrainian].
- State Standard 7157:2010 (2010). *Information and documentation. Editions electronic. Basic types and imprint*. Kyiv, Derzhspozhyvstandart Ukrainy. [in Ukrainian].
- State Standard 3017: 2015 (2016) *Editions. Information and documentation. Basic types. Terms and definitions conceptions*. Kyiv, DP “UkrNDNTs”. [in Ukrainian].
- A law of Ukraine of June 5, 2014 № 1315-VII “On standardization” (2014, 5 June). *Information from the Supreme Council*, No. 31, Art. 1058. [in Ukrainian].
- Markova, V. A. (2010). *A book is in social communication space: past, modern, future*. Kyiv. [in Ukrainian]
- Petiak, Yu. F. (2011). The definition of the term «electronic editions». *Printing and publishing*, 2, 184–187. [in Ukrainian].
- Soloidenko, H. I. (2010). *Ukrainian library terminology: state and basic stages electronic editions*. Kyiv, NBUV. [in Ukrainian].

- Tymoshyk, M. (2001). Ukrainian publishing standards: to the question about conception and introduction in practice of national book industry. *Proceedings of the Institute of Journalism* (Vol. 3, pp. 41–49). [in Ukrainian].
- Fihol, N. M. (2014). Classification of the electronic editions. *Technology and printing technique*, 2, 124–128. [in Ukrainian].
- ISO9707:1991 (1991). *Information and documentation — Statistics on the production and distribution of books, newspapers, periodicals and electronic publications*. Retrieved from <http://www.iso.ch/iso/en/> [in Ukrainian].

UDC 655.4/5:006.74

V. I. Dniprenko, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv
odniprenko@bigmir.net
<http://orcid.org/0000-0001-6167-3389>

ELECTRONIC EDITION AS AN OBJECT OF STANDARDIZATION: BACKGROUND AND FUTURE DEVELOPMENT

The aim of this article is to consider the background and development prospects in the field of standardization of electronic publications.

Research Methodology. The article provides a detailed examination of DSTU (National State Standard) 7157:2010 «Electronic publications. Main types and publisher's imprint» and GOST (National State Standard) 7-83-2001 «Electronic publications. Main types and publisher's imprint».

Results. The relevance of the standardization process in the field of electronic publications is substantiated. The background of this process is considered. The comparative study of DSTU (National State Standard) 7157:2010 «Electronic publications. Main types and publisher's imprint» and GOST (National State Standard) 7-83-2001 «Electronic publications. Main types and publisher's imprint» was carried out in practice. The issues in the field of terminology and classification of electronic publications have been identified. The prospects for the standardization of electronic publications have been determined.

Novelty. The author attempts to examine the main stages in the development of standardization of electronic publications, the existing standards have been analyzed and the prospects for the development of this field have been determined.

The practical significance. The developers of standards can take this analysis into account in further work on standards in the field of electronic publications.

Keywords: *electronic publication, standardization, terminology, classification of publications, DSTU (National State Standard) 7157:2010.*

Надійшла до редколегії 11.09.2017 р.

Розділ 3
ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО
ТА ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Part 3
DOCUMENT SCIENCE
AND INFORMATION ACTIVITY

■ УДК (002+ 347) 004.9

О. О. Вдовина, аспірант, Харківська державна академія культури,
м. Харків

СТРАТЕГІЧНІ ЗАВДАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОВОГО ДІЛОВОДСТВА В КОНТЕКСТІ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУ В УКРАЇНІ

Проаналізовано й охарактеризовано головні тенденції розвитку електронного судового діловодства та його місце в системі електронного державного урядування України. Описано етапи та завдання впровадження електронного діловодства, документообігу в органах судової влади. Визначено головні стратегічні напрями впровадження електронного судового діловодства в контексті Концепції розвитку електронного уряду в Україні та Концепції галузевої програми інформатизації судів.

Ключові слова: *судове діловодство, електронне судове діловодство, електронний документообіг, електронне судочинство, електронне урядування, судова система, інформатизація судів, Україна.*

О. О. Вдовина, аспірант, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ЗАДАЧИ ВНЕДРЕНИЯ ЭЛЕКТРОННОГО СУДЕБНОГО ДЕЛОПРОИЗВОДСТВА В КОНТЕКСТЕ КОНЦЕПЦИИ РАЗВИТИЯ ЭЛЕКТРОННОГО УПРАВЛЕНИЯ В УКРАИНЕ

Проанализированы и охарактеризованы основные тенденции развития электронного судебного делопроизводства и его место в системе электронного государственного управления Украины. Описаны этапы и задачи внедрения электронного судебного делопроизводства, документооборота в органах судебной власти. Определены основные стратегические направления внедрения электронного судебного делопроизводства в контексте Концепции развития электронного управления Украины и Концепции отраслевой программы информатизации судов.

Ключевые слова: *судебное делопроизводство, электронное судебное делопроизводство, электронный документооборот, электронное судопроизводство, электронное управление, судебная система, информатизация судов, Украина.*

О. О. Vdovina, postgraduate student, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

THE STRATEGIC TASKS OF THE IMPLEMENTATION OF ELECTRONIC JUDICIAL PROCEEDINGS IN THE CONTEXT OF THE CONCEPT OF E-GOVERNANCE DEVELOPMENT OF UKRAINE

The main tendencies in the development of electronic judicial proceeding and its place in the system of e-governance of Ukraine are analyzed and

characterized. The stages and tasks of implementation of e-court proceeding and document management in the judicial institutions are described. The main strategic directions of the implementation of e-judicial proceeding in the context of the Concept of the of E-Governance Development of Ukraine and the Concept of the branch program of informational support of courts are defined.

Key words: *legal proceedings, electronic legal proceedings, electronic document management, e-governance, judicial system, informational support of courts, Ukraine.*

Постановка проблеми. Електронний документообіг, створення та функціонування якого базується на сучасних інформаційно-комунікаційних технологіях (ІКТ), є головною складовою електронного урядування, маючи значні переваги, порівняно зі звичним, паперовим документообігом. ІКТ впроваджується в усі сфери суспільного життя, зокрема й у сферу здійснення правосуддя. Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи, положення національних стратегічних документів, законів України «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про електронний цифровий підпис» тощо передбачають, що електронне судочинство, як складова загальнодержавного електронного урядування, є шляхом до поліпшення доступності правосуддя та підвищення його оперативності. Тому головна мета впровадження електронного судочинства — забезпечення ефективності судової системи та якості здійснення правосуддя загалом.

Питанням електронного судочинства як окремого напрямку електронного урядування останнім часом приділяють увагу дедалі більше дослідників, серед котрих: В. Барбара (2006), О. Бринцев (2016), В. Ємельянова (2009), А. Єлістратов, О. Шамрай (2014) та ін. Окремо розглядалися проблеми організації електронного документообігу, захисту та юридичної обґрунтованості електронних документів, проте немало важливих питань, пов'язаних з упровадженням електронного діловодства в судову систему, потребують подальшого дослідження.

Мета статті — проаналізувати та визначити стратегічні напрями впровадження електронного судового діловодства й документообігу в контексті Концепції розвитку електронного урядування в Україні та Концепції галузевої програми інформатизації судів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з Концепцією розвитку електронного урядування, в Україні електронне урядування (е-урядування) розуміється як форма організації державного управління, яка завдяки широкому застосуванню ІКТ сприяє під-

вищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, наданню в дистанційному режимі комплексу державних послуг для людини та громадянина, суспільства, держави та бізнесу (користувачі). Упровадження електронного урядування передбачає реалізацію комплексного й індивідуалізованого підходів до надання державних послуг користувачам без безпосереднього контакту з державними службовцями (деперсоніфікація) (Семенченко, 2009; *Розпорядження Кабінету міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні»*. Чинний від 13.12.2010).

З метою вирішення питань щодо запровадження в Україні системи електронного урядування 24 лютого 2003 № 208 р. прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи “Електронний уряд”», відповідно до якої передбачено створити належні нормативно-правові засади функціонування системи «Електронний уряд», створити умови для оперативного та доступного надання інформаційних послуг громадянам та юридичним особам за допомогою електронної інформаційної системи «Електронний уряд», яка забезпечує: взаємодію органів виконавчої влади між собою, з громадянами та юридичними особами на основі сучасних інформаційних технологій, інтегрувати державні електронні інформаційні ресурси і системи в Єдиний веб-портал органів виконавчої влади (Чирський).

Реалізація ідеї електронного урядування викликає значний інтерес у всьому світі. США, Великобританія, Швеція, Данія, Норвегія, Латвія, Естонія та багато інших країн застосовують або починають застосовувати методи електронного урядування. Зокрема уряд США надає громадянам різноманітні послуги через мережу інтернет: видачу ліцензій, сплату штрафів тощо. В Англії реєстрація фірм потребує заповнення через мережу тільки однієї форми (Абраменко, 2009).

Метою впровадження е-урядування в Україні є розвиток електронної демократії для досягнення європейських стандартів якості електронних державних послуг, відкритості та прозорості влади для людини, громадянина, громадських організацій, бізнесу.

Відповідно до базових положень Концепції галузевої програми інформатизації судів, здійснення організаційного забезпечення діяльності судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи — одне із основних завдань Державної судової адміністрації (ДСА) України. ДСА, як центральний орган виконавчої влади, ді-

яльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України, створює необхідні умови для забезпечення громадян та суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією за допомогою широкого використання ІКТ (*Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції та інших установ судової системи, погоджена Державним агентством з питань науки, інновацій та інформатизації України (лист від 28 серпня 2013 року № 1/06-1-805)*).

Головною метою Концепції є формування умов для створення та функціонування Єдиної судової інформаційної системи, що надає інформаційну й технологічну підтримку судочинству на принципах дотримання балансу між потребою громадян, суспільства і держави у вільному обміні інформацією і необхідними обмеженнями на її розповсюдження. Вона являє собою сукупність нормативно-правових, організаційно-розпорядчих заходів, програмно-технічних та телекомунікаційних засобів, що зумовлюють збирання, оброблення, накопичення, аналіз та зберігання інформації, взаємодію окремих підсистем уніфікованої й взаємопов'язаної через відповідні стандарти та протоколи, програмні інтерфейси, стандарти даних, стандарти документів, мереж, ведення архіву та відповідні управлінські процеси інфраструктури (*Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції та інших установ судової системи, погоджена Державним агентством з питань науки, інновацій та інформатизації України (лист від 28 серпня 2013 року № 1/06-1-805)*).

У контексті Концепції розвитку електронного врядування в Україні головні стратегічні напрями розвитку електронного судового діловодства та документообігу визначено з урахуванням різноманітності існуючих систем електронного документообігу в органах державної влади та органах місцевого самоврядування. Усі вони спрямовані на створення інтегрованої системи електронного документообігу, мета якої — забезпечення руху документів (укази, постанови, закони, розпорядження, повідомлення, звіти, аналітичні довідки тощо), скорочення терміну підготовки та прийняття рішень завдяки автоматизації процесів колективного створення та використання документів в органах державної влади, зокрема в судових установах. Така система є складовою підсистемою («Судове діловодство та документообіг») у структурі Єдиної судової інформаційної системи (*Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції та інших установ судової системи, погоджена*

Державним агентством з питань науки, інновацій та інформатизації України (лист від 28 серпня 2013 року № 1/06-1-805)).

Зважаючи на визначену в Концепції програмну етапізацію впровадження та розвитку системи електронного урядування, яка належить до складних соціальних систем, розглянемо завдання ЕСДД.

На першому етапі розвитку електронного урядування передбачається:

- формування необхідної нормативно-правової та нормативно-технічної бази, зокрема єдиних стандартів, протоколів та регламентів взаємодії суб'єктів електронного урядування, законодавче визначення електронних державних послуг тощо;
- створення Національного реєстру електронних інформаційних ресурсів та веб-сайтів (веб-сторінок) органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- започаткування надання органами державної влади й органами місцевого самоврядування інформаційних та консультаційних послуг фізичним, юридичним особам з використанням мережі інтернет, поглибленою інформатизацією суспільства, держави та бізнесу (Семенченко, 2009; *Розпорядження Кабінету міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні»*. Чинний від 13.12.2010).

Ці завдання є визначальними для формування відповідних напрямів розвитку ЕСДД щодо забезпечення та вдосконалення нормативно-правової, нормативно-технічної бази електронного діловодства й інформатизації традиційного (паперового) діловодства для функціонування веб-порталу судової влади та Єдиного державного реєстру судових рішень.

Концепція електронного урядування складається з двох взаємозалежних та водночас самостійних структур: внутрішня урядова інформаційна інфраструктура, аналог корпоративної мережі, та зовнішня інформаційна інфраструктура, що взаємодіє з громадянами й організаціями. У рамках «електронної держави» інтегруються інформаційні ресурси органів державної влади, а також створюється система онлайн-послуг (Чирський).

Другий етап розвитку електронного урядування спрямовано на розвиток послуг електронного урядування, що охоплюють усі сфери життєдіяльності громадян, організацій та функціонування державних органів: опанування технологій інтерактивної взаємодії органів державної влади з громадянами та представниками бізнесу, можли-

вості двосторонніх комунікацій, здійснення деяких операцій у режимі реального часу.

Третій етап — двостороння взаємодія органів державної влади та органів місцевого самоврядування з людиною та громадянином. Передбачається тиражування та впровадження в широку практику діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування типових технологічних рішень, створення об'єднаних порталів міністерств, відомств, служб тощо, через які можна здійснювати відповідні транзакції. Можливість здійснення основних видів транзакцій в електронній формі завершує перехід до електронно-інформаційного середовища взаємодії (Семенченко, 2009; *Розпорядження Кабінету міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні»*. Чинний від 13.12.2010).

У контексті цих двох етапів визначено стратегічний напрям розвитку ЕСДД, який водночас віддзеркалює положення Концепції галузевої програми інформатизації судів стосовно створення необхідних умов для забезпечення громадян та суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією на основі широкого використання ІКТ. Це — супровід та участь у функціонуванні Єдиної судової інформаційної системи через її підсистеми, що взаємодіють із громадськістю: інтернет-портал; державний реєстр судових рішень; звернення громадян; інформаційний кіоск (*Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції та інших установ судової системи, погоджена Державним агентством з питань науки, інновацій та інформатизації України* (лист від 28 серпня 2013 року № 1/06-1-805)).

У межах четвертого етапу електронного урядування — розвитку та вдосконалення системи електронного урядування — заплановано створення електронної системи органів державної влади, органів місцевого самоврядування на основі єдиних стандартів, а також Єдиний веб-портал електронного урядування як єдину точку доступу до всіх видів послуг для громадян та організацій, що репрезентуватиме весь комплекс електронних державних послуг і надаватиме доступ до них за технологією «єдиного вікна», відповідно до потреб і функціональних аспектів (Семенченко, 2009; *Розпорядження Кабінету міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні»*. Чинний від 13.12.2010).

Згідно з пріоритетними напрямками інформатизації судів, що означено в Концепції галузевої програми інформатизації судів, сформульовано такі напрями розвитку ЕСДД:

- загальні — автоматизація процесів документообігу, зокрема: реєстрації та створення документів; забезпечення технологічних процесів проходження судових справ; контроль дотримання процесуальних термінів; контроль виконання документів; технічне фіксування (аудіо та відеозапис) та протоколювання судового процесу; автоматичний розподіл судових справ до розгляду.
- функціональні — на рівні підсистеми Єдиної судової інформаційної системи «Судове діловодство та документообіг», передбачають забезпечення:
- судового діловодства на всіх етапах судового процесу, починаючи з надходження судової справи до суду, завершуючи її передачею до архіву для зберігання;
- автоматизації процесів проходження процесуальних документів;
- загального діловодства і документообігу внутрішніх та зовнішніх документів;
- процесуального контролю та контролю виконання документів та відстеження життєвого циклу справ та документів;
- обліку та контролю використання бланків суворого звітності під час видачі (виготовлення) копій судових рішень (*Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції та інших установ судової системи, погоджена Державним агентством з питань науки, інновацій та інформатизації України (лист від 28 серпня 2013 року № 1/06-1-805)*).

Таким чином, можна сформулювати головні стратегічні напрями впровадження електронного судового діловодства в контексті Концепції розвитку електронного урядування України та Концепції галузевої програми інформатизації судів.

Забезпечення, вдосконалення нормативно-правової та нормативно-технічної бази СЕДД для створення та функціонування Єдиної судової інформаційної системи, що надає інформаційну та технологічну підтримку судочинству на принципах дотримання балансу між потребами громадян, суспільства і держави у вільному обміні інформацією.

Інформатизація та автоматизація судового діловодства, документообігу для забезпечення функціонування веб-порталу судової влади та Єдиного державного реєстру судових рішень, з можливостями формування інформаційних ресурсів, надання електронних консультаційних послуг фізичним та юридичним особам з використанням мережі інтернет.

Супровід та участь у функціонуванні Єдиної судової інформаційної системи через її підсистеми щодо взаємодії з громадськістю: інтернет-портал; державний реєстр судових рішень; звернення громадян; інформаційний кіоск.

Удосконалення організаційних та технологічних основ ЕСДД з метою інтегрування до захищеної системи міжвідомчого електронного документообігу; до єдиної системи контролю результативності діяльності органів державної влади; єдиної інфраструктури міжвідомчої автоматизованої інформаційної взаємодії та взаємодії державних органів з фізичними та юридичними особами; долучення до впровадження засобів електронних ресурсів та електронних послуг з метою забезпечення віддаленого доступу до інформації про діяльність органів державної влади.

Удосконалення автоматизованої системи документообігу потребує узгодження документів первинного обліку судових справ і матеріалів відповідно до вимог автоматизованої системи з урахуванням норм чинного законодавства, а також затвердження наказів ДСА України, які регламентують питання ведення діловодства та архівної роботи в судах. Крім того, виникає немало практичних питань, що потребують вивчення та залучення до їх вирішення компетентних органів.

Відзначено конкретно-прикладні завдання розвитку й удосконалення ЕСДД для органів судової влади:

- модернізувати комп'ютерне (апаратне, програмне і технологічне) забезпечення систем автоматизованого документообігу в адміністративних судах, оскільки існуюча програма не передбачає тих обсягів інформації, які щодня потрібно вносити в електронну базу, що призводить до збоїв у роботі програми та технічних помилок.
- затвердити технічні регламенти, необхідні для впровадження та функціонування систем електронного документообігу й електронного цифрового підпису в органах судової влади.
- вирішити питання кадрового забезпечення інформаційно-технологічних підрозділів органів судової влади, постійного підвищення кваліфікації їхніх працівників.
- підвищити загальний рівень комп'ютерної грамотності населення, передусім через упровадження нових методів навчання із застосуванням сучасних ІКТ.

Висновки. Отже, вдосконалення ЕСДД має немало напрямів, основним з яких є поліпшення системи електронного документо-

обігу, об'єднання розрізнених систем ведення документації в єдину систему електронного суду, яка вможливило оперативний та безпосередній обмін інформацією між різними гілками судової влади.

Перспективними напрямками подальших досліджень є: структура документної комунікації системи судочинства; інформаційне моделювання системи електронного документообігу в судових установах України; міжнародна взаємодія в напрямі вдосконалення сервісних функцій систем електронного судового документообігу.

Список посилань

- Абраменко, Ю. Ю. (2009). Зарубіжний досвід е-урядування та проблеми його імплементації в Україні. *Публічне адміністрування: теорія та практика*, Електронний збірник наукових праць. 2 (2). Взято з <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2009-02/09ayurp.pdf>
- Барбара, В. П. (2006). Використання комп'ютерних технологій у судочинстві. *Вісник Верховного Суду України*, 1 (65), 36–39
- Бринцев, О. В. (2016). *«Електронний суд» в Україні. Досвід та перспективи*, Монографія. Серія: «Інноваційне суспільство і розвиток законодавства». (с. 72). Харків: Право
- Вдовіна, О. О. (2014). Нормативно-правові засади впровадження автоматизованого судового документообігу. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 4, 29–32
- Вдовіна, О. О. (2015). Використання електронного документообігу в системі судочинства України. *Вісник ХДАК*, 46, 82–91
- Ємельянова, В. (2009). Автоматизована система електронного документообігу «Діловодство суду» — ще один крок до відкритості судів для громадян. *Вісник Вищого адміністративного суду України*, 2, 43–48.
- Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції та інших установ судової системи, погоджена Державним агентством з питань науки, інновацій та інформатизації України (лист від 28 серпня 2013 року № 1/06-1-805)*. Взято з <http://court.gov.ua/49271/>
- Концепція електронного суду України, розроблена Державним підприємством «Інформаційні судові системи» у 2012 році*. Взято з http://kbs.org.ua/files/koncept_d.pdf
- Семенченко, А. І. (Ред.) (2009). *Концепція розвитку електронного урядування в Україні*. Київ
- Положення про автоматизовану систему документообігу суду: Затверджено Рішенням Ради суддів України 26.11.2010 № 30 (у редакції рішення Ради суддів України від 02 квітня 2015 року № 25)*. Взято з <http://court.gov.ua/sudova-vlada/969076/polozhenniapasds>
- Про реалізацію проекту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу: Наказ Державної судової адміністрації України: від 31.05.2013 р., № 72*. Взято з <http://dsa.court.gov.ua/dsa/14/N722013/>

- Розпорядження Кабінету міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні».* Чинний від 13.12.2010. Взято з <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2250-2010-%D1%80>
- Чирський, Ю. В. *Запровадження системи електронного документообігу в Україні.* Взято з <http://old.minjust.gov.ua/7546>
- Шамрай, О. В. (2014). Електронний суд в українському судочинстві: нормативне регулювання та перші практичні здобутки. *Університетські наукові записки*, 3 (51), 174–184

References

- Abramenko, Yu. Yu. (2009). Foreign experience of e-governance and its implementation in Ukraine. *Public Administration: Theory and Practice*, Electronic Collection of Scientific Papers. 2 (2). Retrieved from <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2009-02/09ayypiu.pdf> [In Ukrainian].
- Barbara, V. P. (2006). The use of computer technologies in legal proceedings. *Bulletin of the Supreme Court of Ukraine*, 1 (65), 36-39 [In Ukrainian].
- Brintsev, O. V. (2016). “Electronic Court” in Ukraine. *Experience and perspectives*, Monograph. Series: “Innovative society and the development of legislation”. (p. 72). Kharkiv: Pravo [In Ukrainian].
- Vdovina, O. O. (2014). Regulatory and legal bases for introduction of automated judicial document circulation. *LibraryScience. Documentation. Informology*, 4. 29-32 [In Ukrainian].
- Vdovina, O. O. (2015). The use of electronic document circulation in the legal system of Ukraine. *Bulletin of KhDAK*, 46, 82-91 [In Ukrainian].
- Yemelyanova, V. (2009). The automated system of electronic document circulation “Court administration” is another step towards openness of courts for citizens. *Bulletin of the Higher Administrative Court of Ukraine*, 2, 43-48. [In Ukrainian].
- The concept of the sectoral program of informational support of courts of general jurisdiction and other institutions of the judicial system, agreed by the State Agency for Science, Innovation and Informational support of Ukraine (letter dated August 28, 2013 No. 1 / 06-1-805).* Retrieved from <http://court.gov.ua/49271/> [In Ukrainian].
- The Concept of the Electronic Court of Ukraine, developed by the State Enterprise “Information Law Systems” in 2012.* Retrieved from http://kbs.org.ua/files/koncept_d.pdf [In Ukrainian].
- Semenchenko, A. I. (ed.) (2009). *The concept of e-government development in Ukraine.* Kyiv [In Ukrainian].
- Regulation on the automated system of document circulation of the court: Approved by the Decision of the Council of Judges of Ukraine dated November 26, 2010, No. 30 (as amended by the decision of the Council of Judges of Ukraine*

- dated April 2, 2015, No. 25). Retrieved from <http://court.gov.ua/sudova-vlada/969076/polozhenniapasds> [In Ukrainian].*
- On the implementation of the project on the exchange of electronic documents between the court and participants in the trial: Order of the State Judicial Administration of Ukraine: dated 31.05.2013, No. 72. Retrieved from <http://dsa.court.gov.ua/dsa/14/N722013> / [In Ukrainian].*
- Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Concept of E-Governance Development in Ukraine". Effective from 13.12.2010. Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2250-2010-%D1%80> [In Ukrainian].*
- Chirsky, Yu. V. The introduction of the system of electronic document circulation in Ukraine. Retrieved from <http://old.minjust.gov.ua/7546> [In Ukrainian].*
- Shamray, O. V. (2014). Electronic court in the Ukrainian legal process: normative regulation and first practical achievements. *University Scientific Notes*, 3 (51), 174-184 [In Ukrainian].*

UDK (002+347) 004.9

O. O. Vdovina, postgraduate student, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

svitljahok@gmail.com

THE STRATEGIC TASKS OF THE IMPLEMENTATION OF ELECTRONIC JUDICIAL PROCEEDINGS IN THE CONTEXT OF THE CONCEPT OF E-GOVERNANCE DEVELOPMENT OF UKRAINE

The aim of the paper is to analyze and determine the strategic directions of the implementation of electronic court record keeping and document circulation in the context of the Concept of the development of e-government in Ukraine and the Concept of the sectoral program of informational support of courts.

Research methodology is based on the general scientific approaches and methods, including: source-search, terminological analysis, analytical method, generalization.

Results. The main tendencies in the development of electronic judicial proceeding and its place in the system of e-governance of Ukraine are analyzed and characterized. The stages and tasks of implementation of e-court proceeding and document management in the judicial institutions are described. The main strategic directions of the implementation of e-judicial proceeding in the context of the Concept of the E-Governance Development of Ukraine and the Concept of the branch program of informational support of courts are defined. The most important tasks are concerned with such problems as modernization of computer equipment, approval of technical regulations for the development of electronic document management systems in judicial

institutions, improving the computer skills of court personnel, raising the overall level of computer literacy of the population.

Novelty. An attempt is made in this paper to analyze the faults and problems of informational support of legal proceedings; to show the advantages and prospects of implementation of electronic document management systems in Ukrainian courts.

The practical significance. The material of this paper may be useful to students and postgraduates studying information and documentation science, as well as for practical workers of Ukrainian legal proceedings.

Key words: *legal proceedings, electronic legal proceedings, electronic document management, e-governance, judicial system, informational support of courts, Ukraine.*

Надійшла до редколегії 27.07.2017 р.

УДК 378.147.091.33-025.14

Н. С. Кравець, кандидат технічних наук, доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків

МЕТОД ВІДБОРУ ІГРОВИХ МЕХАНІК ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ В НАВЧАЛЬНИХ ГЕЙМІФІКОВАНИХ СИСТЕМАХ

Розглянуто базові визначення ігрових механік, запропоновані різними фахівцями. Наведено огляд публікацій, у яких досліджуються класифікація ігрових елементів, теорія і практика їх використання в електронному навчанні. Описано методи вибору ігрових механік, акцентуючи увагу на освітньому контексті. Проаналізовано результати статистичних досліджень уподобань користувачів систем онлайн-навчання. Досліджено методи відбору ігрових механік для використання в навчальних гейміфікованих системах.

Ключові слова: ігрові механіки, гейміфікація, освітні технології, гейміфікована система, онлайн-навчання.

Н. С. Кравец, кандидат технических наук, доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

МЕТОД ОТБОРА ИГРОВЫХ МЕХАНИК ДЛЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В ОБУЧАЮЩИХ ГЕЙМИФИЦИРОВАННЫХ СИСТЕМАХ

Рассмотрены базовые определения игровых механик, предложенные различными специалистами. Приведен обзор публикаций, в которых исследуются классификация игровых элементов, теория и практика их использования в электронном обучении. Описаны методы выбора игровых механик, акцентируя внимание на образовательном контексте. Проанализированы результаты статистических исследований предпочтений пользователей систем онлайн-обучения. Исследованы методы отбора игровых механик для использования в обучающих геймифицированных системах.

Ключевые слова: игровые механики, геймификация, образовательные технологии, геймифицированная система, онлайн-обучение.

N. S. Kravets, Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

THE METHOD OF SELECTION OF GAME MECHANICS FOR USE IN GAMIFIED TRAINING SYSTEMS

The paper considers the basic definitions of game mechanics, proposed by various experts. This paper presents a review of publications, which examines the classification of game elements, theory and practice of their use in e-learning. The article also describes the methods of selection with game mechanics, focusing on the educational context. The results of statistical studies of users' preferences of online learning have been analyzed. The article studies the methods of selection of game mechanics for use in gamified training systems.

Key words: game mechanics, gamification, educational technology, gamified system, online learning.

Постановка проблеми. Щороку онлайн-освіта набуває дедалі більшої популярності. Великі університети створюють власні курси на масових платформах, наприклад, Coursera, упроваджують дистанційний напрям в освіті й починають використовувати хмарні сховища для доступу студентів до онлайн-лекцій та університетських бібліотек. У світі виникає немало програмних додатків і технологій електронного навчання. Але текст, аудіо- й навіть відео, з якого складається більшість сучасних онлайн-курсів, студентам також можуть набриднути. У результаті курс завершують лише наймотивованіші, а це часто менше 40%. Гейміфікація стає вирішенням цієї проблеми: вона надає нової мотивації, звертається до базових психологічних потреб людини через ігрові механіки. Зрозумівши це, розробники освітнього контенту почали активно використовувати їх. Фахівці виокремлюють до п'ятдесяти ігрових механік, різняться уявлення про те, що є ігровою механікою. Для створення гейміфікованої навчальної системи необхідно сформулювати критерії відбору механік або принцип сортування за спаданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фахівці консалтингової компанії «Оксфорд аналітика» у 2016 р. випустили доповідь під назвою «Гейміфікація і майбутнє освіти» (2016, с. 4), у якій зазначили: основна перевага гейміфікації — свобода, що надається учням і вчителям. Ідеться про свободу докладати зусилля, помилятися, експериментувати та самовиражатися — це може бути особливо цінним для учнів, котрі відчувають себе обмеженими традиційними методами навчання. Також у доповіді здійснено порівняльний аналіз навчальних ігор і класифікацію ігрових елементів. Інтернет-спільнота професіоналів, зайнятих в індустрії електронного навчання eLearning Industry in French, розміщує на своєму ресурсі безліч матеріалів (Majumdar, 2016, June; Pappas, 2016, January; Adriotis, 2014) про практичне застосування ігрових механік в онлайн-навчанні. В електронному виданні «Як гейміфікація перетворює форму навчання» (Pappas, 2016) фахівці, котрі реалізували успішні інноваційні проекти у сфері гейміфікації, наводять приклади успішної гейміфікації навчального процесу та надають поради щодо використання ігрових механік у неігровому контексті.

Розробники гейміфікованих навчальних програм виокремлюють від трьох до п'ятдесяти ігрових механік (Bunchball, 2010; Schonfeld, 2010, August; Лебедева, 2016). Бренда Братуейт і Ян Шрайбер (2009, с. 17) подають ігрові елементи як тріаду: динаміка, механіка, естетика. Кевін Вербах (2015, с. 58) розрізняє три категорії ігрових елементів: динаміки, механіки та компоненти. Поняття ігрової механіки в комп'ютерній грі (Oxford Analytica, 2016; Arnab, 2015; Bhasin, 2014)

відрізняється від аналогічного поняття в гейміфікованій системі (Arnab, 2015; Bhasin, 2014; Deterding, 2011; Raymer, 2011).

Мета статті — розглянути методи відбору ігрових механік, рекомендовані різними фахівцями, та запропонувати критерії їх відбору в гейміфікованій системі. Гейміфікація визначається як надбудова над реальністю (містить ігровий дизайн), від якої можна в будь-який момент відмовитися, тому класифікації ігрових елементів, які придатні для створення відеоігор, не завжди доцільні для розробки освітньої гейміфікованої системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ігрові елементи класифікують різними способами. Автори книги «Виклики для геймдизайнерів» (Brathwaite, Schreiber, 2009, р. 2) визначають геймдизайн як процес створення ігрового контенту і правил. Як базова пропонується модель MDA: механіка-динаміка-естетика. Якщо механіка — це правила, а динаміка — це гра, то естетика — задоволення (або відсутність такого) у процесі гри, відчуте гравцем. Дизайнери запитують, якої естетики вони хотіли б досягти, визначають динаміку, що повинна викликати це відчуття, і потім обирають механіку, яка б створила потрібну динаміку. Цей підхід доцільний під час розробки відеоігор, але не для гейміфікованих навчальних систем, зважаючи на відмінності між іграми та гейміфікацією, наведені в праці (Кравець, 2017, с. 201).

Розробники мобільних гейміфікованих додатків компанії SCVNGR пропонують, відповідно до завдань, поставлених перед проектом, обирати ігрову механіку з колоди (близько п'ятдесяти штук). При цьому під ігровими механіками розуміються ті елементи гри, які роблять її цікавою та захоплюючою. Проект SCVNGR (Schonfeld, 2010, August) ставить собі за мету розмежувати ігрову механіку на окремі елементи: деякі позначити як базові (віртуальні товари, статуси й досягнення), інші складніші елементи, які можуть містити базові, наприклад, механіка «призначеної зустрічі», «теорія поступового подання інформації» — як складені. Пропонується вибирати механіки з колоди залежно від поставлених завдань.

Фахівці компанії Bunchball (Bunchball, 2010), розробника платформи для гейміфікації, виокремлюють десять основних ігрових механік, які можна комбінувати для підвищення мотивації користувачів і досягнення бізнес-цілей:

1. Миттєвий зворотний зв'язок.
2. Прозорість, індивідуальні та командні профілі, що відображають прогрес у режимі реального часу.
3. Цілі (короткострокові та довгострокові, з указаною цінністю).
4. Бейджі як свідчення досягнень.

5. Рівні (визначення рівня гравця в межах його спільноти, що свідчить про довгострокові або фіксовані досягнення).
6. Легкість адаптації (привабливий інтерфейс і докладні інструкції).
7. Конкурс (командний та індивідуальний) як заохочення до конкуренції.
8. Співробітництво (обмін знаннями, внесок членів команди в загальний успіх групи).
9. Співтовариство (обмін інформацією про досягнення).
10. Бали як матеріальні, вимірні докази досягнень або віртуальна валюта.

Усі ці десять механік успішно використали розробники гейміфікованої освітньої платформи для вивчення іноземної мови *Lingualéo* (Лебедева, 2016) з метою вирішення таких проблем: сприяння мотивації користувачів, відображення результатів навчання, конкуренції з аналогічними навчальними платформами.

Маріго Рафтопоулос, засновник і генеральний директор компанії *Strategic Games Lab*, консультант кількох технологічних інкубаторів стартапів (Pappas, 2014, р. 12), стверджує, що найефективнішим використанням гейміфікації в навчанні є створення узагальнюючого контексту й наратива, після чого необхідно вибрати найдоцільніші ігрові елементи.

Автори доповіді «Гейміфікація і майбутнє освіти» (Oxford Analytica, 2016) визначають механіку гри як сукупність правил, що забезпечує зворотний зв'язок і створює ігровий процес. Ігрова механіка є основою ігрового контенту та характеризується трьома атрибутами: типом (зворотний зв'язок, прогрес тощо), перевагами (залученість, задоволення, лояльність тощо), відповідністю типам гравців за Бартлом (кілери, кар'єристи, дослідники, соціалізатори). Ці характеристики ігрових механік не допоможуть у виборі, оскільки переваги в більшості з них збігатимуться (наприклад, 99,9% механік сприяють збільшенню залученості), а психологічний тип гравця не є стійкою характеристикою (поведінка гравця зазвичай змінюється в процесі гри).

Кевін Вербах (2015, с. 58–60), практично упорядкувавши колоду з 50 елементів, виокремлює три категорії ігрових елементів, застосованих у гейміфікації: динаміки, механіки та компоненти. Вони впорядковані за зменшенням їх абстрактності. Кожна механіка — це спосіб досягнення однієї або кількох динамік, а кожен компонент пов'язаний з одним або кількома елементами високого рівня.

Вищий рівень абстракції — динаміки. Динаміки — це загальні аспекти гейміфікованої системи, на які потрібно зважати та якими

слід керувати, але які неможливо безпосередньо використати під час гри. Найважливіші ігрові динаміки: обмеження (ліміти або вимушені компроміси); емоції (допитливість, дух суперництва, розчарування, щастя); наратив (послідовна, безперервна сюжетна лінія); прогрес (розвиток гравця); відносини (соціальні взаємодії, що формують почуття товариства, статусу й альтруїзму).

Механіки — основні процеси, які керують діями та сприяють залученості гравця. Можна виокремити десять важливих ігрових механік: завдання (загадки або будь-які інші завдання, які потребують певних зусиль для їх вирішення); шанс (елементи випадковості); змагання; співробітництво; зворотний зв'язок; накопичення ресурсів; нагороди за певні дії та досягнення; операції (торговельні операції між гравцями, безпосередньо або через посередників); ходи (почергова участь різних гравців); стан перемоги.

Компоненти — це конкретніша форма, яку приймають механіки й динаміки. П'ятнадцять важливих ігрових компонентів: досягнення, аватари, бейджі, битви з босами (найскладніші випробування), колекціонування, битви, доступ до контенту, подарунки, рейтинги лідерів, рівні, бали, квести, соціальний профіль, команди, віртуальні товари.

Відповідно до класифікації Кевіна Вербаха, ігрові елементи в *Lingualeo* ілюструє схема (рис.1).

Lingualeo — успішний міжнародний проект, використання методів гейміфікації якого допомогло збільшити залученість користувачів. Але головна складова успіху гейміфікованої навчальної системи — це не сама технологія, а ставлення учнів до неї. Розробники платформи онлайн-навчання *TalentLMS* (Adriotis, N. 2014, May) здійснили опитування серед своїх користувачів, студентів різного віку з метою з'ясування того, які методи гейміфікації вони воліють використовувати в онлайн-курсах. У результаті найпопулярнішими названі ігрові механіки (рис. 2), що відповідають інтересам усіх чотирьох типів гравців за Бартлом: дослідження, накопичення, змагання, спілкування.

Учені з Університету Уейк-Форест і Амстердамського університету проаналізували (Piotrowski, Krzmar, 2017), як інтерактивні елементи в книгах впливають на увагу й запам'ятовування тексту дітьми. В експерименті брали участь 78 дошкільнят, котрим запропонували почитати одну й ту саму цифрову книгу: для однієї групи включили інтерактивні елементи, а для іншої — вимкнули. Учасники першої групи активно використовували інтерактивні елементи, хоча

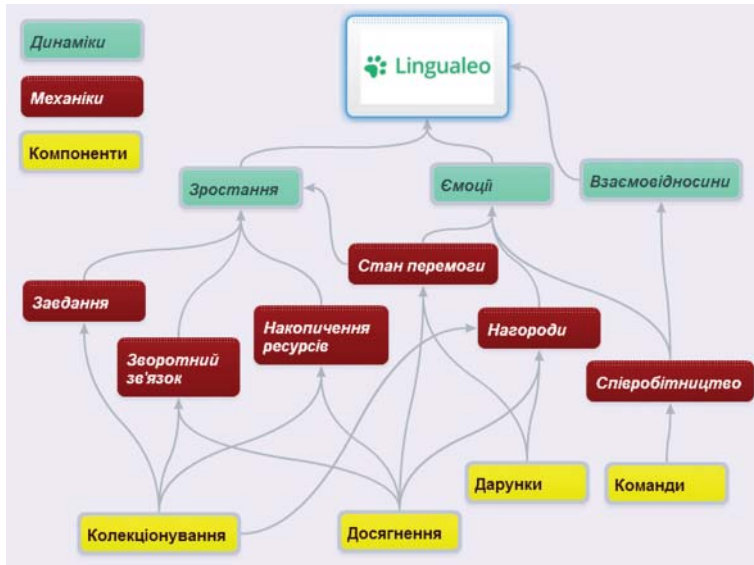

Рис. 1. Категорії ігрових елементів, використаних у Lingualeo.

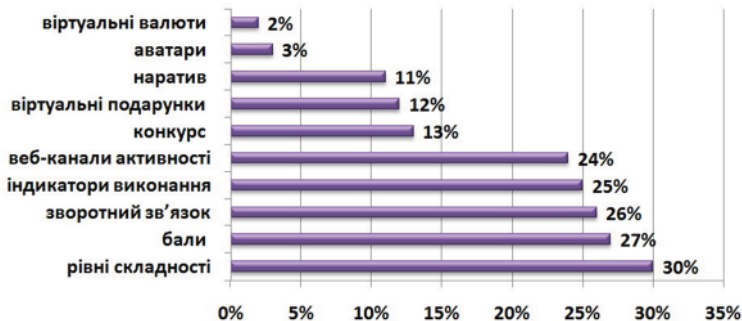

Рис. 2. Рейтинг методів гейміфікації за результатами опитування TalentLMS.

більшість дітей спочатку ознайомила з текстовим вмістом сторінки. В обох групах рівень розуміння тексту був однаковим, проте діти, котрі читають інтерактивну книгу, виявляли менше уваги. Автори дослідження радять виробникам цифрових книг надати можливість відключати інтерактивність, що відповідає одному з основних складових визначення гейміфікації — добровільності.

Висновки. Для вибору ігрових механік, придатних для навчальної електронної системи, спочатку необхідно вивчити майбутню аудиторію, далі визначити цілі, яких допоможе досягти гейміфікація, наприклад, змусити учня мислити й дозволити безпечно оцінити наслідки прийнятих рішень. Після цього необхідно вибрати загальний контекст залежно від віку та інтересів учнів, потім відібрати ігрові механіки. Механік має бути кілька, потрібно зважати на цілі гейміфікації, популярність серед цільової аудиторії, уподобання чотирьох типів гравців. Крім того, у гейміфікованій навчальній системі повинні бути наявні механіки, що реалізують переваги цієї технології, які компенсують недоліки традиційної системи освіти (Кравець, 2017, с. 201), наприклад, нелінійна траєкторія викладання матеріалу, миттєвий зворотний зв'язок, поступове подання інформації тощо.

Предметом подальших досліджень може бути використання ігрових механік у дизайні онлайн-ресурсу для змішаного навчання.

Список посилань

- Вербах, К. и Хантер, Д. (2015). *Вовлекай и властвуй: Игровое мышление на службе бизнеса*. Москва: Манн, Иванов и Фербер.
- Кравець, Н. (2017). Етапи створення гейміфікованої системи для використання у навчальному процесі ВНЗ. *Вісник Харківської державної академії культури*. Серія: Соціальні комунікації, Збірник наукових праць, 50, 198-206. Харків: Харківська державна академія культури.
- Лебедева, Н. (2016, Март 23). Геймификация — интервью с основателем компании «Gamification Now!». *The WALL*. Взято из <http://thewallmagazine.ru>
- Adriotis, N. (2014, May 7). *Features & updates gamification survey results*. *TalentLMS*. Retrieved from <https://www.talentlms.com/blog/gamification-survey-results>
- Arnab, S., Lim, T., Carvalho, M. B., Bellotti, F., Freitas, S., Louchart, S. & De Gloria, A. (2015). Mapping learning and game mechanics for serious games analysis. *British Journal of Educational Technology*, 46 (2), 391–411.
- Bhasin, K. (2014, January 27). Gamification, Game-based Learning, Serious Games—Any Difference. *Learning Solutions Magazine*.
- Brathwaite, B. & Schreiber, I. (2009). *Challenges for game designers*. USA: Nelson Education.
- Bunchball, I. (2010). Gamification 101: an introduction to the use of game dynamics to influence behavior. *White paper*. Retrieved from <http://www.bunchball.com/>
- Deterding, S., Dixon, D., Khaled, R. & Nacke, L. (2011, September 28–30). *From game design elements to gamefulness: Defining «gamification»*. In Proceedings of the 15th international academic MindTrek conference: Envisioning future media environments (pp. 9–15). ACM. Tampere, Finland.
- Maidment, P. (Ed.) (2016). *Gamification and the future of education*. UK: Oxford Analytica. World Government Summit. Retrieved from <http://www.oxan.com>

- Majumdar, A. (2016, June). *5 game elements that create effective learning games*. Majumdar Arunima. Retrieved from <https://elearningindustry.com/>
- Pappas, C. (2014). *How Gamification Reshapes Learning*. Free eBook. Retrieved from <https://elearningindustry.com/free-ebooks>
- Pappas, C. (2016, January). *6 Tips To Gamify Compliance Online Training Courses*. Retrieved from <https://elearningindustry.com/>
- Piotrowski, J. T. & Krcmar, M. (2017, May). *Reading with hotspots: Young children's responses to touchscreen stories* (Vol. 70, pp. 328–334). Computers in Human Behavior.
- Raymer, R. (2011, September). *Gamification: using game mechanics to enhance eLearning*. (Vol. 2011). NY, USA: eLearn, 9, Article 3.
- Schonfeld, E. (2010, August 25). *SCVNGR's secret game mechanics playdeck*. TechCrunch. Retrieved from <https://techcrunch.com>.

References

- Werbach, K. and Hunter, D. (2015). *Involve and conquer: Gaming Thinking in the Service of Business*. Moscow: Man, Ivanov i Ferber. [In Russian].
- Kravets, N. (2017). Stages of creating a gamified system for use in the educational process of the university. Kharkiv State Academy of Culture. *Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture*. Series: social communications, Collection of scientific works, 50, 198–206. [In Ukrainian].
- Lebedeva, N. (2016, March 23). Gamification — an interview with the founder of «Gamification Now!». *The WALL*. Retrieved from <http://thewallmagazine.ru>. [In Russian].
- Adriotis, N. (2014, May 7). *Features & updates gamification survey results*. TalentLMS. Retrieved from <https://www.talentlms.com/blog/gamification-survey-results>. [In English].
- Arnab, S., Lim, T., Carvalho, M. B., Bellotti, F., Freitas, S., Louchart, S. and De Gloria, A. (2015). Mapping learning and game mechanics for serious games analysis. *British Journal of Educational Technology*, 46 (2), 391–411. [In English].
- Bhasin, K. (2014, January 27). Gamification, Game-based Learning, Serious Games—Any Difference. *Learning Solutions Magazine*. [In English].
- Brathwaite, B. and Schreiber, I. (2009). *Challenges for game designers*. USA: Nelson Education. [In English].
- Bunchball, I. (2010). *Gamification 101: An introduction to the use of game dynamics to influence behavior*. White paper. Retrieved from <http://www.bunchball.com>. [In English].
- Deterding, S., Dixon, D., Khaled, R. and Nacke, L. (2011, September 28-30). *From game design elements to gamefulness: Defining «gamification»*. In Proceedings of the 15th international academic MindTrek conference: Envisioning future media environments (p. 9–15). ACM. Tampere, Finland. [In English].
- Maidment, P. (Ed.) (2016). *Gamification and the future of education*. UK: Oxford Analytica. World Government Summit. Retrieved from <http://www.oxan.com>. [In English].

- Majumdar, A. (2016, June). *5 game elements that create effective learning games*. Majumdar Arunima. Retrieved from <https://elearningindustry.com>. [In English].
- Pappas, C. (2014). *How gamification reshapes learning*. Free eBook. Retrieved from <https://elearningindustry.com/free-ebooks>. [In English].
- Pappas, C. (2016, January). *6 tips to gamify compliance online training courses*. Retrieved from <https://elearningindustry.com>. [In English].
- Piotrowski, J. T. and Krcmar, M. (2017, May). Reading with hotspots: Young children's responses to touchscreen stories (Vol. 70, pp. 328–334). *Computers in Human Behavior*. [In English].
- Raymer, R. (2011, September). *Gamification: Using game mechanics to enhance eLearning* (Vol. 2011). NY, USA: eLearn, 9, Article 3. [In English].
- Schonfeld, E. (2010, August 25). *SCVNGR's secret game mechanics playdeck*. TechCrunch. Retrieved from <https://techcrunch.com>. [In English].

UDC 378.147.091.33-025.14

N. S. Kravets, Candidate of Technical Sciences, Associate Professor Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

kravets_n@list.ru

<http://orcid.org/0000-0002-6753-3333>

THE METHOD OF SELECTION OF GAME MECHANICS FOR USE IN GAMIFIED TRAINING SYSTEMS

The aim of this article is to analyze the methods of selection of game mechanics recommended by various experts, and to propose criteria for the selection of game mechanics in the gamified system.

Research methodology. Eight relevant publications on the subject (monographs, scientific journal and newspaper articles) have been reviewed.

Results. There are many software applications and technologies of e-learning at present. The article studies the methods of selection of game mechanics for use in gamified training systems. Gamification becomes a solution to this problem: it gives a new motivation, appeals to the basic psychological needs of a person using the game mechanics. Experts identify up to fifty game mechanics, different ideas about what game mechanics is. The article also describes the following methods of selection with game mechanics, focusing on the educational context:

- study future audience;
- determine goals that will help achieve gamification, for example, to make a student think and allow to assess safely the consequences of decisions;
- select a shared context depending on the age and interests of students;
- take away game mechanics.

The mechanics should be somewhat, you need to consider:

- the goal of gamification,
- the popularity among the target audience
- preferences of four types of players.

Additionally, a gamified training system needs to be mechanics that take advantage of this technology which will compensate for the shortcomings of the traditional system of education, for example, the nonlinear trajectory of teaching material, instant feedback, and gradual presentation of information.

Novelty. In this paper an attempt is made to suggest criteria for the selection of game mechanics in a gamified training system.

The practical significance. Ukrainian educators may find the information contained in this article useful for implementation of game elements or gamified systems in the academic process.

Key words: *game mechanics, gamification, educational technology, gamified system, online learning.*

Надійшла до редколегії 23.03.2017 р.

■ УДК [002.1-028.27:316.77]:004.738.5

К. Ю. Редька, аспірант, Харківська державна академія культури, м. Харків

СИСТЕМА ЕЛЕКТРОННО-ДОКУМЕНТАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА ІНТЕРНЕТ

Розглядаються умови застосування електронно-документальної комунікації в мережі інтернет, властивості документальної комунікації та електронних інтернет-ресурсів. Визначено інтегративні властивості інтернету й електронних документів, що є основою для програмних розробок та їх застосування в різних сферах інформаційних ресурсів.

Ключові слова: документ, документальна комунікація, інформаційна комунікація, інтернет-комунікація.

К. Ю. Редька, аспирант, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

СИСТЕМА ЭЛЕКТРОННО-ДОКУМЕНТАЛЬНОЙ КОММУНИКАЦИИ И ИНТЕРНЕТ

Рассматриваются условия применения электронно-документальной коммуникации в сети интернет, свойства документной коммуникации и электронных интернет-ресурсов. Определены интегративные свойства интернета и электронных документов, являющихся основанием для программных разработок и их применения в различных сферах информационных ресурсов.

Ключевые слова: документ, документальная коммуникация, информационная коммуникация, интернет-коммуникация.

K. Yu. Redka, postgraduate student, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

THE SYSTEM OF ELECTRONIC DOCUMENT COMMUNICATION AND THE INTERNET

The article deals conditions of use of electronic document communication on the Internet. The paper touches upon the issue of the characteristic features of document communication and electronic online resources, including web library. The author determines the integrative features of the Internet and electronic documents being the basis for software development and their applications in various fields of public life (education, trade, the economy, the protection of rights, etc.).

Key words: document, document communication, information communication, online libraries.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві інформація про певні явища та події фіксується на матеріальних носіях, які набувають форми документа. Натомість головною інформаційною роллю документа є його комунікаційні властивості, особливо важливі в бібліотекознавстві, бібліографознавстві, книгознавстві, докумен-

тознавстві тощо. Актуальність проблеми зумовлена тим, що документні комунікації дедалі помітніше характеризують суть невпинної глобалізації, яка охоплює різні сфери інформаційних ресурсів. Документально-комунікаційні системи впливають на сучасний стан суспільства та зміни в ньому загалом, особливо документальні ресурси в мережі інтернет, адже документи — один з найважливіших елементів функціонування документальної комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему документальної комунікації розглядали І. О. Золотарьова, В. І. Артем'єв, Г. Г. Асєєв, Ю. М. Столяров, А. В. Соколов, А. А. Соляник, Н. Б. Зиновьева, Л. П. Шевякова, Н. М. Кушнаренко та ін. Проте проблема ролі системи документальної комунікації в мережі інтернет висвітлена недостатньо.

Мета статті — проаналізувати поняття «документальна комунікація» та систему електронної документальної комунікації в мережі інтернет. Для досягнення мети потрібно вирішити такі **завдання**: охарактеризувати документально-комунікаційну систему як складову процесів онлайн-комунікації; описати ознаки, властивості, параметри та функції документальних потоків та масивів у мережі інтернет; визначити місце й функції бібліотечних онлайн-потоків та масивів у системі документальної комунікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні науковці (дослідники М. А. Василик (2004), О. П. Коршунов (2009), А. В. Соколов (2002)) розглядають документ як носій інформації, засіб її передачі в просторі та важливий елемент соціальної комунікації. Дослідник Ю. Н. Столяров (2009, с. 113) вивчає категорію «документа» в контексті управлінської, правової, організаційної систем, а також як «спосіб презентації соціальності», «спосіб сучасної комунікації». Тому комунікаційна — одна з найважливіших, значущих функцій документа. Документ, як засіб спілкування, що використовується в професійному та приватному житті індивіда, може відіграти ключову роль для учасників комунікаційного процесу.

На думку О. П. Коршунова (2009, с. 213), документ відрізняється від звичайної інформації. За допомогою певних атрибутів можливо «ідентифікувати зафіксовану на матеріальному носіїв інформацію», отже, долучити документ до певного виду соціальної комунікації.

Загалом термін «документальний» повинен позначати те, що складається з документів, а словосполучення «документальна комунікація» — трактуватися як «комунікація, що складається з документів». Проте комунікація — це не лише документи, тому що

елементарна структура соціальної інформаційної комунікації передбачає три елементи: мовець, реципієнт і канал комунікації між ними. Документ — канал комунікації, по якому інформація передається від комуніканта до реципієнта. Отже, у документальній комунікації документ виконує функції одного з елементів, а властивості документальної комунікації полягають у тому, що каналом передачі повідомлення є сам документ, а можливість його передачі може обмежуватися особливостями матеріальної форми документа, незначною доступністю або складністю його переміщення (пересилання, транспортування).

Особливості каналу в документальній комунікації можуть відрізнятися: документ як канал передачі інформації; певні суспільні інститути як засоби передачі документів; документальні повідомлення (тобто повідомлення, зафіксовані в документах). Відповідно, в документальній комунікації каналами є соціальні інститути та системи, через які передаються самі документи.

А. А. Соляник (2000, с. 72) пропонує таку класифікацію документальних систем: генеративні, транзитні й термінальні. Генеративні документні комунікаційні системи — ті, які забезпечують створення документів: авторські колективи, наукові та навчальні заклади, видавництва, редакції ЗМІ, друкарні, теле- й радіокомпанії, студії звукозапису, фото- й кіностудії, ІТ-компанії тощо. Транзитні документальні комунікаційні системи — рух документів, їх транспортування: посередницькі агентства, центри електронної доставки документів, установи книжкової торгівлі, поштові відділення, кур'єрські служби, провайдери комп'ютерних мереж тощо. Термінальні документальні комунікаційні системи призначені для збирання та зберігання документів, організації їх використання: бібліотеки, архіви, органи НТІ, музеї, аудіо- та відеотеки, власники комп'ютерних серверів тощо. Таким чином, документальні комунікаційні системи — це окремі підсистеми документальних комунікацій суспільства загалом. Останні різноманітні та відрізняються характером комуніката (передається тільки інформація з документа або сам документ); наявністю й видами комунікаційних посередників (пошта, видавництво, книжкова торгівля, бібліотеки, канцелярії, архіви), призначенням документа, який передається (для опублікування або використання з особистою або службовою метою). Відповідно, передача документів здійснюється на основі комунікаційних параметрів інтернет-мережі, саме яка формує глобальний інформаційно-комунікативний простір. Цей простір визначає кілька рівнів його дослідження: кому-

нікаційний (технічний апаратний і технологічний програмний) і комунікативний (антропоцентричний). Усі рівні комунікації в інтернеті перебувають у системно-функціональних взаємозв'язку та взаємозалежності.

Різноманітність форматів комунікації в інтернеті зумовлює безліч варіантів трактувань поняття. Є. І. Горошко зазначає: «Якщо розглядати змістовний аспект Мережі, то зазвичай до неї належать сервіси інтернету — певні послуги, що надаються Мережею» (Горошко, 2009, 2, с. 82). «При цьому основою їх класифікації є не тільки технологічні чинники, правила й особливості обміну даними (протоколи), а й соціальні потреби користувачів Мережі, заради яких вони створювалися й розвивалися» (Горошко, Жигалина, 2010, с. 112).

А. В. Соколов пропонує підхід, який актуальний з позиції загальних проблем диференціації інтернету (Соколов, 2002, с. 163). На думку вченого, інтернет — це глобальний комунікаційний канал, що забезпечує у всесвітньому масштабі передачу мультимедійних повідомлень (комунікаційно-просторова функція); відіграє роль загальнодоступного сховища інформації, всесвітньої бібліотеки, архіву, інформаційного агентства (комунікаційно-часова функція); допоміжного засобу соціалізації й самореалізації особистості та соціальної групи завдяки спілкуванню із зацікавленими партнерами тощо (Соколов, 2001, с. 192).

Мережеві структури ХХІ ст., як онлайнові, так і офлайнові, засвідчують повернення до ієрархічної організації взаємодії. Саме тому інтернет — це інформаційно-комунікативна технологія, технічна основа якої — глобальна інформаційна комп'ютерна мережа, що об'єднує локальні мережі, шлюзи, сервери й комп'ютери, використовує єдиний набір правил і процедур (протоколів), що регулюють порядок здійснення зв'язків між ними; всесвітня система комп'ютерної комунікації, яка відбувається за допомогою мови машинних кодів у різних формах і забезпечує комунікативні можливості; інформаційно-комунікативний простір, що формується на основі апаратної й програмної інфраструктур у результаті процесів комунікації всіх суб'єктів.

Інтернет як глобальна система має структурну ієрархію (Горошко, 2009, с. 84): його елементи — системи нижчого рівня (глобальна Мережа складається з локальних мереж; інтернет-користувачі — окремі люди; МТБі — окремі комп'ютери, лінії комунікації, сервери тощо). Тому електронні бібліотеки та документи, що в них зберігаються, також мають ієрархічну систему. Інтернетівський фонд, як

і бібліотечний, складається з документів: www-технології називають документом зміст будь-якого файлу, незалежно від інформації, розміщеної в ньому (гіпертекстовий документ, частина документа, ілюстрації, програма або її частина). Електронні інформаційні ресурси — це документи й масиви документів в інформаційних системах. Користувачі інтернету в більшості випадків є не тільки споживачами, а й водночас виробниками, створюють не тільки тексти, а й сайти, здійснюючи певну технічну роботу. Головні інтеграційні ролі Мережі — спілкування, доставка інтернет-документа користувачеві, обмін інформацією (не тільки документальною, а й інтерактивною). Файлові онлайн-сервіси — одна зі складових документально-комунікаційної системи, яка водночас є елементом інформаційно-комунікаційної системи.

Застосування інформаційних технологій у бібліотечній, освітній, правовій сферах зумовило виникнення інтернет-сервісів, що надають читачам віддалений доступ до художньої, наукової, технічної, юридичної, архівної літератури. Бібліотеки можуть об'єднуватися в єдину мережу, формуючи значну географічно розподілену базу цифрового контенту. Основна частина контенту формується за допомогою ручного оцифрування фізичних носіїв із застосуванням сканерів. Існує багато інших цифрових форматів, призначених для зберігання електронних документів, найвідоміший — розробка SDK (інструментарій розробника) для підтримки впровадження електронних книг у форматі Fiction Book (FB) в один із сервісів.

Електронна книга у FB — одноформатна. Також спроектовано формат індексного файлу, який зберігає метадані про вихідний FB-документ, отримані в результаті обробки оригінального документа, рендерингу й поділу документа на сторінки. Індексний файл містить розміщення фрагментів XML документа, який має три розділи: *description* — фрагмент з описом документа; *binary* — фрагменти із зображеннями в оригінальному документі; *page* — фрагменти документа, де починаються й закінчуються сторінки, отримані в результаті рендерингу із заданими параметрами розміру сторінки, відступів і шрифту. Натомість інформація про розміщення фрагменту документа XML надає можливості виокремлювати потрібний фрагмент інформації з оригінального документа та якісно транспортувати потрібну частину.

На основі аналізу поняття «документальна комунікація» та системи електронної документальної комунікації в мережі інтернет можна сформулювати такі **висновки**. Багатокомпонентні властивос-

ті інтернет-ресурсів, зокрема інформативність, когнітивність, комунікативність (спілкування та обмін інформацією), технологічність (комп'ютерна, мережева), відіграють важливу інтеграційну роль у документальній комунікації. Сучасним можливостям інтернету, у контексті його застосування для документальної комунікації, притаманні атрибутивні властивості для обміну інформацією в соціумі та безпосередньо в Мережі. Водночас суспільство, яке формує окремі онлайн-ресурси, впливає на інтернет-комунікацію, як на свою підсистему, підпорядковує та зазнає зворотних впливів.

Список посилань

- Василик, М. А. (2004). Наука о коммуникации или теория коммуникации? К проблеме теоретической идентификации. *Актуальные проблемы теории коммуникации*, Сборник научных трудов. (с. 4–11). Санкт-Петербург: Издательство СПбГПУ.
- Горошко, Е. И. (2009). *Информационно-коммуникативное общество в гендерном измерении*, Монография. Харьков: ФЛП Либуркина Л. М.
- Горошко, Е. И., Жигалина, Е. А. (2010). Виртуальное жанроведение: устоявшееся и спорное. *Вопросы психолингвистики*, 12, 105–124.
- Кашкин, В. Б. (2000). *Введение в теорию коммуникации*. Воронеж: Издательство ВГТУ.
- Конечная, В. П. (2004). *Социология коммуникации*. Москва: Международный университет Бизнеса и Управления.
- Коршунов, О. П. (2009). *Библиографоведение. Основы теории и методологии*. О. П. Коршунов (Ред.). Москва: Издательство ФАИР.
- Соколов, А. В. (2002). *Общая теория социальной коммуникации*. Санкт-Петербург: Издательство Михайлова В. А.
- Соколов, А. В. (2001). *Социальные коммуникации*. Москва: Профиздат.
- Соляник, А. А. (2000). *Документні потоки та масиви*. Харків: ХДАК.
- Столяров, Ю. Н. (2009). *Документный ресурс*. Москва: Либерия.

References

- Vasilik, M. A. (2004). Communication science or communication theory? To the problem of theoretical identification. *Current issues of communication theory*, Collection of research papers. (pp. 4–11). Saint-Petersburg: Publishing house of SPbSPU. [In Russian].
- Goroshko, E. I. (2009). *Information and communication society in the gender dimension*, Monograph. Kharkov: FLP Liburkina LM. [In Russian].
- Goroshko, E. I., Zhigalin, E. A. (2010). Virtual genre: well-established and controversial. *Issues in psycholinguistics*, 12, 105–124. [In Russian].
- Kashkin, VB (2000). *Introduction to the communication theory*. Voronezh: Publishing house of VSTU. [In Russian].
- Konetskaya, V. P. (2004). *Sociology of communication*. Moscow: Intern. University of Business and Management. [In Russian].

- Korshunov, O. P. (2009). *Bibliography. Fundamentals of theory and methodology*. O. P. Korshunov (Ed.). Moscow: FAIR Publishing House. [In Russian].
- Sokolov, A. V. (2002). *General theory of social communication*. St. Petersburg: Publishing house Mikhailova V. A. [In Russian].
- Sokolov, A. V. (2001). *Social Communications*. Moscow: Profizdat. [In Russian].
- Solianik, A. A. (2000). *Document streams and cohorts*. Kharkiv: KhDAC. [In Ukrainian].
- Stolyarov, Yu. N. (2009). *Document resource*. Moscow: Liberia. [In Russian].

UDC [002.1-028.27:316.77]:004.738.5

K. Yu. Redka, postgraduate student, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv
katvit@ukr.net

THE SYSTEM OF ELECTRONIC DOCUMENT COMMUNICATION AND THE INTERNET

The aim of the article is to demonstrate the theoretical and methodological levels of use of electronic document communication on the Internet and the characteristic features of document communication and electronic online resources, including web library.

Research methodology. The article provides a detailed examination of contemporary theories of social communications: an integration of Internet applications in the framework of the system decisions; an integration of the tools of the collective work of the system of electronic document and communication systems.

Results. The article emphasizes that the system of electronic document communication and integration are of a global nature, as it covers the automation functions of almost the entire world and is an important area of quick process-oriented changes occurring in the modern industrial and post-industrial society. The author determines the integrative features of the Internet and electronic documents being the basis for software development and their applications in various fields of public life (education, trade, the economy, the protection of rights, etc.). The development trends of the systems of electronic document communication, namely this category of funds is now being considered as part of the infrastructure of enterprises; an integration of functions of the system of electronic document communication with the control system of the Internet content and enterprise portals.

Novelty. The main aspects of the support for the integrated models of interaction, the support for the concept that is implemented in terms of document communication, the ability to work with mobile platforms in web-based solutions have been specified.

The practical significance. The relevance of the study of the Internet technology of document management communication due to the introduction of innovative technologies is proposed.

Keywords: *document, document communication, information communication, online libraries, online communication.*

Надійшла до редколегії 29.06.2017 р.

УДК 05: 27

Ю. Д. Мусієнко, аспірант, Харківська державна академія культури, м. Харків

РЕЛІГІЙНІ ПРАВОСЛАВНІ ЖУРНАЛИ ЯК СКЛАДОВІ ДОКУМЕНТАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Розглянуто та проаналізовано релігійні православні періодичні видання України, основні характеристики православних журналів та тенденції розвитку їх видання в історичному та сучасному вимірах. Проаналізовано сучасні українські електронні православні журнали, які наявні в інтернет-мережі.

Ключові слова: *інтернет-видання, релігійні періодичні видання, православні журнали, інтернет-видання, електронні православні журнали України.*

Ю. Д. Мусиенко, аспирант, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

РЕЛИГИОЗНЫЕ ПРАВОСЛАВНЫЕ ЖУРНАЛЫ КАК СОСТАВЛЯЮЩИЕ ДОКУМЕНТАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕЛИГИОЗНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ

Рассмотрены и проанализированы религиозные православные периодические издания Украины, основные характеристики православных журналов и тенденции развития их издания в историческом и современном измерениях. Проанализированы современные украинские электронные православные журналы, которые представлены в интернет-сети.

Ключевые слова: *интернет-издания, религиозные периодические издания, православные журналы, электронные православные журналы Украины.*

Yu. D. Musienko, postgraduate student, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

RELIGIOUS ORTHODOX JOURNALS AS A COMPONENT OF DOCUMENTATION SUPPORT OF THE ACTIVITIES OF RELIGIOUS ORGANIZATIONS

This paper deals with the Orthodox religious periodicals of Ukraine. It describes the main characteristic features of the Orthodox journals and development trends of their publication in the historical and contemporary dimensions. The author analyzes contemporary Ukrainian Orthodox electronic journals that are presented on the Internet network.

Key words: *Internet-publications, religious periodicals, Orthodox journals, electronic Orthodox journals of Ukraine.*

Постановка проблеми. Інформування про перебіг релігійних процесів, що відбуваються в державі, здійснює релігійна журналістика. Релігійній тематиці присвячені не тільки спеціальні (релігійно-церковні), а й загальноукраїнські видання.

Фахівці підкреслюють: Україна належить до країн, де християнські традиції та культура впродовж віків відігравали важливу роль, незважаючи на те, що тривалий період панування комуністичного режиму значно послабив старі релігійно-соціальні засади суспільства. Хоча ще до проголошення незалежності 1991 р. в Україні вже розпочалося релігійно-духовне відродження, яке супроводжувалося складними процесами міжконфесійного протистояння. Протягом останнього десятиліття важливого значення в цьому процесі набули релігійні засоби масової інформації, переважно газети й журнали (Антошевський).

Періодичні видання — важлива складова документаційного забезпечення релігійних організацій (конфесій, єпархій, церков), як і організаційні інституції: архіви, бібліотеки, канцелярії тощо. Вони спрямовані супроводжувати та реалізовувати головні функції релігійних організацій: інформаційну, популяризаторську, комунікативну та ін.

Православні періодичні видання розглядали та вивчали фахівці з журналістики, однак не зацікавили фахівців-документознавців. Водночас сучасний стан документаційного забезпечення релігійних організацій, зокрема православних, свідчить про зростаючу роль періодики й особливо журналів у розвитку православних поглядів на сучасне суспільство, зокрема їхніх електронних аналогів в інтернет-мережі.

Мета статті — проаналізувати сучасний стан православних журналів та їхніх електронних аналогів в інтернет-просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню періодичних видань релігійного профілю присвячено немало наукових публікацій з журналістики, В. Ігнатієнко, А. Животко, І. Левицький та ін. висвітлювали історію релігійних журналів, аналізували українську релігійну періодику, переважно діаспори. На важливості питань релігійної журналістики акцентували автори наукових публікацій Ю. Комінко, А. Юраш, С. Губенко, А. Бойко, О. Чиркова, І. Жердева та ін., більшість з котрих також розглядали церковно-релігійну пресу в історичному аспекті. Сучасні проблеми розвитку релігійної преси набули висвітлення в статтях Т. Антошевського, І. Швець, а також у дисертаціях А. В. Юраша, котрий визначив завдання релігійної преси (Юраш, 1996); І. М. Скленера, який досліджував релігійну пресу України, зокрема видання католицьких і православних Церков як сегмента сучасної української журналістики (Антошевський; Різун, 2002; Склена, 2008).

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед головних завдань релігійної періодики, згідно з А. В. Юрашем (1996), наявні такі: роз'яснювати релігійну доктрину з метою підтримки релігійних переконань вірян; популяризувати основи релігійного вчення для іншоконфесійної та атеїстичної аудиторії, здійснювати теологічну, церковно-історичну полеміку та дискусії; інформувати прибічників цього віросповідання та всіх, хто потенційно цікавиться релігійною проблематикою, про різні аспекти церковного життя; оцінювати з позицій певної ідеології (політичних, економічних, культурних тощо) події всіх сфер життєдіяльності суспільства задля формування специфічно церковного погляду на ці проблеми.

Релігійна преса пропагує богословську доктрину конкретної Церкви або релігійної громади, яка є її засновником, а також оцінює суспільні, економічні, культурні процеси з позиції цієї громади. Основні завдання релігійної преси — переконання читачів у догмах і засадах християнської віри (відповідно до богословського вчення конкретної Церкви), інформування багатьох вірян про релігійно-церковні події та формування ставлення до суспільно-політичних, культурологічних, моральних тем з позиції релігійного вчення конкретної Церкви. Виокремимо такі типи періодичних видань у сучасній релігійній пресі України: загальноцерковні, єпархіальні, видання монаших Чинів і Громад; видання, присвячені провідній тематиці — молодіжній, науковій, суспільно-релігійній, які мають самостійний статус, та ін. (Скленар, 2008).

Розвиток православних релігійно-церковних журналів пов'язують з відновленням української державності в 1917–1918 рр., з прийняттям у квітні 1991 р. Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (Про свободу совісті та релігійні організації, 1991).

В історичному аспекті в релігійно-церковній пресі виокремлюють українську православну релігійно-церковну пресу, початок якої в центральних і східних землях України пов'язують з Російською православною церквою, яка впродовж XIX і початку XX ст. була в тих умовах російською за мовою та ідеологією. Офіційні органи Російської православної церкви були «Єпархіальныя Ведомости», які виходили друком з 1860 рр. при кожній єпископській кафедрі: «Херсонскія Єпархіальныя ведомости» (в Одесі з 1860 р.), «Кіевскія Єпархіальныя Ведомости» (з 1861р.), «Черниговскія ...» (з 1861 р.), «Подольскія ...» (у Кам'янці-Подільському з 1862 р.), «Полтавскія...» (з 1863 р.), з 1867р. «Харьковскія ...», «Таврическія ...» (у Сімферополі), «Волынскія ...» (в Житомирі), з

1872 р. «Екатиринославскія ...» і з 1877 р. «Холмско-Варшавскій Єпархіальний Вестникъ». Крім офіційних повідомлень та інформації, у цих виданнях друкували проповіді, студії на богословські й релігійні теми, а також матеріали з місцевої історії та етнографії. Науковим журналом були «Труды Киевской Духовной Академіи» (з 1860 р.). Недовго виходили друком загальнорелігійні часописи «Духовный Вестникъ» та «Духовный Дневникъ» (обидва в Харкові, у 1860 рр.). Допоміжну роль відігравали, зокрема в складанні проповідей священниками, київський місячник «Проповеднический Листокъ» та тижневик Київської духовної семінарії «Руководство для сельскихъ пастырей» (з 1860 р.). Політично-релігійним часописом був «Почаевскій Листокъ» (з 1887 р.), орган чорносотенного «Союза Русского Народа». Українською мовою друкувався частково журнал Свято-Богородицького Братства в Холмі «Холмская Русь» (з 1912 р.) (Кубійович, 1955–2003).

З відновленням української державності в 1917–18 рр. почали виходити друком релігійно-церковні журнали в різних містах України. Міністерство віросповідань УНР друкувало офіціоз «Віру та Державу» (1918 р.) і «Слово» (з жовтня 1918 р.). У Києві публікувався «Київ. Православний Вісник», у Житомирі — «Світець», у Запоріжжі — «Церковний Вісник», у Волині — з 1917 р. «Православна Волинь». З постановом УАПЦ Всеукраїнська православна церковна Рада видавала в Харкові журнал «Церква й життя» (1927–1928 рр.); органом митрополита Пімена був двомісячник «Український Православний Благовісник» (1925–1932 рр.), органом Всеукраїнської Православної Автокефальної Церкви — «Церковні Вісті» (1927р.). Але пізніше діяльність УАПЦ була припинена.

З 1931 р. православні єпархії й парафії на центральних і східних українських землях, і з 1945 р. також на західних українських землях розповсюджувався опублікований у Москві «Журнал Московской Патриархии», який з 1946 р. виходив друком українською мовою у Львові й з 1971 р. в Києві як орган екзарха Російської православної церкви для України, місячник «Православний Вісник» (у 1946–48 рр. під назвою «Єпархіальний Вісник»), призначений для Львівської єпархії. Ці журнали друкувалися невеликими накладками. Значно численніша за назвами й накладками була антирелігійна преса УРСР, як і в усьому СРСР (Кубійович, 1955–2003).

Аналіз історичних фактографічних відомостей дозволяє сформулювати висновок: православні журнали і православна церква вільніше розвивалися на українських землях, що перебували під владою

інших держав та/або були частиною в межах української діаспори. Серед місць видання православних журналів за роки ХХ ст. відзначимо такі: Польща (Волинь, Варшава), Закарпаття (Буковина), Чехословаччина, США (українська еміграція), Канада (українська еміграція), Аргентина та Бразилія (українська еміграція), Європа (Англія та Німеччина) (українська еміграція), Австралія й Нова Зеландія (українська еміграція). Переважну більшість журналів друкували на території Польщі (Волинь, Варшава), а також представники української діаспори в США (Чикаго, Філадельфія) та Канаді (Вінніпег) (Кубійович, 1955–2003).

Активний розвиток релігійних періодичних видань, зокрема й православних, розпочався після прийняття в квітні 1991 р. Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», ст. 22 якого надала юридичне право релігійним організаціям «<...> виготовляти, експортувати, імпортувати й розповсюджувати предмети релігійного призначення, релігійну літературу та інші інформаційні матеріали релігійного змісту» (Швець, 2012, с. 412).

Загалом православні періодичні видання представлені в Україні багатьма різноманітними журналами, бюлетенями. У них переважають катехитично-повчальні, моралізаторські матеріали, проповіді, новини церкви; лише деякі надають суспільній тематиці належну увагу. На думку фахівців, найнетерпимішими до інших конфесій є видання УПЦ МП, у яких критикуються «неканонічні» православні та уніати; УПЦ КП також критикує, але переважно УПЦ МП за промосковську позицію, а деякі нетрадиційні конфесії переважно зневажливо ставляться до традиційних церков. Проте часто в газетах чи журналах традиційних церков наявні застереження щодо діяльності сект, новітніх релігійних рухів, сатаністів, особливо це стосується впливу останніх на молодь (Антошевський).

Наприклад, серед періодичних видань УПЦ КП — журнал «Інформаційний бюлетень УПЦ КП», у якому публікують новини, офіційні матеріали та критичні статті щодо інших конфесій, насамперед УПЦ МП; також є матеріали соціального змісту. «Інформаційний бюлетень» складається з офіційних повідомлень, відомостей про діяльність Предстоятеля УПЦ КП Патріарха Філарета та дайджесту статей інших видань. Усі газети й журнали є україномовними, за винятком «Інформаційного бюлетеня», у якому трапляються російськомовні статті, передруковані з інших видань (Антошевський).

За конфесійною ознакою в Україні домінує православ'я, що становить 52,2% загальної кількості релігійних осередків вірян країни

(Антошевський). Діяльність православ'я в Україні в радянський період висвітлювали різні журнали, серед яких особливе місце посідає «Православний вісник» загальноцерковного спрямування. Спочатку він друкувався як «Епархіальний вісник», заснований у 1946 р. у Львові. Пізніше журнал перейменували на «Православний вісник»; деякий час (1958–1968 рр.) часопис не виходив друком, а в 1970 р. почав друкуватися в м. Київ. Правонаступниками «Православного вісника» вважають себе церкви православної конфесії: УПЦ МП, УПЦ КП й УАПЦ. З 1992 р. під керівництвом Інформаційного управління Київської патріархії «Православний вісник» стає офіційним виданням УПЦ КП; журнал виходить один раз на два місяці й має статус науково-богословського видання (Антошевський; Швець, 2012, с. 416).

Виявленню кращих журналів допомагає Фестиваль православних ЗМІ, започаткований у 2009 р., який регулярно визначає найкращі періодичні видання за рік і рекомендує їх до читання та розповсюдження. Так, у 2012 р. Координаційна рада СІПВ УПЦ розглянула та затвердила перелік ЗМІ, рекомендованих для загальноцерковного поширення, серед періодики яких такі журнали: «Православний вісник», «Труды КДА», «Академический летописец», «Православие и медицина», «Самарянка», «Фамилия», «Отрок. UA», «Живой родник», «Радость моя», «Шишкин лес», «Капельки», «Богдан». Кандидатами на отримання грифа «рекомендовано Синодальним інформаційно-просвітницьким відділом УПЦ» стали київські журнали «Православний вісник» і «Фамілія», донецьке молодіжне видання «Радість моя», новий український журнал, який виходить друком у Бердянську, «Лоза» (Швець, 2012, с. 417).

У 2012 р. УПЦ КП з благословення Високопреосвященнішого Іоана, митрополита Черкаського й Чигиринського засновано перше україномовне православне видання для жінок — альманах «Симфонія», який виходить друком один раз на рік. Вдало підібраний різноманітний матеріал висвітлює духовні традиції, надає поради стосовно сімейних стосунків і виховання дітей, налагодження побуту, поліпшення здоров'я тощо (Швець, 2012, с. 414).

На думку фахівців, за роки незалежності релігійна преса відродилася, сформувалася та посіла свою нішу в медіа-просторі України. Більшість часописів на високому професійному рівні дотримує позиції своїх засновників, має електронну версію, співпрацює зі світськими ЗМІ. Водночас, згідно з даними Державного департаменту в справах національностей та релігій, деякі церкви та релігійні грома-

ди не мають друкованого періодичного видання, зареєстрованого на території України (Швець, 2012, с. 420).

Тобто сучасні тенденції функціонування православних релігійних журналів, як і періодичних видань інших конфесій — це поширення їх інтернет-видань (або електронних журналів).

Однак фахівці відзначають недостатньо розвинуту присутність християнських (православних і католицьких) церков та їхніх журналів в інтернеті. Багато з видань УПЦ мають електронну пошту й лише деякі — свої веб-сайти, проте вони нерегулярно оновлюються. З усіх конфесій чи не найякіснішою є сторінка Римо-Католицької Церкви, дещо гіршими — сторінки УПЦ МП, УПЦ КП, УАПЦ, УГКЦ. Багато друкованих видань не мають навіть електронної пошти. Найчисельнішою є мережа протестантських інтернет-сторінок (РІСУ вдалося нарахувати понад 100). Крім християнських, в Україні виходить друком незначна кількість мусульманських (в Києві та Криму) і єврейських (на півдні та сході України й у Львові) релігійних видань, у яких переважають матеріали повчального та обрядового змісту, а також є новинні (Антошевський).

Згідно з аналізом електронних релігійних ЗМІ, на прикладі декількох видань, переважно із західно-українського регіону, розглянемо загальні тенденції розвитку та перспективи релігійних інтернет-видань в Україні (Різун, 2002, с. 177).

Так, у Західному регіоні України домінуючою релігійною структурою є Українська греко-католицька церква (УГКЦ), яка й друкує періодичні видання, зокрема журнали. Деякі з періодичних видань УГКЦ мають власні інтернет-сторінки, на яких у той чи інший спосіб розміщують електронну версію свого видання. До них відноситься часопис «Місіонер» як достатньо відоме католицьке видання, але через брак коштів електронна версія цього видання міститься на інтернет-сторінці відділу приватизації Франківської райдержадміністрації м. Львів, що фактично є благодійною акцією цієї структури. Часопис розміщують на інтернет-сторінці повністю, насамперед для того, щоб з ним могли ознайомлюватися читачі із-за кордону. Одну з характерних особливостей функціонування інтернет-сторінок періодичних видань можна побачити на веб-сайті римо-католицького журналу «Слово з нами» (є також у російськомовній версії) (Різун, 2002, с. 179).

Відповідно до результатів аналізу¹ стану сучасних журналів спрямування та наявності їхніх електронних версій в інтернеті, ба-

1 <http://festzmi.org/node/998>

зуючись на відборі кращих за визначенням Фестивалю православних ЗМІ (2012–2013), отримано такі результати.

Назва	Стисла характеристика	Інтернет-адреса
«Православний вісник»	Офіційний журнал УПЦ, друкує Київська єпархія. В інтернеті є веб-сторінка з рекламою на веб-сайті УПЦ, електронної версії журналу немає, наявна тільки електронна адреса	http://orthodox.org.ua/page/zhurnal-%C2%ABpravoslavniiv%D1%96snik%C2%BB
«Труды КДА»	Журнал наукових праць з богослов'я. Виходить друком з благословення Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського й всієї України. В інтернеті є веб-сторінка на веб-сайті Київської духовної академії і семінарії Української православної церкви, є електронна версія з наданням вільного доступу до електронних випусків журналу.	http://kdais.kiev.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=37&Itemid=38
«Академический летописец»	Студентський журнал Київської духовної академії і семінарії Української православної церкви. В інтернеті є електронна версія з наданням вільного доступу до електронних випусків журналу.	http://kdais.kiev.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=39&Itemid=39
«Віра і честь»	Офіційне друковане видання синодального відділу УПЦ з взаємодії зі Збройними Силами та іншими військовими формуваннями України, видає Київська єпархія. В інтернеті є 2 веб-сторінки з рекламою друкованих випусків.	http://orthodoxy.org.ua/term/zhurnal-vira-i-chest http://kapelan.org.ua/category/zhurnal-veray-chest/
«ФОМА в Україні»	Журнал для широкого загалу, є веб-сайт журналу.	http://foma.in.ua/
«Самарянка»	Православний жіночий журнал, видається Дніпропетровською єпархією. В інтернеті є веб-сайт журналу.	http://samaryanka.in.ua/

«Фамілія»	Журнал для всієї сім'ї. В інтернеті є сторінка на сайті інтернет-магазину з анотаціями випусків журналу як реклама для отримання друкованої версії.	http://pravnet.in.ua/periodika/zhurnal-familiya.html
«Отрок. UA»	Православний журнал для молоді, друкує Київський Свято-Троїцький Іонінський монастир. В інтернеті є веб-сайт з наданням вільного доступу до електронних випусків журналу.	http://otrok-ua.ru/ua/main.html
«Шишкин лес»	Дитячий пізнавальний журнал, друкують Горлівська єпархія, Донецька єпархія. В інтернеті є веб-сайт журналу.	http://shishkinles.ru/parents/journal/ukraine/
«Капельки»	Дитячий пізнавальний журнал, публікує Харківська єпархія, електронного видання немає	--
«Богдан»	Дитячий журнал, друкує Дніпропетровська єпархія. В інтернеті є сторінка з рекламою на веб-сайті УПЦ, електронної версії немає, наявна електронна адреса.	--

Висновки. Православні журнали публікуються, як і раніше, у різних регіонах України, переважно в друкованих версіях. Сучасні тенденції поширення електронних журналів (або інтернет-видань) паралельно з їхніми друкованими аналогами характерні для більшості релігійних періодичних видань, зокрема й для православних журналів; вони подібні до тих, що є в інших християнських журналів (греко-католицьких та римо-католицьких). Характерні ознаки — різноманітність за цільовим та читацьким призначенням і тенденції до поширення користувацької аудиторії завдяки розміщенню журналів на ресурсах в інтернет-просторі як окремих веб-сайтів (або порталів), веб-сторінок, інтернет-реклами журналу.

Перспективи подальших досліджень полягають в аналізі електронних періодичних видань з релігійної проблематики, що виходять друком не тільки в Україні, а й у зарубіжних країнах; їх порівняльних характеристиках на технологічному та змістовому рівнях у контексті інформаційно-документаційного забезпечення релігійних організацій.

Список посилань

- Антошевський, Т. *Релігійні мас-медіа в Україні*. Взято з http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/9808/
- Балаклицький, М. (2010). *Публіцистика українських протестантів у книжково-му форматі*. Вісник Харківської державної академії культури, Збірник наукових праць, 29, 164–165. Харків.
- Глава УГКЦ про католицькі ЗМІ в Україні. Взято з <http://www.credo-ua.org/2011/06/46908>
- Кубійович, В. (Ред.). (1955–2003). *Енциклопедія українознавства: Словникова частина*. Наукове товариство імені Шевченка. Париж; Нью-Йорк: Молоде життя; Львів; Київ: Глобус. Взято з <https://uk.wikipedia.org/>
- Жердева, И. В. (2012). Современная православная периодика Украины: историография проблемы. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 32, 333–335.
- Издательская деятельность. Взято из <http://www.arraid.org/ru/index.php?page=chet&butt=1>
- Комінко, Ю. М. *Релігійна тематика на сторінках українських загально-національних видань*. Взято з <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1455>
- Періодичні релігійні видання*. Взято з <http://ure-nline.info/encyclopedia/periodychni-religijni-vydannya/>
- Про видання*. Взято з <http://www.credo-ua.org>
- Про свободу совісті та релігійні організації*. (1991). № 988-XII. Відомості Верховної Ради УРСР, 25, 283. Київ.
- Різун, Т. Б. (2002). *Релігійні електронні видання в Україні*. Поліграфія і видавнича справа, 39. Взято з <http://uadpub.uad.lviv.ua/pvs/39/33.pdf>
- Скленар, І. М. (2008). *Сучасна релігійна преса України: типологія, характеристика, домінанти*. (Автореф. дис. канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.04). Київський національний університет імені Т. Шевченка, Інститут журналістики. Київ.
- Швець, І. М. (2012). *Відродження релігійної преси в Україні (1991–2011 рр.)*. IV-та міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства» (25 жовтня 2012 р.). Львів. Взято з <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/16552/1/41-411-421.pdf>.
- Юраш, А. В. (1996). *Українська Церква в контексті сучасних політико-конфесійних та комунікативних процесів (історико-політологічний аспект)*. (Автореф. дис. канд. політ. наук.). Львівський державний університет імені І. Франка. Львів.

References

- Antoshevskiy, T. *Religious mass media in Ukraine*. Retrieved from http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/9808/ [In Ukrainian].
- Balaklytskyi, M. (2010). *Publicistic Ukrainian Protestants in the book format. Bulletin of Kharkiv State Academy of Culture, Collection of scientific works*, 29, 164–165. Kharkiv. [In Ukrainian].
- Head of the UGCC on Catholic Mass Media in Ukraine*. Retrieved from <http://www.credo-ua.org/2011/06/46908> [In Ukrainian].
- Kubiiiovych, V. (Red.). (1955–2003). *Encyclopedia of Ukrainian Studies: Dictionary part*. Scientific Society named after Shevchenko. Paris; New York: Molode zhyttia; Lviv; Kyiv: Hlobus. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/> [In Ukrainian].
- Zherdeva, I. V. (2012). Modern Orthodox periodicals in Ukraine: historiography of the problem. *Scientific works of the Historical Faculty of Zaporizhzhya National University*, 32, 333-335. [In Russian].
- Publishing Activities*. Retrieved from <http://www.arraid.org/ru/index.php?page=chet&butt=1> [In Russian].
- Kominko, Yu. M. *Religious subjects on the pages of Ukrainiannational editions*. Retrieved from <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1455> [In Ukrainian].
- Periodical religious editions*. Retrieved from <http://ure-nline.info/encyclopedia/periodychni-religijni-vydannya/> [In Ukrainian].
- On editions*. Retrieved from <http://www.credo-ua.org> [In Ukrainian].
- On Freedom of Conscience and Religious Organizations*. (1991). № 988-XII. Bulletin of Verkhovna Rada of UkSSR, 25, 283. Kyiv. [In Ukrainian].
- Rizun, T. B. (2002). *Religious electronic editions in Ukraine*. Polygraphy and publishing, 39. Retrieved from <http://uadpub.uad.lviv.ua/pvs/39/33.pdf> [In Ukrainian].
- Sklenar, I. M. (2008). *Modern religious press of Ukraine: typology, characteristics, dominant* (Abstract of master's thesis social communication: 27.00.04). Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of Journalism. Kyiv. [In Ukrainian].
- Shvets, I. M. (2012). *Revival of Religious Press in Ukraine (1991-2011)*. 4th International Scientific and Practical Conference “Modern Problems of the Library’s Activities in the Information Society” (October 25, 2012). Lviv. Retrieved from <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/16552/1/41-411-421.pdf>. [In Ukrainian].
- Yurash, A. V. (1996). *Ukrainian Church in the Context of Contemporary Political-Confessional and Communicative Processes (Historical and Political Aspects)*. (Abstract of master's thesis). Ivan Franko National University of Lviv. Lviv. [In Ukrainian].

UDC 05: 27

Yu. D. Musienko, postgraduate student, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

julia10192@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0002-9768-8061>

RELIGIOUS ORTHODOX JOURNALS AS A COMPONENT OF DOCUMENTATION SUPPORT OF THE ACTIVITIES OF RELIGIOUS ORGANIZATIONS

The aim of this paper is to analyze the current state of the Orthodox religious periodicals in Ukraine, as well as the development trends of their electronic versions on the Internet.

Research methodology. Major publications on the subject (research papers, theses, electronic publications) were reviewed. Factual and statistical data were widely drawn from the information and reference books, reports, and religious materials published on the websites of the dioceses and churches.

Results. It has been revealed that the religious press was sufficiently studied by experts-journalists, noting their revival at present and the formation of a separate segment in the media space. The author sums up the content and functional features of the Orthodox journals, along with newspapers and almanacs. The paper emphasizes inadequate dissemination of religious journals, including the Orthodox ones. The analysis of the Orthodox electronic journals and their comparative analysis with the print media enabled to generalize the conclusions on their further development and improvement.

Novelty. The paper attempts to reveal the features of the modern development of the Orthodox journals, compared with other Christian analogues; reflect the presence the online journals of the Orthodox profile on individual sites, web pages, and online advertising.

The practical significance. The employees of organizational structures of religious organizations (libraries, archives, offices) can find information contained in this paper useful. The research can contribute to religious organizations to enhance information and their communication functions.

Key words: *Internet-publications, religious periodicals, Orthodox journals, electronic Orthodox journals of Ukraine.*

Надійшла до редколегії 20.06.2017 р.

Розділ 4
ЖУРНАЛІСТИКА
ТА ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Part 4
JOURNALISM
AND MASS COMMUNICATION

■ УДК 070:021.8](734)

О. О. Косачова, кандидат наук із соціальних комунікацій, старший викладач кафедри телерепортерської майстерності, Харківська державна академія культури, м. Харків

БІБЛІОТЕЧНА ЖУРНАЛІСТИКА ПІВНІЧНОГО РЕГІОНУ США: АКТУАЛЬНІ ПОДІЇ ТА МЕТОДИКА ЇХ ВИСВІТЛЕННЯ

Проаналізовано прес-релізи та новини на веб-сайтах найбільших і найважливіших бібліотек США: Нью-Йоркської публічної бібліотеки, Бібліотеки Конгресу США, Бостонської громадської бібліотеки й бібліотеки Гарвардського та Йельського університетів. На основі аналізу бібліотечних анонсів Нью-Йоркської публічної бібліотеки виявлено жанрове, тематичне й географічне різноманіття актуальних новин США, що належать до сфери бібліотечної журналістики. Актуальність, суспільна значимість та освітній потенціал бібліотечних новин США свідчать про необхідність використання зарубіжного досвіду в бібліотечній журналістиці України.

Ключові слова: бібліотечна журналістика, новина, прес-реліз, бібліотеки США, бібліотечна журналістика США, Нью-Йоркська публічна бібліотека.

О. О. Косачева, кандидат наук по социальным коммуникациям, старший преподаватель кафедры телерепортерского мастерства, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

БИБЛИОТЕЧНАЯ ЖУРНАЛИСТИКА СЕВЕРНОГО РЕГИОНА США: АКТУАЛЬНЫЕ СОБЫТИЯ И МЕТОДИКА ИХ ОСВЕЩЕНИЯ

Проанализированы пресс-релизы и новости на сайтах крупнейших и важнейших библиотек США: Нью-Йоркской публичной библиотеки, Библиотеки Конгресса США, Бостонской общественной библиотеки и библиотек Гарвардского и Йельского университетов. На основе анализа библиотечных анонсов Нью-Йоркской публичной библиотеки выявлено жанровое, тематическое и географическое разнообразие актуальных новостей США, принадлежащих к сфере библиотечной журналистики. Актуальность, общественная значимость и образовательный потенциал библиотечных новостей США свидетельствуют о необходимости использования зарубежного опыта в библиотечной журналистике Украины.

Ключевые слова: библиотечная журналистика, новость, пресс-релиз, библиотеки США, библиотечная журналистика США, Нью-Йоркская публичная библиотека.

О. О. Kosachova, Candidate of Sciences in Social Communications, Senior lecturer at the Department of Television Reporter Mastery, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

LIBRARY JOURNALISM OF THE NORTHERN REGION USA: ACTUAL EVENTS AND METHODS OF THEIR ELUCIDATION

The content of press releases and news is analyzed on the sites of the largest and most important US libraries: the New York Public Library, the Library of Congress, the Boston Public Library and the University Libraries of Harvard

and Yale. Based on the analysis of library announcements of the New York Public Library, the genre, thematic and geographical diversity of the current US news, belonging to the field of library journalism, is revealed. The high level of relevance, public significance and educational potential of the US library news actualizes the need for using foreign experience in the library journalism of Ukraine.

Key words: *library journalism, news, press release, US libraries, US library journalism, the New York Public Library.*

Постановка проблеми. Місія бібліотек у сучасному світі надзвичайно важлива: збереження культурного надбання людства, систематизація знань та донесення їх до читачів. Проте рівень ефективності роботи бібліотек залежить від їх доступності й публічності. Наразі провідні бібліотеки світу позиціюють власні веб-сайти як ЗМІ, що публікують актуальні для громадян відомості. На основі аналізу бібліотечної журналістики провідних бібліотек північного регіону США виявлено ґрунтовний культурний пласт, що нині є малодоступним для пересічного українського користувача та перспективним для вітчизняної бібліотечної журналістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Журналістика оперує різними поняттями: подія, факт, новина тощо. Роль і критерії значимості події як явища досліджують різні науки: історія, філософія, інформатика тощо. І якщо в теорії відносності подія — це точка просторово-часового континууму, у журналістиці основним критерієм цінності новини є соціальна значущість (М. Кім, М. Григорян). Важливого значення набуває також не лише актуальність новини, а й методика її викладення. Оцінити професійність створення анонсів новин на веб-сайтах американських бібліотек допомогли напрацювання, присвячені розробці прес-релізів С. Антропова (2016), М. Палочкіна (2014), С. Дмитрієва (2001).

Мета статті — дослідити особливості ведення бібліотечної журналістики в північному регіоні США, зокрема виявити актуальні новини та методику їх висвітлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бібліотечна журналістика не обмежується роботою з публікації новин, а об'єднує кілька напрямів діяльності: прес-посередництво; творчу взаємодію зі ЗМІ, створення власного журналістського продукту та підвищення медіа-грамотності (Косачова, 2015). Одна з основних цілей прес-посередництва — залучення ЗМІ до бібліотечних заходів та подальше їх висвітлення. Вивчення фахових рекомендацій з теми дозволяє стверджувати, що основною необхідною засадою позитивних відгуків ЗМІ є актуальність і суспільна цінність самої події:

- «характерна для початківців помилка — наївно вважати, що достатньо повідомити про своє творіння іншим, після чого цей ресурс одразу стане всесвітньо відомим та знаменитим; зважаючи на те, що журналісти розробляють одразу кілька тем, то шансів на відгук після такого листа майже немає» (Дмитриев, 2001);
- «найголовніше — зрозуміти, що журналісти не писатимуть про вашу компанію лише тому, що зранку отримали від вас прес-реліз. Їх мета — залучити та утримати біля свого видання читачів, тому їм потрібна цікава інформація; водночас багато подій можна подати з цікавої точки зору або вигадати щось нестандартне» (Антропов, 2016);
- «приблизно 90 % прес-релізів, що розсилаються через ЗМІ, не будуть опубліковані; ніхто не дозволить піарити вашу компанію безплатно, тому створюйте корисні прес-релізи або платіть за їх розміщення рекламистам» (Палочкин, 2014).

З метою виявлення особливостей ведення бібліотечної журналістики північного регіону США проаналізовано контент прес-релізів та новин на веб-сайтах найбільших і найважливіших бібліотек США: Нью-Йоркської публічної бібліотеки (The New York Public Library), Бібліотеки Конгресу США (The Library of Congress), Бостонської громадської бібліотеки (Boston Public Library) й університетських бібліотек Гарвардського (Harvard Library) та Йельського університетів (Yale University Library) за період з березня до травня 2017 р.

Виявлено надзвичайно широку тематику заходів бібліотек США, що не обмежуються лише культурною складовою, а стосуються майже всіх сфер життєдіяльності людини, зокрема політики, спорту, медицини тощо. Віднайдено розгалужену систему самих заходів: виставок, зустрічей, дискусійних майданчиків тощо, а також зручний алгоритм пошуку цих заходів на сайтах бібліотек. Водночас з'ясовано, що найбільшим тематичним та культурним різноманіттям характеризується бібліотечна журналістика Нью-Йоркської публічної бібліотеки (The New York Public Library). Також ця бібліотека характеризується найпрофесійнішою методикою створення прес-релізів, зокрема — двох його видів: прес-релізів-анонсів (повідомляють про подію, що лише має відбутися) та інформаційних прес-релізів (інформують про поточну та ще не завершену подію).

Нью-Йоркська публічна бібліотека (НІПБ) — приватна некомерційна організація з публічною місією, що отримує як приватне, так і державне фінансування. Вона заснована в 1895 р., а нині є однією з найбільших бібліотек та наукових бібліотечних систем у світі.

На сьогодні бібліотечна система містить 87 підрозділів: чотири наукові бібліотеки без видачі книг додому, чотири основні бібліотеки з абонементською видачею, бібліотеку для людей з обмеженими можливостями та 77 районних філіалів. Користування всіма бібліотеками системи є безплатним. За рік бібліотека обслуговує понад 18 млн користувачів. Загалом фонди НЙПБ містять понад 50 млн позицій, серед них понад 20 млн — книги.

Актуальні події бібліотеки представлені її поточними заходами або анонсами подій, об'єднаних у чотири блоки: «Виставки», «Автор розповідає та обговорює», «Мистецтво виконання і фільми», «Інші події». Структурованим та інформаційно ємним є подання інформації про захід. У прес-релізах НЙПБ повідомляє дату, час та місце проведення заходу, цільову аудиторію, умови доступу (реєстрація, оплата, доступ для людей на візках). Окремо подається інформація про доступ на захід для представників ЗМІ.

НЙПБ запрошує гостей на виставки: «Культ кохання у Венеції», «Девід Гордон. Архівографія: в процесі конструювання», «Підніміть завісу: Святкування останніх 40 років театрального життя Нью-Йорка та Лондона», «Чорна сила!».

Виставка «Культ кохання у Венеції» входить до програми загальноміського фестивалю Карнегі Хола «La Serenissima: музика й мистецтво Венеційської республіки», вона діятиме в бібліотеці з березня до серпня. Прес-реліз побудований за такою схемою: історична довідка про Республіку Венеція, її виникнення, розквіт та місце кохання в житті країни; анонсування подій, що відбудуться в межах виставки; експонати виставки. Слід указати на наявність когнітивного підходу в наданні інформації, що дозволяє читачеві ставати освіченішим під час ознайомлення з майбутнім заходом. У прес-релізі розкриваються основний зміст знакових праць італійської писемності й невідомі відомості з життя та творчості видатних діячів культури й мистецтва. Зокрема на виставці можна побачити: кишенькові книги; гравюри художника італійського рококо та останнього представника венеційської школи — Джованні Баттіста Тьєполо; листи жінок до лорда Байрона; зразки весільної поезії, що на свята об'єднувала провідні європейські родини.

Окрім того, у прес-релізі зазначається, що на виставці демонструватиметься одна з найзнаковіших робіт, опублікованих у Венеції в 1499 р., що здавна є своєрідним гімном кохання — книга «Гіпнеротомахія Поліфіла» («Poliphili Hupnerotomachia»). Герметичний роман епохи Відродження цікавий не лише захоплюючим

сюжетом та міфологічним контекстом, а й мистецьким оформленням і мовними особливостями викладення.

«Девід Гордон. Архівографія: в процесі конструювання» — авторська виставка відомого в США хореографа, письменника та театрального режисера. Д. Гордон став відомим завдяки постмодерністському танцю й перформансу. Будучи публічною особистістю, Д. Гордон активно виступає на телебаченні та є автором книги «Автобіографія брехуна».

На виставці «Підніміть завісу: Святкування останніх 40 років театрального життя Нью-Йорка та Лондона», що відбуватиметься протягом березня — червня 2017 р., демонструватимуться світлини й інші здобутки видатних театральних районів: Лондонського Вест-Енду та Нью-Йоркського Бродвею. Мета заходу, заявлена в прес-релізі, — відзначити незвичайну історію двох видатних театральних районів, приурочених до збігу двох ювілеїв найбільших нагород для комерційних театрів: 40 років премії Лоуренса Олів'є та 70 років «Тоні». На заході організатори планують розповісти історію найвидатніших п'єс, мюзиклів і спектаклів, які здобули ці дві нагороди; дослідити майстерність та співробітництво колективів, що допомогло вийти на міжнародний рівень.

На іншій виставці «Чорна сила» демонструватимуться документальні джерела та твори мистецтва однойменного громадського руху 1960 рр. Прес-реліз виставки розкриває не лише організаційні відомості про захід, а й різні аспекти громадського руху: політичний, суспільний, культурний. Зазначається, що поняття «чорна сила» ввели до наукового обігу в 1966 р. правозахисник та активіст, борець за громадянські права Стоклі Кермейкл, а також співробітник Студентського ненасильницького координаційного комітету — Віллі Рікс. Підкреслюється значний вплив цього руху, тривалістю в 10 років, на політичне, культурне, мистецьке й освітнє життя країни, питання ідентичності, що поширилося далеко за межі Америки. Особлива увага приділяється питанням естетики та моди афроамериканців, внеску представників поп-культури та спорту на захист громадянських прав цих незахищених верств населення. Виставка відбуватиметься в Центрі досліджень чорної культури Шомбурга.

Однією з особливостей бібліотечної журналістики США, згідно з результатами дослідження, є не лише широка тематика заходів, а й спілкування з невідомими для громадян СНГ письменниками чи культурними діячами. Показово, що більшість книг, історичних подій і постатей, що обговорюються на заходах НІПБ, не фігурують

в україномовному та російськомовному сегментах інтернету, саме тому — бібліотечна журналістика США має неабиякий інформативний і комунікативний потенціал для розширення світогляду й обізнаності українців.

У блоці «Автор розповідає та обговорює» НІПБ громадян запрошує на зустрічі з відомими в США авторами, котрі порушують у власних творах актуальні питання сьогодення. Серед анонсованих зустрічей: «Доктор Деніель Офрі «Що говорять пацієнти, що чують лікарі» з Мері Харріс»; «Наживо з НІПБ: Іюнь Лі з Мері Гейтскілл: Читати заради життя»; «Діана Галуша «Історія та суспільний розвиток системи водосховищ Нью-Йорку» з Маргарет Косуелл» та ін.

Зустрічі з авторами відбуваються в активній дискусійній формі разом з відомими письменниками, журналістами, громадськими й культурними діячами, що зумовлює цікавий журналістський формат, на кшталт сучасних ток-шоу. На зустрічі «Доктор Деніель Офрі «Що говорять пацієнти, що чують лікарі» з Мері Харріс» планується обговорення однієї з актуальних тем — збільшення ефективності лікування за допомогою поліпшення комунікації між лікарем та пацієнтом. Доктор Деніель Офрі (автор книги) — доктор медицини Нью-Йоркського університету, лікар найстарішої лікарні в США — Лікарні Бельвю, головний редактор відомого літературного журналу «Bellevue Literary Review», що публікує різні матеріали про людське тіло, хвороби, здоров'я та цілення. Мері Харріс — журналіст, головний редактор передачі «Only Human» на Нью-Йоркському публічному радіо.

Тема іншого заходу стосується одного з найважливіших філософських питань — сенсу життя, водночас — проблеми психічного здоров'я. На зустрічі «Наживо з НІПБ: Іюнь Лі з Мері Гейтскілл: Читати заради життя» обговорюватиметься перший автобіографічний твір Лі Іюнь «Любий друже, від свого життя пишу я до твого» («Dear Friend, from My Life I Write to You in Your Life»). Лі Іюнь (нар. 1972) — американська письменниця китайського походження. У її автобіографічному романі, написаному після пережитої дворічної боротьби з суїцидальною депресією, вона порушує такі питання: 1) яка література мотивувала її до життя?; 2) які письменники є найулюбленішими для неї?; 3) які теми її цікавлять? (The New York Public Library). Співрозмовниця автора також письменниця — Мері Гейтскілл (нар. 1954) — американський новеліст, есеїст, письменниця малої форми. Водночас слід зауважити, що інтерес становлять не лише тема та головні дійові особи зустрічі, а й формат самого заходу. Це — власне ток-шоу Нью-Йоркської публічної бібліотеки «LIVE

from the NYPL» («Наживо з НІПБ»), що втілює місію закладу й виконує освітянську, інформаційну та надихаючу функції.

Значну увагу бібліотека приділяє екологічній проблематиці. Наприклад, зустріч «Діана Галуша «Історія та суспільний розвиток системи водосховищ Нью-Йорку» з Маргарет Косуелл». Діана Галуша — директор зі зв'язків з громадськістю й координатор освіти у Водороздільній корпорації Катскілла, що здійснює захист навколишнього середовища, розвиток економічних та освітніх програм Нью-Йорку. Також Д. Галуша — президент і засновник Історичного товариства міста Мідлтаун, досліджує суспільний та культурний вплив трансформацій системи водосховищ Катскільського регіону. Катскілл — гірський хребет у північних Аппалачах, у південно-східній частині Нью-Йорку, що має важливе екологічне значення для країни. На зустрічі плануються презентація та аналіз книги Д. Галуші «Ліквідні активи: Історія водної системи Нью-Йорку», проілюстрованої медіа-інсталяціями М. Косуелл.

Наступний блок анонсів НІПБ — блок «Мистецтво виконання і фільми» представлений анонсами найближчих спектаклів, концертів чи кінопоказів, організованих за участі НІПБ: «Владарюй, Британіє!», «Театральна містерія біля каміна», «Бермудський круїз: сценічні читання від Бібліотечного театру рівності»; «Фестиваль жіночого джазу: Елла, Елла: століття від дня народження Першої леді джазу». Наповнення цього блоку є надзвичайно широким. Перший захід — «Владарюй, Британіє!» присвячений виступу фортепіанного тріо. На заході пролунають твори різних композиторів періоду XVIII ст., під час якого Британія зазнала стрімкого розширення свого впливу по всьому світові. Прес-реліз анонсує різні музичні стилі та їх поєднання: «Ви почуєте бадьюру, інколи сентиментальну музику, кітч, історичні твори, що захопили дух нації».

«Театральна містерія біля каміна» — захід, сповнений атмосферою таємничості, обраності й посвяченості, що перегукується з демонстрацією містичної книги «Гіпнеротомахія Поліфіла» (виставка НІПБ «Культь кохання у Венеції»). На заході відбудеться зустріч з авторами радіоп'єс «театру розуму», які ознайомлять гостей з так званою «темною літературою». У прес-релізі подано також відгуки преси про захід як про «незвичайний показ, що оживляє історії, які ти маєш почути, щоб повірити» («Popsugar»); «відчувати цей театр все одно що слухати прямі трансляції соборного (кафедрального) радіо та малювати сцени в своїй уяві» («About.com») (The New York Public Library).

«Бермудський круїз: сценічні читання від Бібліотечного театру рівності» — захід, присвячений читанню п'єси-комедії «Бермудське

прокляття» драматурга й режисера Джонні Кальвера. Свого часу він віродив ім'я та ідеали Бібліотечного театру рівності, надавши змогу новим драматургам представляти свої роботи у просторі НІПБ. Бібліотечний театр рівності (Equity Library Theatre) — некомерційна організація з тривалою історією, сповненою випробувань. Театр засновано в 1943 р. при Нью-Йоркській публічній бібліотеці американським актором та музикантом Семом Джаффе та хранителем Нью-Йоркської публічної бібліотечної театральної колекції Джорджем Фрідлі. Мета організації — надати можливості творчо реалізуватися молодим акторам, режисерам у стінах Нью-Йоркської публічної бібліотеки, створити аудиторію з тих громадян, котрі не могли дозволити собі комерційний театр. Немало молодих акторів, позитивно зарекомендувавши себе в Бібліотечному театрі рівності, не лише отримали потім змогу виступати в комерційних театрах, а й прославилися на всю Америку та навіть світ. Серед них лауреати премій «Оскар», «Еммі», «Тоні», «Золотий глобус», видатні актори: Джейсон Робардс, Сідні Пуат'є, Род Стайгер, Денні Де Віто, Мартін Балсам, Лі Грант, Річард Кілі, Тоні Рендалл.

«Фестиваль жіночого джазу: Елла, Елла: століття від дня народження Першої леді джазу» — наймасштабніший захід, що ввійшов до блоку «Мистецтво виконання і фільми» НІПБ. Фестиваль жіночого джазу — щорічна традиція на честь Місяця жінки в історії. Щороку фестиваль має на меті — нагадати та донести до громадян відомості про видатних або незаслужено забутих постатей у світі джазу. І цього року фестиваль приурочений до сторічного ювілею народження Елли Фіцджеральд (1917—1996) — американської співачки, однієї з найвидатніших вокалісток в історії джазової музики.

Календар фестивалю: 6.03.2017 — «Божественна Елла» (духовність музики Е. Фіцджеральд, її внесок у розвиток священної та світської музики); 13.03.2017 — «Присутність Елли» (аналіз ретроспективи співачки та різних музичних інтерпретацій її творів на сьогодні); 20.03.2017 — «Дещо про Еллу» (майданчик для дискусій про спадщину співачки, запрошуються учені, митці та всі небайдужі); 27.03.2017 — «Улюблена Елла» (музичний вечір, присвячений поєднанню африканських ритмів, джазу та R&B).

У блоці «Інші події» громадян запрошують до Ерудит-клубу (для розвиваючої гри щодо поповнення словникового запасу та пізнання нового запрошуються 12 учасників), на практичний семінар із вивчення інтерактивної програми «Map Warper» (захід, на якому учасників навчатимуть використовувати історичні мультимедійні карти для вивчення рідного краю); майстер-клас «TechConnect: бло-

гінг для початківців» (на основі безплатної платформи «WorldPress» та інших сервісів); Музичний вечір, присвячений афро-кубинській культурі «Маленька Гавана».

Вечір традиційної афро-кубинської музики «Маленька Гавана» названий на честь міського району в Майамі, штат Флорида, США. Заселений переважно кубинськими іммігрантами, його названо на честь столиці Куби — Гавани. Відбудеться захід у Центрі Шомбурга НІПБ на честь пам'яті Артура Шомбурга (1874–1938) — історика, письменника й активіста пуерториканського, африканського та німецького походження, котрий переїхав до США та присвятив своє життя дослідженню культури афро-, латиноамериканців. Протягом життя він збирав літературу, мистецтво та інші матеріали з історії Африки, що згодом стали основою фондів Центру досліджень чорної культури Шомбурга в НІПБ.

Висновки. На основі аналізу бібліотечної журналістики північного регіону США з'ясовано: американські бібліотеки є повноправними ЗМІ, які висвітлюють актуальні проблеми сьогодення й закликають громадян до участі в їх вирішенні. Серед соціально значущих тем: фізичне та психічне здоров'я громадян, екологія, захист прав нацменшин, протидія дискримінації, повага до власної історії та історії інших народів і культур. Бібліотечна журналістика США розширює звичний для бібліотек культурний контекст подій та уособлює основні принципи демократичного суспільства. Її досвід здатний підвищити рівень культурно-просвітницької місії українських бібліотек і вийти на новий міжнародний рівень журналістики.

Перспективами подальших досліджень є аналіз бібліотечної журналістики європейських бібліотек; розробка шляхів оптимізації бібліотечної журналістики України.

Список посилань

- Антропов, С. В. (2016) *Как правильно написать пресс-релиз? Примеры и образцы пресс-релизов*. Взято из <http://brave-agency.ru/articles/86/>.
- Григорян, М. В. (2007). *Пособие по журналистике*. Москва: Права человека.
- Дмитриев, С. (2001) *Как писать пресс-релизы: виртуальный мастер-класс*. Третий белорусский Интернет-форум (29.11.01–01.12.01). Взято из <http://www.kv.by/release>.
- Ким, М. (2001). *Технология создания журналистского произведения*, Монография. Москва: Издательство Михайлова В. А.
- Косачова, О. О. (2015). Основні тенденції становлення бібліотечної журналістики в Україні. *Вісник Книжкової Палати*, 5, 48–52.
- Палочкин, М. (2014). *Как стать хорошим пресс-секретарем: точка зрения журналиста*. Барнаул. Взято из www.finans22.ru

Патронникова, Ю. С. (2014). Роман Ф. Колонны «Гипнеротомахия Полифила» (1499) в контексте ренессансной культуры рубежа XV–XVI вв. (Дис. канд. философ. наук). Москва.

Boston Public Library. Retrieved from <https://www.bpl.org>

Harvard Library. Retrieved from <http://www.library.harvard.edu>

The Library of Congress. Retrieved from <https://www.loc.gov>

The New York Public Library. Retrieved from <https://www.nypl.org/>

Yale University Library. Retrieved from <http://www.library.yale.edu/>

References

Antropov, S. V. (2016) *How to write a press release correctly? Examples and samples of press releases*. Retrieved from <http://brave-agency.ru/articles/86/> [In Russian].

Grigorjan, M. V (2007). *The manual on journalism*. Moscow: Prava cheloveka. [In Russian].

Dmitriev, S. (2001) *How to write press releases: a virtual master class*. The third Belarusian Internet forum (29.11.01–01.12.01). Retrieved from <http://www.kv.by/release/> [In Russian].

Kim, M. (2001). *Technology of creating a journalistic creative product*, Monograph. Moscow: Mikhailov V. A. Publishing House. [In Russian].

Kosachova, O. O. (2015). The basic directions of shaping library journalism in Ukraine. *Bulletin of the Book Chamber*, 5, 48–52. [In Ukrainian].

Palochkin, M. (2014). *How to become a good press secretary: the point of view of a journalist*. Barnaul. Retrieved from www.finans22.ru [In Russian].

Patronnikova, Yu. S. (2014). *The novel of Francesco Colonna «Hypnerotomachia Poliphili» (1499) in the context of the Renaissance culture of the turn of the 15–16th centuries*. (Thesis of the Candidate of Philosophical Sciences). Moscow. [In Russian].

Boston Public Library. Retrieved from <https://www.bpl.org> [In English].

Harvard Library. Retrieved from <http://www.library.harvard.edu> [In English].

The Library of Congress. Retrieved from <https://www.loc.gov> [In English].

The New York Public Library. Retrieved from <https://www.nypl.org/> [In English].

Yale University Library. Retrieved from <http://www.library.yale.edu/> [In English].

UDC 070:021.8](734)

O. O. Kosachova, Candidate of Sciences in Social Communications, Senior lecturer at the Department of Television Reporter Mastery, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

kosachevaolgaaleks@gmail.com

LIBRARY JOURNALISM OF THE NORTHERN REGION USA: ACTUAL EVENTS AND METHODS OF THEIR ELUCIDATION

The aim of this paper is to explore the features of the library journalism in the northern region of the US, including current news and reveal their method of enlightenment.

Research methodology. The content of press releases and news is analyzed on the sites of the largest and most important US libraries: the New York Public Library, the Library of Congress, the Boston Public Library and the University Libraries of Harvard and Yale during the period from March to May 2017.

Results. It was found extremely broad subject libraries US measures, not limited to the cultural part and affect almost all areas of human life, including politics, sports, medicine and so on. It was exposed the most wide-ranging system of events: exhibitions, meetings, discussion groups, etc; and convenient search algorithm measures these sites libraries. At the same time revealed that the largest thematic and cultural diversity characterized library journalism of the New York Public Library. Press release NYPL contains: date, time and place of the event, audience, access conditions (registration, payment, access for people in wheelchairs).

Analysis of US library journalism suggests that American libraries are full of media reporting on actual problems of today and encourage citizens to participate in their resolution. Among socially relevant topics: physical and mental health, the environment, protection of national and sexual minorities, respect for their history and the history of other peoples and cultures. US Library journalism expands usual library events and cultural context personifies the basic principles of a democratic society. Its experience is able to raise the cultural and educational mission of Ukrainian libraries and get an opportunity for new level of international journalism.

Novelty. In this paper was done a first attempt to explore the potential of the US library journalism and identify the reserves of inculcate its positive experience in library journalism of Ukraine.

The practical significance. Results of the study can be useful for library professionals to improve the educational level of their own websites institutions; optimization library journalism in general.

Key words: *library journalism, news, press release, US libraries, US library journalism, the New York Public Library.*

Надійшла до редколегії 28.04.2017 р.

УДК 070+655.413+316.28

Н. С. Подоляка, кандидат наук із соціальних комунікацій, Сумський державний університет, м. Суми

КУЛЬТУРА ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ АВТОРА І РЕДАКТОРА У 20-ТІ РР. XX СТ. НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ХАРКІВСЬКОГО КООПЕРАТИВНОГО ВИДАВНИЦТВА «РУХ»

Охарактеризовано ситуації, які виникали в процесі ділового спілкування партнерів у видавничому бізнесі. Окреслено комунікативну роль, функції, принципи роботи редактора у формуванні ефективного комунікативного середовища редакційно-видавничого процесу. Розглянуто процес дії авторського права у 20-ті рр. XX ст. та його дотримання в умовах новоствореної держави. Проаналізовано способи досягнення порозуміння в конфліктних ситуаціях між автором і редактором на прикладі діяльності Харківського кооперативного видавництва «РУХ».

Ключові слова: редактор, автор, твір, читач, комунікаційне середовище, конфлікт, Харківське кооперативне видавництво «РУХ».

Н. С. Подоляка, кандидат наук по социальным коммуникациям, Сумской государственной университет, г. Сумы

КУЛЬТУРА ДЕЛОВОГО ОБЩЕНИЯ АВТОРА И РЕДАКТОРА В 20-Е ГГ. XX В. НА ПРИМЕРЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ХАРЬКОВСКОГО КООПЕРАТИВНОГО ИЗДАТЕЛЬСТВА «РУХ»

Охарактеризовано ситуации, которые возникали в процессе делового общения партнеров в издательском бизнесе. Обозначено коммуникативную роль, функции, качества, принципы работы редактора в формировании эффективной коммуникативной среды редакционно-издательского процесса. Рассмотрены процесс действия авторского права в 20-е гг. XX в. и его соблюдение в условиях вновь созданного государства. Проанализировано способы достижения взаимопонимания в конфликтных ситуациях между автором и редактором на примере деятельности Харьковского кооперативного издательства «РУХ».

Ключевые слова: редактор, автор, произведение, читатель, коммуникативная среда, конфликт, Харьковское кооперативное издательство «РУХ».

N. S. Podolyaka, Candidate of Sciences in Social Communications, Sumy State University, Sumy

THE CULTURE OF BUSINESS COMMUNICATION OF AN AUTHOR AND AN EDITOR IN THE 1920S: THE CASE OF THE ACTIVITIES OF THE KHARKIV COOPERATIVE PUBLISHING HOUSE «RUKH»

The situations that arose in the course of business communication between partners in the publishing business have been characterized. The paper outlines the communication role, functions, qualities, and the principles of work of an editor in the formation of effective communication environment of the editorial-and-publishing process. The author considers the processes

of the copyright in the 1920-ies and its compliance with the conditions of the newly created state. The article analyzes the ways of achieving mutual understanding in conflict situations between an author and an editor as in the case of the Kharkiv Cooperative Publishing House «RUKH».

Key words: *editor, author, writing, reader, communication environment, conflict, Kharkiv cooperative publishing house «RUKH».*

Постановка проблеми. Ланка «редактор-текст-автор» передбачає активну взаємодію учасників редакційно-видавничого процесу. Редактор-фахівець має докласти зусиль до створення читабельного авторського тексту, уміти порозумітися з автором під час конфліктної ситуації, аргументовано переконати співбесідника, вчасно запропонувати правильне рішення. Відносини мають базуватися на принципах взаємосприйняття і взаєморозуміння, оскільки автор також відіграє важливу роль. Він опосередковано корегує текст, працює на авторитет як свій, так і видавництва. Стабілізація комунікаційного середовища в спільній діяльності автора й редактора — важливе питання як минулого, так і сьогодення. Фаховий підхід у запобіганні конфліктним ситуаціям між автором і редактором — актуальна проблема теорії та історії видавничої справи й редагування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню професійної етики, виникненню конфліктів у міжособистісному спілкуванні, дотриманню професійних принципів присвячені праці Н. Волкової, У. Діка, П. Келлета, Р. Кібла, Т. Приступенко. Принципи взаємодії редактора та автора описано в публікації О. Жирун (2005, с. 66–75). Професійним компетенціям редактора в досягненні порозуміння у конфліктних ситуаціях присвячено статтю Ю. Паливоди (2014, с. 106–113), у якій приділено увагу трансформації взаємодії автора, видавця (редактора) і читача, зумовлену розвитком цифрових технологій, і феноменові інтернету (Лозинський). Актуальними є також дослідження О. Яковлєва (2009, с. 355–361), С. Кисельової (2005, с. 46–49), що стосуються особливостей розвитку книговидавничої справи в Україні у 20-х рр. ХХ ст. Захищено немало дисертацій на тему розвитку видавничої справи в УСРР 1922–1930 рр. (Костик, 2006; Левчук, 2003; Молотикіна, 2012).

Джерельною базою слугують також архівні документи, зокрема матеріали Центрального архіву-музею літератури й мистецтва України (далі *ЦДАМЛМ України*, ф. 577), Центрального державного архіву вищих органів влади та управління (далі *ЦДАВОВУ*, ф. 296).

Отже, праці означених науковців щодо принципів взаємодії редактора та автора суттєво допомагають у вивченні культури ділового

спілкування на сучасному етапі. Проте дослідники не зацентрували на досвіді роботи видавництв 20-х рр. XX ст. у запобіганні конфліктним ситуаціям між автором та редактором.

Мета статті — дослідити проблему культури ділового спілкування в діяльності автора й редактора у 20-ті рр. XX ст. на прикладі роботи Харківського кооперативного видавництва «РУХ».

Виклад основного матеріалу дослідження. Робота будь-якого видавництва розпочинається зі складання плану редакційної підготовки, тобто переліку видань, які означені в договірному та редакційному портфелях видавництва, а також тих, що плануються до виходу друком. Критеріями доцільності публікації таких творів можуть бути ринкова перспективність, відповідність до суспільних тенденцій, мовні ознаки тощо. Процес відбору авторських оригіналів для друкування має відбуватися виважено. Редактор, як експерт, має не лише фахово оцінити його рівень, а й у разі необхідності допомогти втілити нереалізовані прагнення автора, оскільки твір — результат його творчих зусиль, засіб досягнення наукових, художніх, матеріальних цілей, реалізована можливість самовияву та самоствердження.

«Величезна потреба у “читабельній” книжці <...>, творах письменників класичних, творців укр. літературної мови та взагалі художніх цінностей», — зазначав у 1925 р. Агапій Шамрай у своєму листі до Харківського кооперативного видавництва «РУХ» [Тут і далі листи подаються зі збереженням граматики авторського тексту. — *Прим. авт.*] (ЦДАМЛМ України, ф. 577, оп. 1, спр. 3, арк. 59). Видавництво орієнтувалося виключно на україномовну літературу, діючи всупереч політичній ідеології. Не кожна цензура дозволяла друкувати твір, не кожен відповідав тематичній спрямованості видавництва, його цілям і завданням. Тому доводилося знаходити компромісні рішення, а авторів обирали виважено. Є автори-початківці та автори-ветерани (Партико, 2006, с. 53). Отже, слід зауважити, що на етапі відбору творів може виникнути конфліктна ситуація між автором і редактором.

У період 20 рр. XX ст. автори-ветерани, як і автори-початківці намагалися реалізуватись у нових реаліях більшовицької ідеології. Не маючи великих статків, більшість авторів погоджувалися заради отримання хоча якогось гонорару друкувати свої твори на будь-яких умовах. Про це свідчать листи, що зберігаються в ЦДАМЛМ України. Один із таких — лист Якова Мамонтова від 17 червня 1923 р. «Маю за честь запропонувати шановному видавництву видати невеликий

томик моїх віршів (щось коло 40 поезій) <...>. Погоджуюсь на всякі умови (щодо гонорару)» (*ЦДАМЛМ України*, ф. 577, оп. 1, спр. 1, арк. 25). На злиденність нащадків письменника Івана Карпенка-Карого вказує й Назар Іванович Тобілевич: «Разом з оповіддю на цей лист щиро прохаю надіслати по моєму адресу всю ту сумму грошей, яку нам повинно Т-во Рух. Звертаюсь до Вас з цим проханням тому що сім'я покійного брата залилася після його смерті в дуже скрутному становищі» (*ЦДАМЛМ України*, ф. 577, оп. 1, спр. 20, арк. 248). Слід надати належне керівництву видавництва: жоден лист від автора не залишався без відповіді. Повага до авторів — найважливіше питання в діловому спілкуванні. «Зараз готуємо до друку 2 п'єси “Бурлаку” і “Суєту”. Після надрукування гроші будуть Вам вислані», — повідомлялось у відповідь на лист (*ЦДАМЛМ України*, ф. 577, оп. 1, спр. 20, арк. 24).

Варто зазначити, що досвідчені автори надавали видавництву повністю готові до друку авторські оригінали. У такому разі втручання редактора в текст було незначним. «Усі рукописи я здаю “Рухові” цілком виготовлені до друку. Рукописи, що не будуть в готовім вигляді для друку “Рух” має право пересилати на мій рахунок по ціні 1–50 крб. за друкований аркуш» (*ЦДАМЛМ України*, ф. 577, оп. 1, спр. 2, арк. 5, 5 зв.).

Неконфліктні й досвідчені автори повністю довіряли співробітникам видавництва, проте в питаннях коректурної правки намагалися контролювати процес. «Дуже хотів би сам продивитись остаточно коректуру і тому прошу телеграфувати мені точно ті дні, коли я міг би це зробити. Телеграму треба послати заздалегідь, днів за 4–5, щоб я міг одержати її на хуторі і встиг вчасно виїхати до Харкова...», — зазначав письменник Яків Мамонтов (*ЦДАМЛМ України*, ф. 577, оп. 1, спр. 1, арк. 50).

Поширеними причинами конфлікту між автором і редактором часто ставав академічний правопис. «Найголовніші правила українського правопису» затверджено в 1920 р. Академією наук України, а в 1922 р. правописна комісія НТШ створила правопис, відомий під назвою «переходового до єдиного українського». Дискусії стосовно змін в українській орфографії тривали до 1928 р., доки тодішній нарком освіти УРСР М. Скрипник не затвердив єдиний уніфікований усеукраїнський лінгвістичний кодекс, хоча й той також не розв'язував правописну проблему.

Намагання автора обстоювати свою точку зору стосовно мовно-правописного оформлення часто викликали справжнє обурення.

«Наші редакції часто без жалю нівечать на свій смак окремі слова. Але ж, по-перше, та чи інша фразеологія тісно пов'язана зі стилем даного твору, а по-друге, обумовлена соціальним і географічним оточенням того чи іншого митця. Не можна з рештою всіх письменників зібрати в одну точку і акуратно придушити ВУАНівським словником. Мова ж іде власне й не про ВУАНівський словник, а про цілковиту самочинність редакцій у цій справі, навіть тоді, коли письменник не переступає ВУАНівських законів» (Дукін, 1925, с. 18–19). Тому у вирішенні таких питань редактор не тільки мав дотримувати певних морально-етичних принципів, а й уміти переконати, тактовно пояснити авторові. «Разом з цим, згідно з Вашим листом від 22.VI.923, надсилаю Вам для видання збірничок своїх поезій «Вінки за водою». Прикладаю до нього ще нові, вважаю необхідно. Вірші переписувались досить давно і тому правопис не зовсім академічний. Ваш коректор може виправить його. Що торкається всяких інших змін в тексті, то прошу без моєї згоди їх не робити» (ЦДАМЛМ України, ф. 577, оп. 1, спр. 1, арк. 50).

Доволі конфліктним у спілкуванні між автором і редактором було і є питання збереження авторських прав на твір. «Основи авторського права» ухвалено й затверджено ЦВК і РНК СРСР у 1925 р., доповнені 16 травня 1928 р. Документ визнав за авторами виключне право на їхні твори, яке, згідно з законом 1925 р., було чинним протягом 25 років від моменту першого видання або публічного виконання твору, а з 1928 р. автор або перекладач мав довічне виключне право користуватися власним виданням і продавати його «Основи» передбачали перехід авторських прав до спадкоємців на 15 років після смерті автора. Твори використовували на базі договорів з авторами, умови яких досить детально регулював закон (Авторське право в СРСР).

Видавництва не завжди дотримували збереження авторських прав на твір у 20-ті рр. XX ст. Як аргумент наведемо лист Ірини Іванівни Стешенко до правління кооперативного видавництва «РУХ»: «У № 25 Вашої Театральної бібліотеки серед оголошення про книжки, що готуються до друку і п'єсу «Ряса» Потапенка. Ця звістка мене дуже здивувала через те, що цю п'єсу переклала я у 1922 році для Шевченківського театра без права передачі іншим театрам і без права видання. П'єсу цю виставляли у Києві, Харкові й Полтаві та на провінції і афіші заховані у мене. Принципово я не маю нічого проти видання цієї п'єси, але я бажаю, щоб Ви склали зі мною певні умови щодо видання її; друге — щоб Ви переслали мені

екземпляр п'єси для остаточного редагування» (ЦДАМЛМ України, ф. 577, оп. 1, спр. 2, арк. 222).

Конфлікт між видавництвом і автором був урегульований одразу, як тільки ставав відомий факт про авторство на переклад або з'являлися нащадки автора твору. В УРСР для спадкоємців М. Старицького, І. Тобілевича, М. Кропивницького, М. Коцюбинського, М. Лисенка та деяких інших діячів української культури строки авторського права були продовжені, оскільки вони не могли використати свої права за дореволюційних часів. Так, у листі до Н. І. Тобілевича видавництво «РУХ» повідомляло: «П'єси почали ми видавати без відома спадкоємців Карпенка-Карого, бо не знали, де вони живуть, а вважали, що п'єси треба друкувати, а коли спадкоємці зголосяться, то ми з ними договоримся» (ЦДАМЛМ України, ф. 577, оп. 1, спр. 2, арк. 226). Надалі між нащадками письменника й видавництвом укладено договір.

Окремим питанням, яке мали узгодити редактори, було утворення редакційних правок з автором твору (або його нащадками), оскільки твір мали схвалити органи цензури, зокрема Репертуарна рада. «Повідомляємо вас, що п'єси друкуються з редакційними змінами, бо без них ні репертуарна Рада не дозволить до вистави, ні цензура до друку» (ЦДАМЛМ України, ф. 577, оп. 1, спр. 2, арк. 226). Отже, редакторів видавництва іноді доводилося домовлятися із нащадками письменника про внесення змін до авторського оригіналу вже після опублікування твору. Таке втручання у текст могло завершитись нереалізованими задумами редакції. І тільки вигідні гоноарні умови могли задовольнити спадкоємців, посприяти подальшим продуктивним перемовинам.

Висновки. Таким чином, у процесі ділового спілкування між автором і редактором у 20 рр. ХХ ст. могли виникати різні критичні ситуації. Зокрема редакторів доводилось вирішувати проблеми відбору авторських оригіналів, які мали бути «читабельними», збереження авторських прав на твір, питання гоноарних відносин, академічного правопису, узгодження редакційних правок з автором твору (або його нащадками), здійснення коректури самим автором.

Під час виникнення конфлікту найчастіше обирався тип поведінки — співробітництво і компроміс, що позитивно впливало на комунікаційне середовище редакційно-видавничого процесу. На всі листи від авторів видавництво відповідало. Автори повністю довіряли співробітникам видавництва, проте в питаннях коректурної

правки намагалися контролювати процес, часто здійснювали коректуру самостійно.

Форми роботи редактора з автором у минулому й сьогодні дещо подібні, тяжіють до наслідування засадничих ознак культури ділового спілкування та становлять перспективний об'єкт дослідження. Нині існує необхідність осмислити досвід урегулювання конфліктів у видавництвах України на різних етапах їх функціонування для віднайдення найефективніших способів порозуміння і співпраці в межах мікроспільноти.

Список посилань

- Авторське право в СРСР*. Взято з https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE
- Дукін, М. (1925). Про межі редакторських олівців. *Плужанин*, 4, 18-19.
- Жирун, О. А. (2005). Особистість редактора як суб'єкта комунікативного процесу. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*, 2, 66–75.
- Костик, Є. П. (2006). *Створення та діяльність кооперативних видавництв в УСРР 1922–1930 рр.* (Автореф. дис. ... кандидата історичних наук: спец. 07.00.01). Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького. Черкаси.
- Кисельова, С. (2005). Українське відродження ХХ ст., політика українізації та українське видавництво. *Вісник Книжкової палати*, 12, 46–49.
- Левчук, О. М. (2003). *Розвиток кооперативного книговидавництва в Україні в кінці ХІХ — першій третині ХХ ст. (на прикладі Всеукраїнського кооперативного книговидавничого і книготорговельного товариства «Книгоспілка»)*. (Автореф. дис. канд. філол. наук: спец. 10.01.08). Київський національний університет імені Тараса Шевченка; Інститут журналістики. Київ.
- Лозинський, А.-Л. Р. *Автор, видавець, читач — проблема взаємодії в цифрову епоху*. Відновлено з <http://nz.uad.lviv.ua/static/media/1-50/33.pdf>
- Молотикіна, В. К. (2012). *Видавнича справа в Радянській Україні в 20–30-і роки ХХ ст.* (Автореф. дис. ... доктора історичних наук : спец. 07.00.01). Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди». Переяслав-Хмельницький.
- Паливода, Ю. В. (2014). Досягнення порозуміння та стабілізація комунікаційного середовища в діяльності автора й редактора. *Вісник Харківської державної академії культури. Серія: Соціальні комунікації*, 42, 106-113.
- Партико, В. (2006). *Загальне редагування: нормативні основи*. Навчальний посібник. Львів: ВФ «Афіша».
- Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ України)*, ф. 577, оп. 1, спр.1, арк. 25.

ЦДАМЛМ України, ф. 577, оп. 1, спр. 1, арк. 50.

ЦДАМЛМ України, ф. 577, оп. 1, спр. 3, арк. 59.

ЦДАМЛМ України, ф. 577, оп. 1, спр. 20, арк. 24.

ЦДАМЛМ України, ф. 577, оп. 1, спр. 20, арк. 248.

ЦДАМЛМ України, ф. 577, оп. 1, спр. 2, арк. 5, 5 зв.

ЦДАМЛМ України, ф. 577, оп. 1, спр. 2, арк. 222.

ЦДАМЛМ України, ф. 577, оп. 1, спр. 2, арк. 226.

Яковлев, О. В. (2009). Особливості розвитку книговидавничої справи в Україні в 20-х роках XX ст. *Рукописна та книжкова спадщина України*, 13, 355–361. Київ.

References

Copyright in the USSR. Retrieved from: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE [In Ukrainian].

Dukin, M. (1925). On the frontiers of editorial pencils. *Pluzhanyyn*, 4, 18–19. [In Ukrainian].

Zhirun, O. A. (2005). Personality of the editor as a subject of the communication process. *Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"*, 2, 66–75. [In Ukrainian].

Kostyk, Ye. P. (2006). *Creation and activities of cooperative publishing houses in the Ukrainian SSR in 1922–1930 (Author's abstract of the dissertation for the candidate of historical sciences: specialty 07.00.01)*. Cherkasy National University named after B. Khmelnytsky. Cherkasy [In Ukrainian].

Kyseleva, S. (2005). Ukrainian revival of the twentieth century, Ukrainianization policy and Ukrainian publishing house. *Bulletin of the Book Chamber*, 12, 46–49. [In Ukrainian].

Levchuk, O. M. (2003). *The development of cooperative publishing in Ukraine in late 19th — the first third of the twentieth century (the case of Ukrainian cooperative publishing and bookselling company "Knyhospilka")*. (Author's abstract of the dissertation for the candidate of philological sciences specialty 10.01.08). Kyiv. National Taras Shevchenko University; Institute of Journalism. Kyiv. [In Ukrainian].

Lozinsky, A.-L. R. *Author, publisher, reader — the problem of interaction in the digital era*. Retrieved with <http://nz.uad.lviv.ua/static/media/1-50/33.pdf> [In Ukrainian].

Molotykina, V. K. (2012). *Publishing in the Soviet Ukraine in the 20-30's of the twentieth century. (Author's dissertation of the dissertation for doctor of Historical Sciences: Specialty 07.00.01)*. State Higher Educational Institution "Pereyaslav-Khmelnytsky Pedagogical University named after H. S. Skovoroda" Pereyaslav-Khmelnytsky [In Ukrainian].

Palyvoda, Yu. V. (2014). The achievement of understanding and stabilization of the communication environment in the activities of the author and editor. *Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture*. Series: "Social

- Communications”, 42, 106–113. [In Ukrainian].
- Partyko, V. (2006). *General Editing: Regulatory Basis, Training Manual*. Lviv: VF “Afisha”. [In Ukrainian].
- Central State Archive-Museum of Literature and Art of Ukraine (CSAMLA of Ukraine)*, Rep. 577, entr. 1, file 1, p. 25. [In Ukrainian].
- CSAMLA of Ukraine*, rep. 577, entr. 1, file 1, p. 50. [In Ukrainian].
- CSAMLA of Ukraine*, rep. 577, entr. 1, file 3, p. 59. [In Ukrainian].
- CSAMLA of Ukraine*, rep. 577, entr. 1, file 20, p. 24. [In Ukrainian].
- CSAMLA of Ukraine*, rep. 577, entr. 1, file 20, p. 248. [In Ukrainian].
- CSAMLA of Ukraine*, rep. 577, entr. 1, file 2, p. 5, 5 ply. [In Ukrainian].
- CSAMLA of Ukraine*, rep. 577, entr. 1, file 2, p. 222. [In Ukrainian].
- CSAMLA of Ukraine*, rep. 577, entr. 1, file 2, p. 226. [In Ukrainian].
- Yakovlev, O. V. (2009). Features of the book publishing business in Ukraine in the 20's of the twentieth century. *Manuscript and book heritage of Ukraine*, 13, 355–361. Kyiv. [In Ukrainian].

UDC 070+655.413+316.28

N. S. Podolyaka, Candidate of Sciences in Social Communications, Sumy State University, Sumy

nadechda_sum@mail.ru

<http://orcid.org/0000-0002-6136-1665>

THE CULTURE OF BUSINESS COMMUNICATION OF AN AUTHOR AND AN EDITOR IN THE 1920S: THE CASE OF THE ACTIVITIES OF THE KHARKIV COOPERATIVE PUBLISHING HOUSE «RUKH»

The aim of the article is to inquire into the culture of business communication between an author and an editor of 1920-ies as in the case of the Kharkiv Cooperative Publishing House «RUKH».

Research Methodology. The methodological basis is a logical and historical method. The author also applies analytical and empirical methods.

Results. The situations that arose in the course of business communication between partners in the publishing business have been characterized. The paper outlines the communication role, functions, qualities, and the principles of work of an editor in the formation of effective communication environment of the editorial-and-publishing process. The article analyzes the ways of achieving mutual understanding in conflict situations between an author and an editor. The study has confirmed a certain type of behaviour of cooperation and compromise, which contributed to a positive communication environment paradigm. It has been found that the principles of interaction between an editor's and an author's opinions significantly expand the sphere of the culture of business communication between an author and an editor at the present day. The author considers the processes of the copyright in the 1920-ies and its compliance with the conditions of the newly created state.

Novelty. The paper presents an attempt to identify the main principles of an editor in the formation of effective communication environment for the editorial-and-

publishing process. A new factual material based on the analysis of the culture of business communication between an author and an editor of 1920-ies as in the case of the Kharkiv Cooperative Publishing House «РУКН» is systematized and summarized.

The practical significance. The study significantly expands the view of publishing business in the 1920-ies. The results can be used for writing textbooks on the regional history and the history of Ukraine.

Key words: *editor, author, writing, reader, communication environment, conflict, Kharkiv cooperative publishing house «РУКН».*

Надійшла до редколегії 19.05.2017 р.

Розділ 5
ПРИКЛАДНІ
СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Part 5
APPLIED COMMUNICATION TECHNOLOGIES

УДК 316.77:007:640.4

О. С. Гумен, аспірант, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ

ГАЛУЗЕВІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ СПРАВИ: МОДЕРНІЗАЦІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Розглянуто проблему інформаційного забезпечення готельно-ресторанного бізнесу, визначено основні складові сучасної системи інформаційних ресурсів готельно-ресторанної галузі: виробничо-практичні та фахові періодичні видання. Охарактеризовано провідні українські та зарубіжні професійні періодичні видання як продуктивний канал інформаційної взаємодії фахівців галузі. Окреслено концептуальні підходи до ефективного формування та розвитку системи інтегрованих інформаційних ресурсів готельно-ресторанної справи.

Ключові слова: *галузеві інформаційні ресурси, інформаційне забезпечення, готельно-ресторанна галузь, професійні періодичні видання, професійне інформаційне середовище, інформаційні потреби.*

А. С. Гумен, аспирант, Киевский национальный университет культуры и искусств, г. Киев

ОТРАСЛЕВЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ РЕСУРСЫ ОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО ДЕЛА: МОДЕРНИЗАЦИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Рассмотрена проблема информационного обеспечения отельно-ресторанного бизнеса, определены основные составляющие современной системы информационных ресурсов отельно-ресторанной отрасли: производственно-практические и специализированные издания. Охарактеризовано ведущие украинские и зарубежные профессиональные периодические издания как продуктивный канал информационного взаимодействия специалистов отрасли. Очерчены концептуальные подходы к эффективному формированию и развитию системы интегрированных информационных ресурсов отельно-ресторанного дела.

Ключевые слова: *отраслевые информационные ресурсы, информационное обеспечение, отельно-ресторанная отрасль, профессиональные периодические издания, профессиональная информационная среда, информационные потребности.*

O. S. Humen, post-graduate student, Kyiv National University of Culture and Art, Kyiv

SECTORAL INFORMATION RESOURCES OF HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS: MODERNIZATION AND THE PROSPECTS OF DEVELOPMENT

The issue of information support of hotel and restaurant business is examined, the main components of the current model of information resources of hotel and restaurant industry are identified, namely, production and practical as

well as professional periodicals. The author presents Ukrainian and foreign professional periodicals as an effective information resource of information exchange of the sector experts. The paper outlines the conceptual approaches to effective formation and development of a system of integrated information resources of the hotel and restaurant business.

Keywords: *sectoral information resources, information support, hotel and restaurant business, professional periodicals, professional information environment, information needs.*

Постановка проблеми. Стратегічний напрям розвитку України, спрямований на досягнення європейських стандартів та системи якості життя, визначає як пріоритетну проблему забезпечення вільного доступу до професійних інформаційних ресурсів. Важливого значення в сучасних умовах розвитку економіки України набуває якість продуктів та послуг готельно-ресторанної галузі, що значною мірою залежить від якості інформаційного забезпечення. Тому дослідження процесів формування системи інформаційних ресурсів готельно-ресторанного бізнесу, аналіз інформаційного забезпечення професіоналів цієї галузі дозволяють визначити означену тему актуальною та практично значущою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових публікацій, присвячених проблемі інформаційного забезпечення професіоналів, засвідчив значний інтерес науковців до теми дослідження. Науковці розглядають питання формування корпоративних інформаційних ресурсів, бібліотечно-інформаційний супровід професійної діяльності, інформаційне забезпечення окремих галузей. Контентна складова наукових праць також різноаспектна: інформаційне забезпечення медицини досліджують Н. Козлюк (1999; 2005), Л. Овсянникова (2007), Р. Павленко (2000), Т. Проценко (2013), О. Танич (2006); Н. Гавриш (2012) розглядає шляхи формування корпоративних бібліотечно-інформаційних ресурсів фармацевтичної галузі; проблемам консолідації бібліотечно-інформаційного забезпечення правової науки в Україні присвячено дослідження Ю. Пасмор (2011); стратегію формування бібліотечно-інформаційного сегмента комунікаційного середовища митної справи України розробляє О. Лесюк (2012). Актуальними є дослідження тенденцій професійної комунікації фахівців: трансформацію інформаційного забезпечення професійної комунікації фахівців в умовах розвитку медіа-культури досліджує Г. Шипота (2016), професійну комунікацію як фактор розвитку книжкової галузі вивчає В. Сошинська (2012; 2013). Проте інформаційні ресурси готельно-ресторанної справи досліджені недостатньо, що зумовлює нагальність і доцільність вивчення проблеми.

Мета статті — висвітлити сучасний стан галузових інформаційних ресурсів готельно-ресторанного бізнесу.

Для досягнення мети необхідно вивчити основні складові сучасної системи галузових інформаційних ресурсів та визначити концептуальні підходи до ефективного формування й розвитку системи інтегрованих інформаційних ресурсів готельно-ресторанної справи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інноваційний розвиток галузі можливий за умови ефективного використання інформаційних ресурсів, у яких наявні професійні знання, продуктивний досвід практичної діяльності, аналітичні та прогностичні дослідження науковців. Актуальність, повнота, оперативність відображення інформації — основні критерії оцінювання інформаційних ресурсів, які надають доступ до професійної інформації галузевого спрямування.

Дослідження ґрунтується на застосуванні системного підходу до вивчення інформаційних ресурсів готельно-ресторанного бізнесу, компаративного методу, який дозволяє визначити загальне й особливе в основних тенденціях формування сучасних систем галузових інформаційних ресурсів, концептуалізації процесів інформаційного забезпечення професійної комунікації фахівців галузі готельно-ресторанної справи. Розкриття особливостей сучасного стану інформаційних ресурсів готельно-ресторанного бізнесу потребує розгляду поняття «інформаційні ресурси».

Саме поняття «інформаційний ресурс» у сучасних наукових працях має різноаспектне трактування. Г. Шипота в термінологічному визначенні інформаційного ресурсу акцентує на таких властивостях: структурованість інформації та можливість її ідентифікації. Вона зазначає: «Інформаційний ресурс — це інформація, зафіксована на матеріальній основі, структурована й систематизована відповідно до пошукового апарату системи, складовою якої вона є, яка ідентифікується за потребою й доступна для активного використання» (Шипота, 2008, с. 124).

Доступ до професійної інформації забезпечують галузеві інформаційні ресурси, що систематизують інформаційні джерела та розкривають актуальні проблеми у сфері готельно-ресторанного бізнесу й напрями їх подолання. Серед джерел актуальних професійних знань і практичного досвіду можна назвати матеріали, тези, доповіді наукових та науково-практичних конференцій. Тільки протягом 2015–2016 рр. в Україні проведено декілька міжнародних науково-практичних конференцій, які визнані професіоналами значущими

для розвитку галузі. Так, Київський національний торговельно-економічний університет організував та провів у 2016 р. міжнародну науково-практичну конференцію «Туристичний, готельний і ресторанний бізнес: інновації та тренди» (*Туристичний, готельний і ресторанний бізнес: інновації та тренди : міжнародна науково-практична конференція*, 2016). У Національному університеті харчових технологій відбулася міжнародна науково-практична конференція «Готельно-ресторанний бізнес: інноваційні напрями розвитку» (*Готельно-ресторанний бізнес: інноваційні напрями розвитку: міжнародна науково-практична конференція*, 2015). Міжнародна науково-практична конференція в Черкаському державному технологічному університеті присвячена проблемам розвитку та регулювання туристичного й готельно-ресторанного бізнесу в Україні (*Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання: VII Міжнародна науково-практична конференція*, 2016). Традиційними стали всеукраїнські науково-практичні конференції студентів, аспірантів та молодих учених: у Маріупольському державному університеті відбулася VII всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні технології управління туристичним та готельно-ресторанним бізнесом» (Мацука, 2015). Київський національний торговельно-економічний університет провів II всеукраїнську студентську наукову конференцію «Готельно-ресторанний та туристичний бізнес: реалії та перспективи» (*Готельно-ресторанний та туристичний бізнес: реалії та перспективи: II Всеукраїнська студентська наукова конференція*, 2016). Названі наукові конференції ілюструють пошук та інтеграцію надзвичайно важливих джерел професійної інформації.

Вивчаючи галузеві інформаційні ресурси готельно-ресторанної справи, необхідно розглянути її обов'язкову складову — систему виробничо-практичних, фахових періодичних видань. Науковці вважають ці галузеві періодичні видання ключовим каналом формальної професійної комунікації (В. Сошинська (2013)). Розглядаючи інформаційне забезпечення туристичної галузі, Т. Тарасова (2014) серед інформаційних джерел для фахівців, які аналізує, називає періодичні (журнал «Туризм і відпочинок»), інформаційно-аналітичні видання для професіоналів (журнал «Турбізнес»).

З-поміж фахових наукових видань в Україні, які розміщують інформацію про результати наукових досліджень з проблем підвищення ефективності підприємницької діяльності в галузі готельного господарства й туризму, можна назвати «Вісник КНТЕУ» (зарєст-

рований у ДАК МОН України № 1528 від 29.12.2014 до 29.12.2019) з економічних наук. Міжнародний науково-практичний журнал «Товари і ринки» висвітлює питання теорії та практики товарознавства, нових технологій, готельно-ресторанного бізнесу тощо, засновником якого є Київський національний торговельно-економічний університет (фахова реєстрація у ДАК МОН України з технічних наук, наказ № 261 від 06.03.2015 до 28.12.2020 р.). Журнал «Харчова промисловість» — продовження міжвідомчого тематичного збірника, заснованого в 1965 р. Національним університетом харчових технологій як наукове видання з технічних наук. Періодичне видання висвітлює результати фундаментальних і прикладних досліджень процесів та технологій харчової промисловості.

Тенденції глобалізації вносять зміни в професійні потреби фахівців щодо використання інформації зарубіжних виробничо-практичних та фахових видань. Розглянемо контентні особливості деяких із них. Періодичне видання «Food & Drink Business Europe» виходить друком щомісяця в Дубліні (Ірландія) з 1995 р. Журнал містить актуальну інформацію про харчову та переробну промисловість Великобританії та Європи загалом. Видання «Food & Drink Business Europe» <http://www.fdbusiness.com> має більше тридцяти рубрик, які різноаспектно інформують про досягнення та інновації в харчовій індустрії, правила діагностики й забезпечення якості продуктів, аспекти здорового харчування (Health & Safety). Рубрики присвячені перспективам використання фермерських продуктів у ресторанній індустрії, гігієні процесів виробництва та вимогам до процесів заморожування продуктів харчування. Тут можна знайти практичні рекомендації щодо правильного сервірування столу та послідовності подання страв (Foodservice). Корисною для професіоналів може бути рубрика «Conferences & Exhibitions» — «Конференції і виставки», яка анонсує міжнародні конференції й виставки, розміщує запрошення до дискусій під час семінарів і круглих столів, наприклад, інформація про конференцію в Туреччині (м. Стамбул, 23.03.2016) під назвою «Морепродукти та нові технології їх приготування».

Отже, видання «Food & Drink Business Europe» можна охарактеризувати як мультитематичний інформаційний ресурс, який не претендує на вичерпність, але достатньо повно висвітлює актуальні проблеми готельно-ресторанного бізнесу, комплексно розкриває питання культури ведення бізнесу в цій галузі, що сприяє підвищенню ділової активності професіоналів.

Європейський спеціалізований журнал для рестораторів та працівників ресторанної справи «Restaurant & Catering» друку-

ється щомісячно в м. Бад-Пірмонт, Німеччина (медіа-компанія Engage Media) у друкованому та електронному варіантах. У рубриці «Новини» інформує про актуальні події у сфері ресторанного бізнесу: відкриття нових перспективних закладів харчування, подає оновлені рейтинги кращих ресторанів та рестораторів Європи і світу. Зацікавити рестораторів може рубрика «Нові продукти». Автори розповідають про нові продукти харчування, соуси та напої, аналізують вимоги до якості страв, використання пакувальних матеріалів, надають поради та рекомендації щодо добору інгредієнтів. Рубрика «Пошук за інгредієнтами» присвячена новітнім технологіям приготування страв і напоїв, містить нові рецепти страв, різноманітних десертів, напоїв (кави) тощо. «Поради фахівців» розкривають секрети започаткування бізнесу, вдалого управління ним. У рубриці зібрано рекомендації успішних бізнесменів, цікаві приклади продуктивного ведення власної справи. Видання «Restaurant & Catering» (www.engagemedia.com.au) висвітлює ідеї дизайну інтер'єру закладів харчування, новітні розробки у сфері кухонного обладнання та устаткування, модні тенденції у світі харчування (молекулярна кухня, органічна кулінарія), розкриває напрями і проблеми інтерактивної підтримки закладів, пошуку спонсорської підтримки, надає прогнози розвитку бізнесу. Це періодичне видання корисне як початківцеві, так і професіоналові із досвідом роботи — воно дозволяє бути обізнаним у різних аспектах сучасного ресторанного бізнесу.

Водночас вивчення інформаційних потреб фахівців готельно-ресторанної галузі засвідчило недостатню обізнаність із професійними інформаційними ресурсами цього бізнесу. Г. Шипота стверджує, що професійна комунікація формує професійно зорієнтовані інформаційні навички для ефективної реалізації інформаційних потреб (Шипота, 2016, с. 101). Дійсно, ефективний обмін актуальною професійною інформацією у сфері готельно-ресторанної справи базується на вмотивованому пошуку інформації у виробничо-практичних, фахових періодичних виданнях, зверненні до різноманітних інформаційних ресурсів і постійному розширенні джерел інформації.

Визначаючи концептуальні підходи дослідження, зауважимо, що необхідно розглядати дві взаємопов'язані складові наукової проблеми, а саме: формування й розвиток інформаційних ресурсів галузі та організацію їх продуктивного використання.

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології можуть надавати доступ до унікальної та ексклюзивної інформації, необхідної для

продуктивної професійної діяльності у сфері готельно-ресторанної справи. Водночас ці можливості використовуються недостатньо. Вагомого значення набуває формування системи інтегрованих інформаційних ресурсів галузі з метою оптимізації інформаційного забезпечення професійної комунікації спеціалістів готельно-ресторанного бізнесу. Така система, по-перше, сприятиме якіснішій організації професійного інформаційного простору; по-друге, дозволить ефективно використовувати всі виникаючі корпоративні переваги; по-третє, допоможе значно розширити джерела професійної інформації у сфері готельно-ресторанної справи; по-четверте, надасть додатковий стимул фахівцям для комунікації у професійному інформаційному середовищі. Серед критеріїв якості інформаційного забезпечення професійної діяльності галузі зазначимо надання оперативного доступу до інформаційних ресурсів із фахових іноземних періодичних видань. Аналіз інформаційних потреб різних груп спеціалістів сфери обслуговування готельно-ресторанних комплексів засвідчив значну перевагу інформаційних ресурсів із аналітичною складовою, аналітично опрацьованою, структурованою інформацією із різних джерел.

Висновки. Здійснений аналіз сучасної системи інформаційних ресурсів готельно-ресторанної справи свідчить про їх різноаспектність, поєднання виробничо-практичних та фахових періодичних видань. В Україні проблеми готельно-ресторанної галузі висвітлюються в матеріалах конференцій різного рівня, наукових та науково-практичних періодичних виданнях. Зростає значення зарубіжної виробничо-практичної та фахової періодики. З метою оптимізації системи інформаційного забезпечення професійної комунікації фахівців готельно-ресторанної галузі запропоновано формування системи інтегрованих інформаційних ресурсів.

Дослідження проблеми формування системи галузевих інформаційних ресурсів готельно-ресторанного бізнесу є практично значущою й актуальною темою та потребує подальшого різноаспектного вивчення.

Список посилань

- Гавриш, Н. (2012). Бібліотечно-ресурсні засоби забезпечення інформаційних потреб фахівців фармацевтичної галузі. *Вісник Книжкової палати*, 2, 33–36.
- Гавриш, Н. (2012). Галузеві бібліотечно-інформаційні ресурси як комунікаційні засоби. *Вісник Книжкової палати*, 4, 20–23.
- Готельно-ресторанний бізнес: інноваційні напрями розвитку: міжнародна науково-практична конференція, 25–27 березня 2015 р.* (2015). Київ: Національний університет харчових технологій.

- Готельно-ресторанний та туристичний бізнес: реалії та перспективи: II Всеукраїнська студентська наукова конференція, 14–15 квітня 2016 р.* (2016). Київ.
- Козлюк, Н. І. (1999). Інформаційні потреби науковців-медиків у контексті сучасної медичної бібліотеки науково-дослідного інституту. *Вісник Книжкової палати*, 7, 22–23.
- Козлюк, Н. І. (2005). *Система бібліотечно-інформаційного забезпечення користувачів медичних бібліотек Академії медичних наук України*. (Дис. ... канд. пед. наук). Київський національний університет культури і мистецтв. Київ.
- Лесюк, О. В. (2012). *Бібліотечно-інформаційний сегмент комунікаційного середовища митної справи України: стратегії формування*. (Дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03). Харківська державна академія культури. Харків.
- Мацука В. М. (Ред.). (2015). *Сучасні технології управління туристичним та готельно-ресторанним бізнесом: VII Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених, 25 вересня 2015 р.* Маріуполь: МДУ.
- Овсянникова, Л. М. (2007). Состояние и перспективы информационного обеспечения медицинской науки. Л. М. Овсянникова, Н. О. Артамонова, Р. И. Павленко и Т. А. Остапенко (Ред.), *Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса: материалы конференции*. Москва.
- Павленко, Р. І. (2000). Система бібліотечно-інформаційного забезпечення спеціалістів-медиків. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, 5, 6–12.
- Пасмор, Ю. В. (2011). *Бібліотечно-інформаційне забезпечення правової науки в Україні: напрями консолідації* (Автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій). Харківська державна академія культури. Харків.
- Проценко, Т. (2013). Діяльнісні чинники формування інформаційних потреб сімейних лікарів. *Вісник Книжкової палати*, 11, 23–25.
- Проценко, Т. (2013). Комунікаційні канали та засоби задоволення інформаційних потреб сімейних лікарів. *Вісник Книжкової палати*, 10, 24–27.
- Сошинська, В. Є. (2013). *Професійна комунікація як фактор розвитку книжкової галузі*. Київський національний університет культури і мистецтв. Київ.
- Сошинська, В. Є. (2012). Трансформація каналів професійної комунікації в документно-інформаційній сфері. *Вісник Книжкової палати*, 6, 16–19.
- Танич, О. І. (2006). *Обеспечение потребностей специалистов медицинской отрасли в информационно-библиотечных ресурсах*. (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Краснодарский государственный университет культуры и искусств. Краснодар.
- Тарасова, Т. (2014). Информационное обеспечение управления конкурентоспособностью предпринимательской структуры в туризме. *Сибирский торгово-экономический журнал*, 1 (19), 125–129.

- Туристичний, готельний і ресторанний бізнес: інновації та тренди: міжнародна науково-практична конференція. (2016). Київ: Київський національний торговельно-економічний університет.*
- Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання: VII Міжнародна науково-практична конференція, 24–25 березня 2016 р. (2016). Черкаси: Черкаський державний технологічний університет.*
- Шипота, Г. Є. (2016). Трансформація інформаційного забезпечення професійної комунікації фахівців в умовах розвитку медіакультури. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 4, 97–104. Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. Київ.
- Шипота, Г. Є. (2008). Формування та розвиток національної системи інформаційних ресурсів. *Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики.* (с. 123–124). Київ: Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв.

References

- Havrysh, N. (2012). Library resources for information needs of specialists in the pharmaceutical industry, *Bulletin of the Book Chamber*, 2, pp. 33–36. [In Ukrainian].
- Havrysh, N. (2012). Sectoral library and information resources as communication means, *Bulletin of the Book Chamber*, 4, pp. 20–23. [In Ukrainian].
- Hotel and restaurant business: innovative directions of development: international scientific and practical conference, March 25–27, 2015. (2015). Kyiv National University of Food Technologies. [In Ukrainian].*
- Hotel-restaurant and tourist business: realities and perspectives: II All-Ukrainian student's scientific conference, April 14–15, 2016. (2016). Kyiv National University of Food Technologies. [In Ukrainian].*
- Kozliuk, N. I. (1999). Information needs of medical scientists in the context of the modern medical library of the research institute. *Bulletin of the Book Chamber*; 7, pp. 22–23. [In Ukrainian].
- Kozliuk, N. I. (2005). *The system of library and information provision of users of medical libraries of the Academy of Medical Sciences of Ukraine (Candidate thesis).* Kyiv National University of Culture and Arts. Kyiv. [In Ukrainian].
- Lesiuk, O. V. (2012). *Library and Information Segment of the Communication Environment of Ukraine's Customs: Formation Strategies (Candidate thesis of social communication: 27.00.03.).* Kharkiv State Academy of Culture. Kharkiv. [In Ukrainian].
- Ovsyannikova, L. M. (2007). The state and prospects of information support of medical science. *Libraries and information resources in the modern world of science, culture, education and business: conference materials.* Moscow. [In Russian].
- Pavlenko, R. I. (2000). *The system of library and information support of medical specialists. Scientific works of VI Vernadsky National Library of Ukraine,*

- 5, 6–12. [In Ukrainian].
- Pasmor, Yu. V. (2011). *Library and Information Support of Legal Science in Ukraine: Directions of Consolidation (Abstract candidate thesis of social communication)*. Kharkiv State Academy of Culture. Kharkiv. [In Ukrainian].
- Protsenko, T. (2013). Activity factors for the formation of information needs of family physicians. *Bulletin of the Book Chamber*, 11, 23–25. [In Ukrainian].
- Protsenko, T. (2013). Communication channels and means of meeting the information needs of family physicians. *Bulletin of the Book Chamber*, 10, 24–27. [In Ukrainian].
- Soshynska, V. Ye. (2013). *Professional communication as a factor in the development of the book industry*. KNUKiM. Kyiv. [In Ukrainian].
- Soshynska, V. Ye. (2012). Transformation of channels of professional communication in the document-information sphere. *Bulletin of the Book Chamber*, 6, 16–19. [In Ukrainian].
- Matsuka V. M. (Ed.). (2015). *Modern technologies of tourism and hotel and restaurant business management: VII All-Ukrainian scientific and practical conference of students, postgraduates and young scientists, September 25, 2015*. Mariupol: MDU. [In Ukrainian].
- Tanich, O. I. (2006). *Maintenance of needs of experts of medical branch in information-library resources* (Abstract candidate thesis of Pedagogical Sciences). Krasnodar State University of Culture and Arts. Krasnodar. [In Russian].
- Tarasova, T. (2014). Information support of management of competitiveness of an enterprise structure in tourism. *Siberian trade and economic magazine*, 1(19), 125–129. [In Russian].
- Tourism, hotel and restaurant business: innovations and trends: international scientific and practical conference (2016)*. Kyiv: Kyiv National Trade and Economics University. [In Ukrainian].
- Tourism, hotel and restaurant business in Ukraine: problems of development and regulation: VII International scientific and practical conference, March 24–25, 2016 (2016)*. Cherkasy: Cherkasy State Technological University. [In Ukrainian].
- Shypota, H. Ye. (2016). Transformation of information provision of professional communication professionals under the conditions of development of media culture. *Library Science. Documentation. Informology*, 4, 97–104. National Academy of Cultural and Arts Management. Kyiv. [In Ukrainian].
- Shypota, H. Ye (2008). Formation and development of the national information resources system. *Documentation. Librarianship Information activities: problems of science, education, practice*. (pp. 123–124). Kyiv: State Academy of Leaders of Culture and Arts. [In Ukrainian].

UDC 316.77:007:640.4

O. S. Humen, post-graduate student, Kyiv National University of Culture and Art, Kyiv

<http://orcid.org/0000-0001-5460-5345>

BRANCH INFORMATION RESOURCES OF HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS: MODERNIZATION AND DEVELOPMENT PROSPECTS

The aim of the article is to study the formation process of the branch information resources, the components of the modern system of the hotel and restaurant business information resources; to examine the state of the industry experts information support and to identify the main ways of its optimization and modernization.

Research methodology is a systematic approach to the integrated study of the formation of the hotel and restaurant business information resources. The comparative method is used, enabling to determine the general and specific features of the modern system of the hotel and restaurant business information resources, the system analysis of the professional communication information support of the hotel and restaurant business experts.

Results. Modern information and communication technologies can provide an access to the unique information necessary to increase the productivity in the hotel and restaurant business. The system of the following integrated information resources optimizes the professional communication information support of the hotel and restaurant business experts. It structures the information space and provides the effective use of all the corporate benefits. Such system will significantly expand the range of the professional information sources of the hotel and restaurant business; will provide the additional stimulus to communication in the professional information environment. Among the quality measures of the information professional support of the following industry, the rapid access to such information resources, as the foreign professional periodicals, can be noted. The information needs analysis of the hotel and restaurant complexes servicing showed a significant advantage of the analytical information resources, of analytically processed, structured information from the multiple sources.

Novelty. The modern system of the hotel and restaurant business information resources has been analyzed as a single set for the first time; the process of optimization of the experts information exchange has been investigated; the conceptual approaches to the strategic development of the professional communication information support of the hotel and restaurant business experts have been outlined.

The practical significance. Investigating the formation process of information resources system of the hotel and restaurant business is practically important, urgent and requires further study.

Keywords: *branch information resources, information support of the hotel and restaurant business, professional information resources, professional information environment, information needs.*

Надійшла до редколегії 28.08.2017 р.

UDC 338.24:640.41(045)

S. S. Rostovtsev, PhD, lecturer, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

DIGITAL MARKETING TOOLS FOR RESTAURANT BUSINESS

The paper studies the implementation of digital marketing tools in the restaurant business and its impact on customer's loyalty. The author describes main methods and features of online activity conducting by restaurants. Basic technologies, which help to promote restaurant's services to the target audience, are indicated. Different variants of restaurant advertising are offered, both paid and free of charge. The author describes such elements of digital marketing as website maintenance, search engine optimization, social media marketing, contextually targeted advertising, email marketing etc., focusing on their complex use.

Key words: *digital marketing, restaurant's online activity, SEO, SMM, email-marketing.*

С. С. Ростовцев, кандидат наук із соціальних комунікацій, викладач, Харківська державна академія культури, м. Харків

ИНСТРУМЕНТЫ ИНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГУ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕСТОРАНОВ

Розглядається впровадження інструментів інтернет-маркетингу в діяльності ресторанного бізнесу та їх вплив на лояльність клієнтів. Описані основні методи й особливості онлайн-діяльності ресторанів. Зазначені основні технології, які допомагають просувати послуги ресторанів до цільової аудиторії. Запропоновані різні варіанти реклами закладів ресторанного господарства в інтернеті, як платні, так і безплатні. Автор описує такі елементи цифрового маркетингу, як обслуговування веб-сайта, пошукова оптимізація, маркетинг у соціальних медіа, контекстна реклама, email-маркетинг тощо, акцентуючи на їх комплексному використанні.

Ключові слова: *інтернет-маркетинг, онлайн-діяльність ресторанів, пошукова оптимізація, SMM, email-маркетинг.*

С. С. Ростовцев, кандидат наук по социальным коммуникациям, преподаватель, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ИНСТРУМЕНТЫ ИНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГА В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕСТОРАНОВ

Рассматривается внедрение инструментов интернет-маркетинга в деятельности ресторанного бизнеса и их влияние на лояльность клиентов. Описаны основные методы и особенности онлайн-деятельности ресторанов. Указаны основные технологии, которые помогают продвигать услуги ресторанов к целевой аудитории. Предложены различные варианты рекламы заведений ресторанного хозяйства в интернете, как платные, так и бесплатные. Автор описывает такие элементы цифрового маркетинга, как обслуживание сайта, поисковая оптимизация, маркетинг в социальных медиа, контекстная реклама, email-маркетинг и т. д., акцентируя на их комплексном использовании.

Ключевые слова: *интернет-маркетинг, онлайн-деятельность ресторанов, поисковая оптимизация, SMM, email-маркетинг.*

Introduction. Nowadays the screen-driven group is no longer limited by age and social status — an internet use through various devices has become an hourly habit across the majority of people. Such tendency greatly affects all the areas of activity, including the restaurant business. To look for a new restaurant to try out, to find a place to eat during the traveling, or to get some information about a restaurant before making reservations, people go online. Many factors influence their decision: food pictures (Foodie app.), complaints and high praise for dishes and service, social check-ins, reviews and commentaries about the dining experience on social media and other specialized online resources. More often diners look up restaurant's website for contact information, location, menus, reviews etc. According to a study conducted by Cornell University's School of Hotel Administration (2013), approximately 50 percent of respondents stated they make restaurant reservations online, and about 40 percent of those completed the reservation on the restaurant's own website. Therefore, it is crucial for restaurants to maintain an online presence to communicate with current diners, attract new customers, and build loyalty among patrons.

Literature review. The growing number of publications, devoted to various aspects of restaurant digital marketing activity, confirms the significance of business' online presence. A number of authors such as V. Kutepova (2014), O. Shaleva (2013) and some other consider general questions of digital marketing development in Ukraine and internet technologies use in restaurant business. The importance of marketing communications usage for achieving a competitiveness demonstrated by A. Rasulova (2015). Specific digital marketing tools such as online advertising, multimedia means for restaurant promotion, branding and diners loyalty are investigated by V. Yazina (2015), Z. Gadetska (2015), M. Chorna (2017), E. Yurchak (2014) and others. Considerable attention is also paid to social media as one of the most effective ways of restaurant business promotion in the internet.

Foreign digital marketing theorists and practitioners talk about systematical approach to restaurant's online activity organization, focusing on website creation, search engine optimization and social media marketing.

The main objective of this paper is to examine and describe the main tools of digital marketing in restaurants. In particular, the study has been designed to attain the following objectives:

To study the key attributes of restaurant's online presence;

To explore digital communications tools for restaurant's promotion.

Results. Digital marketing is the process of promoting a restaurant on the internet. There are many channels to do this, but unlike traditional

marketing (print, TV and radio), internet marketing relies on audience participation and two-way conversation. All the methods are designed to encourage further engagement with restaurant's brand and their success is measured by the number of people who actually respond.

The web has drastically changed the way people communicate with each other and with business. Now it is vital for companies to be online and focus on a dialogue with every diner, in order to cover as much potential customers as possible and get more revenue as a result. The importance of starting online marketing efforts explained by permanently rising number of internet users who do online searches every day, including information about particular restaurants; it is possible to create a reputation through the content generation; internet marketing costs less per lead than other methods; it creates conversations, where customers can communicate as well (the feedback may not always be positive, but it is worth hearing, in order to make a restaurant better).

The basic process of restaurant business promotion in the internet, which aims the target audience reaching, should include a complex usage of few key strategies, such as website managing, search engine optimization, advertising, mobile, email and social media marketing.

The most important step for digital marketing is building a website, which should be easy to navigate for customers and easily updated by its owner. Website is a fundamental and necessary part of the conversation with diners, which makes things easier for them. There is a wrong opinion that third-party resources (social media, email campaigns, review sites etc.) can replace restaurant's website, but in fact they are designed to enhance it and after receiving a positive social media interaction, visiting restaurant's site is the natural next step for customers to take. Before diners go out to eat, they want to know such things about the place: menu, prices, what things look like (photography of food and ambiance), location and directions, hours of operation, parking service options, how to make reservations (online or by phone) and how to order take-out when available, offers/promotions/events. Because dining is a visual experience, it is important to capture the ambiance and food through updated and high quality photography. Photo subjects should include: well-plated dishes (includes dessert, main courses, and appetizers); smiling and friendly wait staff (engaged with customers or in a group shot); room shots (ideally with people who are representative of restaurant's clientele).

Considering the fact, that the main task of the website is to present an information in a helpful way that stimulate customers to visit the restaurant and encourage others to dine there in future, it is vital to build a website that adjusts for any device automatically. According to

Google's "Our Mobile Planet" research, 94% of people use smartphones to search local businesses. However, traditional websites appear to be less effective when accessed through mobile phones for several reasons:

1) Navigation — for example, links are often too small and user's fingers are typically too large to click it well. On the other hand, mobile-optimized sites space out buttons and make them bigger so they are easier to access.

2) Text and graphics. A smaller screen makes it tougher to read an information — text may be too small, or in case user zooms it, it is needed to scroll side-to-side all the time.

3) Content prioritization. Mobile consumers visit website with a very specific purpose, so they do not want to be overwhelmed with too many different options. The information that is most crucial to converting customers is a business phone number, location, menu, directions and reviews. Therefore, the main task of mobile marketing is to suggest a customer the simplest way of making decision.

In order to build a mobile-optimized site, first step will be to analyze already existing software. Some popular platforms for website creating like WordPress may be equipped with simple mobile configuration tools. So, for developer, who made the site, it will be relatively easy to create an inexpensive mobile-optimized version of it. If such variant cannot be realized it is necessary to reach out to mobile vendors who can create or adopt already existed website to mobile devices.

Another way to establish a mobile presence is to work with third parties and list the business in different online directories. Such partners can offer viable mobile-optimized shortcuts, including popular mobile apps that showcase the restaurant. These sites are usually search- and mobile-optimized, ensuring customers can find quick-hit information related to an establishment. If the restaurant is already listed on directories like Google, it is important to take an ownership of those listings and make sure all of the information is up to date.

To ensure customers get the most useful information about restaurant, it is important to add a business location to Google Maps, which may increase search traffic and will be helpful for website promotion. Even a new site will be able to get visitors from the search results for highly competitive queries. The procedure of adding the location is simple and requires entering some basic information about business (city, street, address, phone number, email etc.) at «My Business Google» page and confirming it. Company information will be pending for some time. Reviews, added by diners, may speed up company appearance in search results (*SeoProfy*).

The successful restaurant business promotion in the internet should involve the full complex of online-marketing tools. However, an offline

advertising may also play an important role in online promotion process. Type-in traffic (when users get to the site through manual typing an URL in the browser's address bar) can be got through link placement at any non-digital carrier like business cards, books, newspapers, banners etc. The advantage of such method is that restaurant gets a target audience, which is ready to use products and services.

The strategically important promotion tool is search engine optimization (SEO). It can independently generate traffic — customers find particular restaurants through search systems, so it is important to optimize a website with on-site and off-site techniques that make it more visible and attractive to search engines. Search systems return recommendations based on formulas, and SEO is the process of making restaurant's website friendly to search engines by fulfilling the criteria that these formulas are coded to detect. At the same time, search engines change their algorithms all the time, in order websites fully meet the needs of users, so only SEO usage without any other promotion tools may be risky for a business.

The restaurant business is quite competitive industry so in many cases the first places in search results are occupied by specialized restaurant-oriented websites. However, search engine optimization can still provide a great amount of traffic to the restaurant's website.

The whole seo-process includes next steps:

Goal setting (for example, to increase the attendance up to 500-1000 unique visitors per day);

Competitors' sites analysis;

Keywords selection;

Semantic kernel creation;

Internal site search optimization;

External site search optimization.

It is important to note, that all the seo-technics should be integrated in complex. While choosing keywords to describe restaurant's environment or cuisine, it is needed to remember to optimize the content, written for location. Most people prefer to dine out close to home, so they will almost always search for a restaurant in their towns or neighborhoods. Location-based keywords should be included in the text on the website, from the copywriting on the homepage to the title tags of each page. In addition, it is necessary to make sure that the restaurant's site is listed in the location-based results that appear on search engines. Generally, search engine optimization is not a fast process, but may be very effective in the form of costs and results.

Another vital promotional tool and an important factor for successful search engine optimization is SMM (Social Media Marketing), which

is focused on the direct communication with diners and identification of their needs and interests. To insure this method works it is needed to find places where online target audience is situated, such as online-communities, specialized forums, blogs, and theme-based websites. The advantage of social media marketing is the rapid information dissemination and an immediate feedback from users. However, restaurant's administration should not overuse advertising — social network users are ready for dialogue, but not for advertising. The peculiarity of such tool is that while communicating with potential users, their request is not yet actualized, and even when an interesting service or product is suggested, it is not likely recipient will use it at the moment. That is why working with social media should be focused on demand actualization and its retention.

Maintaining a strong social media presence is essential to business today and there is a plenty of online-platforms, which allow promoting restaurant online. Possible social media channels to include into restaurant's SMM-strategy are:

Facebook — one of the largest world's network, which is good for sharing promos, pictures, and other high quality content.

Twitter — a real time network for sharing short-form content, allows companies to make a resounding impact on potential customers.

Instagram — one of the most popular picture sharing networks. Pictures can be a strong trigger, especially when it comes to restaurant's food or décor.

Foursquare — a location-based network, gives the ability to incentivize visits and check-ins for customers.

Before choosing which social media channels to pursue, it is important to carefully research potential audience and decide which sites target them the best. After developing restaurant's account or group in social media and attracting loyal audience to them it is necessary to stimulate the conversation: a promotion which fans will not only like but which they can share with friends and family can lead to word-of-mouth advertising appearance; being visual is another vital factor of successful interaction with customers — these can be photos, illustrations or graphics that fits restaurant's promotion concept; publications frequency and consistency is important, but if the promotion is recurring, it is necessary to rotate in new visuals to accompany the same promotion. Additionally, if budget allows, there is a possibility to use paid advertising. It is well customized and takes into consideration a lot of targeting parameters: gender, age, interests, preferences, locations etc.

Paid advertising may be displayed not only on social media channels but also in search results. PPC-advertising (pay-per-click) or Contextually Targeted Advertising is a quick method to attract an

interested audience to the restaurant's website. To start advertising campaign it is needed:

- Understand what kind of audience should be reached;
- Choose keywords;
- Create ads in Google or other search engine;
- Establish a budget.

PPC-advertising is quite effective tool, but it depends on restaurant's aims. Such promotion is good when it is needed to reach target audience quickly and accurately and present any activity. These can be restaurant's promotional actions or other events (for example, holidays).

More private marketing channel is email. It is important for restaurant's digital marketing because of its low cost and high level of effectiveness when executed correctly. There is a common situation when a company collects a bunch of email addresses but is not sure how to use them. Fundamental email marketing process includes five chronological steps:

Email Service Providers (ESP) search. No huge financial investment are needed to obtain the right email marketing technology. For example, free tools, such as Constant Contact and MailChimp are ESPs that are easy to use and offer simple control over restaurant's email campaigns.

Understanding of restaurant's customers. It is important to classify different types of customers and this can be a crucial part of how to turn one-time customers into repeat visitors and keep repeat visitors consistently coming back for more. Email marketing systems provide an ability to send them different messages based on their category (new, repeat or inactive customer).

Get customers to opt in. Users should know what they are getting in exchange for sharing their information. To convince customers to provide their email addresses, there are few methods: running contests offering discounts, coupons and other extras, which require an email address for customers to sign up to win; including forms and surveys with the check; asking for an email address when customers buy gift certificates.

Writing great subject lines and emails. The most important part of writing a strong email is delivering the right message or promotion. An email that delivers the message well has two elements: the subject line, which stimulates customer to open the email and the body of the email itself that encourages the customer to follow through on visiting the restaurant with the content of the email.

Testing and retesting campaigns. Testing helps to determine how often to send emails, find effective subject lines, see which promotions work best for drawing customers in.

The last thing to ensure that diners are satisfied with restaurant's service is to monitor online reviews. To new diners reviews or feedback

they receive from other people means more than what a restaurant tells them. If someone posts something positive, it is important to thank them. If there is a negative review left, it is better to publicly acknowledge it, and try to reach out to the customer to make the situation right. Finally, positive reviews or awards may be posted on the website. Testimonials and “social proof” like this can make a potential patron much more likely to visit an establishment.

Conclusions. An internet audience is huge and with the help of internet marketing, it is possible to bring many people to the restaurant. Constant interaction with the target audience is a vital condition of restaurant’s online activity, which may cause brand confidence growth. Promotion in the internet is a constant and laborious work, which requires systematic approach and attention to details.

References

- Chorna, M. (2017). Formation methods of the consumer loyalty as a component of brand management of the restaurant networks. *Effective economy*, 4. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua>. (Accessed 08 Jun 2017). [in Ukrainian].
- Cornell University’s School of Hotel Administration. Retrieved from <https://sha.cornell.edu/> [in English].
- Gadetska, Z. (2015). The modern multimedia means to promote hotel restaurant and tourist services. *Young Scientist*, 2(17), 41–44 [in Ukrainian].
- Kutepova, V. (2014). Internet marketing in Ukraine: problems and prospects. *Management of development*, 1, 47–49. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2014_1_22. [in Ukrainian].
- Rasulova, A. (2015). Modern marketing communications in management of restaurant business by enterprises. *Innovative Economy*, 4, 215–220. [in Ukrainian].
- SeoProfy. Retrieved from <https://seoprofy.ua/blog/poiskovye-sistemy/dobavlyaem-sajt-v-google-maps-places> [In Russian].
- Shaleva, O. (2013). Applying of innovative internet technologies in the restaurant business. *Trade, commerce, business*. 15, 142–145. [in Ukrainian].
- The restaurant’s guide to digital marketing*. Retrieved from <http://partners.restaurant.com/pdf%5CTheRestaurantsGuideToDigitalMarketing.pdf>. [In English].
- Yazina, V. (2015). Internet-marketing applying in restaurant business. *Bulletin of Donbas State Engineering Academy*, 1(34), 225. [in Ukrainian].
- Yurchak, E. (2014). The peculiarities of the formation of customers loyalty towards the restaurant brand. *Effective economy*, 12. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua>. [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 12.09.2017 р.

Розділ 6
РЕЦЕНЗІЇ

Part 6
REVIEWS

■ УДК 02:004:316.77

Н. М. Кушнаренко, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи, Харківська державна академія культури, м. Харків

ІНТЕГРАЦІЯ БІБЛІОТЕК ДО ЦИФРОВОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Рецензія на монографію О. Ю. Мар'їної «Бібліотека в цифровому просторі». Харків: ХДАК, 2017. 326 с.

N. M. Kushnarenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice Rector for Research, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv
<http://orcid.org/0000-0003-1168-0446>

THE INTEGRATION OF LIBRARIES TO DIGITAL INFORMATION SPACE

A. Yu. Marina «Library in the Digital Space» Monograph Review. Kharkiv : KhDAC, 2017. 326 p.

Глобальне розгортання інформаційного суспільства ґрунтується на цифрових технологіях, що продукують мережеві інформаційні потоки, надають нового сенсу соціокомунікаційній взаємодії, визначають поступ від процесів формування локальних інфосередовищ до утворення глобального цифрового простору. Означені соціотехнічні зрушення для бібліотек відкривають нові горизонти для реалізації місії соціокомунікаційних інституцій інформаційного суспільства, окреслюють перспективи змін параметрів їх розвитку за цифрової доби, механізми активізації інноваційної діяльності та пропонують широкий спектр інструментарію для оновлення інформаційного виробництва. Оскільки до цього часу проблематика адаптації бібліотечно-інформаційної сфери діяльності до реалій цифрового простору залишалася остаточно не осмисленою та потребувала досконалого вивчення, то її актуальність та багатоаспектність і зумовили проведення дослідження, яке рецензується.

Рецензоване монографічне дослідження О. Ю. Мар'їної є однією з перших спроб вирішення наукової проблеми концептуального визначення ролі та місця бібліотек у цифровому просторі. Мета – ґрунтовне та послідовне відтворення загальної картини цифрової адаптації бібліотек. Зокрема в монографії автор приділяє особливу увагу таким проблемам, як розкриття сутності цифрової модернізації, дослідження механізмів адаптації бібліотечно-інформаційної сфери діяльності, визначення особливостей техніко-технологічного прориву бібліотечно-інформаційної галузі, окреслення напрямів подальшої інтеграції бібліотечних установ до цифрового простору, які згодом становитимуть реальну основу соціокомунікаційної діяль-

ності бібліотек в електронному технологічному медіасередовищі та глобальній системі виробництва інформації, знань.

Актуальність і наукова цінність рецензованої монографії полягає в тому, що в ній переконливо доведено – цифрова адаптація бібліотек нині не обмежується використанням електронного технологічного інструментарію. З одного боку, вона характеризується постійним пошуком та впровадженням досконалих технологій, що дозволяють максимізувати цифрове виробництво бібліотек, з іншого – спрямована на вирішення соціокомунікаційних проблем, пов'язаних з розвитком електронного технологічного простору: подоланням цифрової нерівності, розвитком цифрової грамотності суспільства, обслуговуванням соціальних інституцій у цифровому ландшафті, доведенням потенційної значимості діяльності бібліотеки в електронному медіасередовищі тощо.

Уважаємо, що структура рецензованої роботи достатньо обґрунтована та повністю відбиває її зміст. Так, у першому розділі монографії автор ретельно аналізує тенденції розгортання цифрового простору інформаційного суспільства, яке, на її думку, відбувається нині через еволюцію веб-технологій та високотехнологічного комунікаційного інструментарію, розширення комунікаційної інфраструктури, ресурсних баз, оптимізацію пошукових систем, появу технологій великих даних, пріоритетність новітніх медіа в сучасному світі, сприяє розвитку цифрового ландшафту суспільства. Екскурс в історію соціотехнічного розвитку бібліотечних установ доводить їх поступову адаптацію до цих реалій та дозволяє констатувати лише початкову стадію цифрової модернізації, а якісне піднесення бібліотек убачається в системній технологізації, застосуванні новітнього техніко-технологічного інструментарію, інноваційних розробок щодо опрацювання інформаційних об'єктів, інтеграції цифрових активів, організації доступу до них широкому загалу.

У другому розділі, відповідно до заявленої дослідницької лінії, автор ретельно досліджує особливості віртуалізації бібліотечно-інформаційного простору, яка нині пов'язана з процесами створення цифрових активів бібліотек, продукуванням інноваційних мережових продуктів і послуг, адаптацією та просуванням бібліотечних установ у сегменті новітніх медіа.

Третій розділ окреслює стан бібліотек України в системі цифрових комунікацій. Автор констатувала, що основні напрями їх цифрової інтеграції пов'язані з формуванням масштабних цифрових активів на національному та інституціональному рівнях – створен-

ням баз даних, електронних бібліотек, репозитаріїв; започаткуванням зусиллями окремих бібліотечних установ локальних ініціатив по оцифруванню та формуванню колекцій, а також напрацюванням практики популяризації останніх у соціальному контенті. На основі аналізу практичного досвіду цифрової модернізації вітчизняних бібліотек доведено успішність та затребуваність цифрових ініціатив на національному та світовому рівнях. Виявлено певні ускладнення цифровізації бібліотек України, серед яких: незавершеність законодавчих змін щодо цифрової діяльності бібліотечних установ та загального розвитку інформаційного сектора; техніко-технологічне відставання галузі; уповільнення модернізації організаційно-управлінської системи бібліотечно-інформаційної сфери діяльності, відсутність чітких механізмів адаптації бібліотек до реалій цифрового простору і, як наслідок, гальмування темпів оцифрування та напрацювання об'ємів наповнення цифрових проєктів; ускладнення просування українських бібліотечних ресурсів у мережі інтернет; відсутність процесів веб-агрегації національних доменів та ін. Заходами подолання означених проблем запропоновано формування цілісної концепції цифрової адаптації бібліотечно-інформаційної сфери діяльності, лобіювання державної підтримки цифрових ініціатив бібліотек на всіх рівнях та напрямках, консолідація зусиль і можливостей галузі щодо вирішення нагальних проблем цифрової модернізації бібліотечно-інформаційного сектора, кооперація з іншими учасниками інформаційного суспільства в процесах створення цифрових проєктів, налагодження конструктивного діалогу з аудиторією користувачів, зокрема на основі застосування соціокомунікаційних технологій, однією з яких є краудсорсинг.

Четвертий розділ присвячений обґрунтуванню виваженої контент-стратегії, що розглядається автором як послідовний, гнучкий, стійкий до невизначеності цифрових умов стратегічний план розвитку бібліотеки за цифрових умов. Його реалізація вбачається в зміщенні акцентів діяльності бібліотечних установ в електронному технологічному просторі від уже традиційних процесів створення цифрових ресурсів й активів до розвитку змістовної складової цифрового контенту та якісно нових можливостей його просування в різноманітних медіа. Оптимальна реалізація контентної стратегії бібліотек у цифровому просторі пов'язана з необхідністю визначення ролі та місця соціально-комунікаційних технологій, зокрема їх застосування під час вирішення завдань трансформації бібліотечно-інформаційної сфери пов'язане з процесами формулювання масш-

табних цілей, планування та здійснення соціальної діяльності останньої, а також необхідністю вироблення адаптаційних можливості бібліотек до процесів розгортання цифрового простору.

У п'ятому розділі розглянуто перспективи цифрової модернізації бібліотек. На думку автора, вони пов'язані із законодавчим узгодженням функціонування бібліотечних установ у цифровому просторі, вирішенню проблем створення та оптимізації їх цифрових активів, найважливішою серед яких є управління процесом споживання інформації в електронному технологічному медіасередовищі.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі запропоноване цілісне бачення проблеми системного функціонування бібліотек за цифрової ери. Проаналізовано ключові проблеми розвитку бібліотечно-інформаційної сфери діяльності в цифровому просторі законодавчого, техніко-технологічного, організаційного, матеріально-технічного, методичного спрямувань; запропоновано механізми визначення соціально значущих ефектів цифрової модернізації бібліотечних установ; окреслено можливості використання в бібліотечно-інформаційній сфері механізмів ресурсів, способів опрацювання та відтворення соціальної взаємодії; напрямів активізації інноваційної діяльності бібліотек за цифрової доби.

Обґрунтованість і достовірність основних положень монографії забезпечено коректним застосуванням методів і прийомів аналізу, за допомогою яких опрацьовано належний обсяг емпіричного матеріалу. Усі узагальнення підкріплені достатнім фактичним та дослідницьким матеріалом. Значну увагу в роботі приділено зарубіжному досвіду цифрової модернізації бібліотек.

Слід відзначити особистий внесок О. Ю. Мар'їної у вирішення розглянутої в монографії проблеми. Про значимість рецензованої праці свідчить також те, що це перше фундаментальне дослідження, у якому наданий системний погляд на цифровізацію бібліотек.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що монографія О. Ю. Мар'їної є творчим, завершеним дослідженням, яке має істотне значення для подальшого розвитку теорії соціальних комунікацій.

ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ АВТОРСЬКИХ ОРИГІНАЛІВ ДЛЯ НАУКОВИХ ЗБІРНИКІВ ТА УМОВИ ЇХ ОПУБЛІКУВАННЯ

Статті, які подаються до публікації в збірнику, готуються автором у двох форматах: надрукований на принтері текст та текстовий файл в форматі «.doc» або «.rtf» на електронному носіїві (USB-накопичувач «флешка») або надсилаються електронною поштою.

Зміст має відповідати профілю збірника.

Рукопис подається в 1 примірнику, надрукованому на папері з однієї сторони аркуша (формат А4).

Обсяг статті зі списком літератури має становити 0,5 друк. арк., тобто 12 стор. тексту, надрукованого через 1,5 інтервали. Розмір шрифту (кегель) — 14. Шрифт «Times». Береги по 20 мм.

У текстовому файлі таблиці та формули виконуються інструментами MS Word. Схеми, графіки, ілюстрації тощо виконуються у форматі сторінки А5. Ілюстрації подаються також окремими файлами у форматах «.jpg» або «.tif», з роздільною здатністю не нижче 300 dpi. У збірнику друкуються монохромні ілюстрації, кольорові рисунки публікуються на сайті.

На першій сторінці статті зазначаються індекс УДК (по лівому краю), ініціали та прізвище автора в називному відмінку (з нового рядка по правому краю), науковий ступінь, учене звання, посада, повна назва організації, де працює автор, місто, *e-mail* адреса, бажано номер *orcid*. На наступних рядках — назва статті; анотація, ключові слова *українською* мовою. Далі зазначити всі відомості про автора, назву статті, анотацію й ключові слова *російською та англійською мовами* (анотації — не менше 50 слів, 600–800 знаків, ключові слова — не менше 3 і не більше 10).

Основний текст статті повинен мати такі необхідні елементи: постановка проблеми, аналіз останніх досліджень та публікацій, мета статті, виклад основного матеріалу дослідження, висновки, перспективи подальших досліджень. Заголовки підрозділів статті виділяються жирним шрифтом.

Прикінцевий **список посилань** має бути оформлений відповідно до міжнародного стандарту **APA Style**. Список може містити тільки назви праць, на які посилається автор. Рекомендовані списки, переліки тощо можуть бути оформлені як додаток (значні за обсягом) чи згадуватися в зносках як уточнення. Назви праць у прикінцевому списку впорядковуються за абеткою. Блок **references** наводиться після списку посилань з метою активного включення публікацій в обіг наукової інформації та їх коректного індексування науко-

метричними системами. Задля цього поряд із повторенням позицій списку посилань, наведених латиницею, подається список кириличних джерел у транслітерованому вигляді, цитування також мають бути оформленими за міжнародними стандартами.

З нової сторінки — **резюме статті англійською мовою** (обсяг — 250 слів або 1600–1700 знаків).

Статті підлягають редагуванню. На кожную статтю має бути **рецензія**. Рукопис авторів не повертається. Умови опублікування платні. Якщо автор не дотримуватиме хоча б одного правила оформлення, стаття не публікуватиметься.

ISSN 2410-5333

Наукове видання

Вісник Харківської державної академії культури
Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture

Серія: Соціальні комунікації
Series: Social Communications

Збірник наукових праць
Scientific Papers

Випуск 51
Issue 51

Редактори:
Л. Ф. Торбовська
А. А. Троян

Обкладинка:
І. Р. Акмен

Комп'ютерна верстка
І. Г. Колесник

Підписано до друку 03.10.2017 р. Формат 60х84/16.
Гарнітура «Times». Папір для мн. ап. Друк. ризограф.
Ум. друк. арк. 11,27. Обл.-вид. арк. 12,61. Тираж 500 пр. Зам. №

Адреса редакції і видавця:
ХДАК, 61057, м. Харків, Бурсацький узвіз, 4
Друкарня ТОВ Видавництво «ТІМ ПАБЛІШ ГРУП»
Україна, 61124, м. Харків, пр. Гагаріна, 129